

PUSZTULÓ NEMZEDÉK

ÍRTA:

GYŐRI IMRE

BUDAPEST

LÊGRÂDY-NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ R.-T. KIADÁSA

Légrády nyomda és könyvkiadó r.-t., Budapest.

ELŐSZÓ

Aki ezt a könyvet nem olvasta, az ne mondja magáról azt, hogy ismeri Pestet. Ismeri úgy, ahogy az adriai nyaraló ember ismeri a — tengert. Hogy meg lehet Mis habjaiban fürödni, gondolán végig lehet csillogó színén siklani, gőzhajón egyik partjairól a másikra szállni, semmit sem nélkülözve megszokott kényelmünkből. Mindez azonban nem a tenger, amelynek mélységei feneketlen sötétségbe vesznek el, amelyben veszedelmek tanyáznak, amely \ cápákat nevel s amely mint egy sörényes fenevad, száguld, mikor a vihar megkorbácsolja s minden büszke emberi hajóalkotás úgy táncol, hányódik, vetődik rajta, mintha csak értéktelen dióhéj volna.

A csodás múzeumok, a gyönyörű templomok, a monumentális középületek, a virággal felpiperézett terek, a színház, a sport, a lóverseny, a korzó) és mind a többi szépség, kényelem és gyönyörűség: ez nekünk Pest, Magyarország páratlan fővárosa.

De lépj ki mind e fények káprázatos köréből, lépj a pincék, a barakkok, a menhelyek, a népszállók, a városligeti bokrok és a népligeti sűrűk árnyé-

kába, lép ki a perifériák világába, a hidak alá és gyáarak levezető csatornáinak párolgó meleg vizei partjára, ahol az emberek télen a hideg ellen ezzel a vízzel takaróznak és lásd meg a nyomor tanyáin, hogy miképpen tér vissza a te ragyogó fővárosod népe az állati sorba, és akkor emeld fel büszkén a fejedet és akkor mondd, hogy igenis, most már ismered Budapestet. Tudod, látod, hova ereszti a vidám és nevető élet a maga gyökereit, honnan szedi táplálékát, micsoda ijesztő rétegen tárul elébed mint alapon, a te virágzó fővárosod.

Ilyen árnyékokban kalauzol ez a könyv tégedet, nyájas olvasó. És nem a felnőttek nyomora számára kéri figyelmedet és szánakozó érdeklődésedet. Mert hiszen azok többé-kevésbé magok az okai nyomorúságuknak. Győri Imre barátunk és kollégánk a szenvedő ártatlanság borzasztó ügyét öleli e könyvében magához. A fővárosnak a gyomor és elhagyottság prédájává dobott gyermekvilágát. Hihetetlen dolgokat fogtok e könyvből olvasni. Olyan ez, mint az ég felhőit megostromló gyermek sírás, mely a világot betölti. És hivatása, hogy a boldogok szívét meghassa és megnyissa a boldogtalanok, a nyomorultak, az elhagyottak, a kivetettek, a világ árvái számára.

Budapest, 1927 augusztus.

Rákosi Jenő.

BEVEZETÉS

Ennek a könyvnek a megírásával azt a feladatot vállaltam, hogy megvilágítsam a magyarországi gyermeknyomor belső látképét és rámutassak gyermekvédelmi berendezkedésünk fogyatékoságaira. Adataimat kivétel nélkül a legközvetlenebb forrásokból és a legilletékesebb tényezőktől szereztem, a nyomortanyákat pedig, amelyeknek ajtajait az olvasó előtt feltárom, a gyermekrendőrséggel és gyermekvédelmi intézményeink vezetőivel magam jártam végig. Jóhiszeműen sem tévedhetek tehát, amikor megállapítom és statisztikai adatokkal bizonyítom, hogy az összes kultúrországok között *Magyarországon van a legtöbb nyomorgó, a legtöbb tuberkulotikus és a legtöbb züllésnek induló, vagy már elzüllött gyermek*

.....
désnek a megvilágítása is létjogosultságot ad ennek a könyvnek.

De gyermekvédelmünk elhanyagolt területein folytatott utaimon több más olyan problémával is találkoztam, amelyeknek, úgy érzem, államnak és társadalomnak egyaránt kötelessége a szemébe néznie. Így tisztázni kell végre mindenk előtt „*az elhagyott gyermek*” fogalmát. Amíg ugyanis a hivatalos minősítés csak azt a gyermekei tekinti elhagyottnak, akinek tényleg nincsen senkije, de megtagadja ezt a jogcímet a nyomortanyák

gyermekeitől, akik lelkileg és testileg teljesen magukra hagyatottan küzködnek éveken át a nyomorral, a szennyel, az erkölcsi fertővel és a tuberkulózissal, akik között az iskolaorvosok több ezer tisztátalan, férgekkel fertőzött tanulót számláltak össze, addig céltudatos és áldozatkész gyermekvédelemről nem lehet beszélni Magyarországon. Ezek a gyermekek, akiknek száma a legilletékesebb helyről elhangzott nyilatkozat szerint is *félelmetesen nagy*, a nemzet egész nyilvánosságának nézőtere előtt merülnek el már zsenge korukban az erkölcsi fertőben. Az ő soraikból szakad ki az a speciális magyar gyermektípus, amelyet a büntető hatóságok „*bűnöző gyermeknek*” neveznek.

De foglalkoznom kellett könyvemben a törvénytelen gyermekek sorsával és a gyermekprostitúció kényes kérdésével is, mert ha a gyermeknyomor belső látképéről a valóságot csak félig-meddig is megközelítő képet akartam festeni, a komor interieurból nem hagyhattam ki ezeket a sötét színfoltokat. Lehetetlen volt meg nem állapítanom, hogy gyermekvédelmi berendezkedésünk mennyire laza és fogyatékos, mennyire nélkülözi a modern filantróp gondoskodás előfeltételeit a házasságon kívül született, valamint a züllés veszélyének kitett fiatalokorú leánygyermekkel! szemben.

Már itt a bevezetésben hívom fel külön is a figyelmet ennek a könyvnek *a gyermekhalandóságot* évtizedekre visszamenőleg ismertető adataira.

Arra törekedtem, hogy minden kérdés kritikai megvilágításánál tárgyilagos maradjak és mellőzzem a szubjektív szempontokat, amelyek könnyen befolyásolhatnak mindenkit, aki szemtől-szembe látta a nyomortanyák elsorvadt testű, elhagyott gyermekét, ismeri mostoha életsorsát és látja reménytelen jövőjét. Minél őszintébben akartam az ügyet szolgálni, amelynek szolgálatába szegődtem. Minél őszintébben kellett tehát *az igazságot* megírnom, hogy *a valóság* homályban ne maradjon.

Pasteur filantropiájának erkölcsi alapelvét szántam könyvem mottójául:

„Csak akkor szűnt meg az a kötelességünk, hogy az igazságokat terjesszük, a fájdalmakat enyhítsük és a nyomort kioltsuk, ha nincs meg a lehetőség arra, hogy ezeket a cselekedeteket megvalósítsuk”.

Még csak ennyit: Dicsérni senkit sem dicsér ez a könyv. Legfeljebb tettekről emlékezik meg. Bántani sem bánt senkit. Legfeljebb a jogos kritikát gyakorolja — nem személyekkel, hanem helytelen, elavult rendszerekkel és nyilvánvalóan jóhiszemű hibákkal és tévedésekkel szemben.

Budapest, 1927 augusztus.

Győri Imre.

Az elhagyott gyermek.

Több mint egy évtized történelmi távlatából hívom életre a pesti utcák háborús kavarodásában *tévelygő* elhagyott gyermeket. Menetszázadok kemény lépései alatt dübörgött a föld, békés családi otthonok ablakaiban ijedt tekintetek borzongtak békésen portyázó ágyúütegek víziós látványán, felvirágozott katonavonatok robogtak ki a pályaudvarokról, pergett a dob, zengett a kürt, zenekarok lelkesítő indulói harsogtak és követeltek rendületlen hitet, reménységet és áldozatot mindenkitől, akinek megadatott a jog, hogy hű sáfárja lehessen nemzetének.

S ahogy nőtt a háború halottjainak, harcképtelenné vált nyomorékjainak) és a hadifogságban sínylődő családfentartóknak a száma, egyre nagyobb tömegekben lepte el az utcákat *egy új* gyermektípus, a mai elhagyott gyermek őse, *a háborús gyermek*. Százával kóborolt már a pesti utcán a kolduló, bujkáló, tolvajlásból élő, egyetlen falat kenyérért alázatos szolgálatokra, de éjszánt elhatározásokra is kész pesti gyermek és még mindig nem kérdezte tőle senki, ki fia, honnan jött, hol piheni, ki éjszakánkint fáradt, tüdővésztes, vézna teste és az elhagyatottság érzése alatt szorongó lelke a bizonytalan életsors gyötrelmeit. A hidak bolthajlásai alatt, a budai hegyek barlangjaiban, a pályaudvarok külső vágányain gazdátlanul álló vasúti kocsikban, a vásárcsarnokok rejtett zugaiban, vagy valamelyik külvárosi nyomor-

tanyán! Olykor-olykor rendőrkézre jutott közülök egyik-másik, de másnap már újra ott settenkedett az utcán. Nem sikerült rábizonyítani semmit, a patronázsokban nem volt hely a számára, *egyszerűen visszaküldték az utcára*. Egészen szabályszerű cirkulus viciózus volt ez, amely a törvény félreérthetetlen rendelkezésein alapult.

Így kezdődött a nagy dráma, amelynek befejező akkordja a magyar élet legszomorúbb statisztikai adata: *az egymillió lakosú Budapesten legalább tízszer annyi csavargó, kolduló és bűnöző gyermeket vonnak évenként felelősségre az illetékes hatóságok, mint a nyolcmillió lakosú Londonban*.

Azután legördül a függöny. A csatatereken elnémult a harci zaj, jött az összeomlás, forradalomra forradalom és alapjaiban ingott meg a közbiztonság rendje mellett a gazdasági rend és ezzel együtt az államháztartás egyensúlya is. Egyik kormány a másik kezébe adta a hatalom rúdját és mindegyiknek arra kellett ideje és ereje javarészt fordítania, hogy helyreállítsa a közbiztonságot és új, erős pillérekre építse föl az államhatalmat, amelynek helyzete akkor alig volt biztatóbb, mint a viharos tengeren eltört kormányháló hányódó hajójé.

A háború alatt, amikor kormányban, társadalomban élt még a hit, hogy megtépetten, összemarcangoltan, de végül mégis csak épkezláb kerülünk ki az irtózatos küzdelemből és lázas képzeledőnek, kishitűnek tartották volna azt, aki, bár lelke legmélyén, de számolni mert volna azzal a lehetőséggel, hogy a világháború kataklizmát jelent Magyarország számára, a családfenntartó nélkül maradt anya és gyermekei megkapták mártírjuk ellenértékét: a hadisegélyt. De jött Trianon, le kellett építeni a történelmi Magyarország ezeréves munkaépületét, ijesztően megszapordott a munkanélküliek serege, amelynek sorsa a munkaalkalmak szakadatlan csökkenése és az

ország bizonytalan gazdasági helyzete miatt egyre reménytelenebbé vált.

Ki törődött akkor az elhagyott pesti gyermekkel, amely a Trianont követő években az egész világon ismert jellegzetes típusná vált? Ha legfőbb sebeinket akartuk megmutatni a külföldnek, feltártuk ugyan a svájci, a holland és az amerikai filantrópok előtt a budapesti nyomortanyák ajtajait, megmutattuk éhező, rongyos és beteg lakóikat, a sötét, nedves, földalatti odúkban és fabarakokban *hemzsegő* gyermekeket, azt az egész pusztuló generációt, amely a háború befejezése óta viaszszálanul tengeti életét a külvárosokban; fájó szívvel és könnyes szemekkel mutogattuk a fővárosnak ezeket a rozsdás életfoltjait, de az a tette kész elhatározás, amelyre szükség lett volna, hogy ezeket a nyomortanyákat kiürítsük, az árnyékukban sínylődő veszendő gyermeklelkek tízezreit belekapcsoljuk az egészséges életbe és megmentjük őket a jövő számára, sem kormányban, sem társadalomban nem volt meg soha.

Nem értette meg senki, sem állam, sem társadalom, hogy azt a; pusztuló gyermekszereget, amely nap-nap után ellepte a főváros utcáit, hogy valahogyan megszerezze mindennapi betevő falatját, csak imperatív intézkedésekkel lehet megmenteni, ítajta kell ütni nyomorúságos rejtekhelyén és ki kell ragadni szennyes környezetéből. Nem történt semmi . . .

Az elhagyott pesti gyermek céltalanul csatangolt tovább. Ha ma csavargás vagy koldulás miatt rapporton is volt a gyermekrendőrségen, holnap már ismét ott settenkedett az utcán és — magára hagyatottságában mit tehetett volna egyebet — leste — *az alkalmat*, ő volt az, aki, mikor a színház előcsarnokából gyanútlanul az utcára léptünk, hirtelen a lábunk elé hajolt és letörölte a cipőnket, aki elkérte az utcán a csomagunkat, aki esztendővel a hídpénz eltörlése után azzal az indokolással, hogy Budán lakik, hídpénzt könyörgött tőlünk a

hidak közelében, aki megszólított az utcán és kenyérre valóért rimánkodott a kicsi testvérkéi számára, aki megbújt a házak falai mellett és csukló sírásával vonta magára figyelmünket. Amikor részvétlenül megkérdeztük tőle, hogy miért sír, felénk fordította sápadt, vértelen arcát és már a zsebünkbe nyúltunk, anélkül, hogy kérdésünkre választ vártunk volna.

Később, amikor még jobban lerongyolódott, a rendőrség pedig mind éberebb figyelemmel kísérte magányos portyázásait, hármásával, négyesével állta el a gyanútlan járóelő útját. Ezek a kis exkluzív koldus közösségek nem véletlenül verődtek össze. A társaság legtapasztaltabb tagja szervezte meg őket, A jogcím: a *külső* volt, Minél szánalmasabb volt valamelyik csavargó gyermek külseje, minél fiatalabb volt, minél rongyosabb volt és minél véznább volt a teste, annál könnyebben felvették az ilyen közösségekbe. A nevét sem tudta egyik a másiknak, de azért mint teljesen magukra hagyott árva testvérek állották el az utunkat. A középben a legnagyobb, a legrongyosabb, aki kezükön fogta kisebb „testvérkeit” és könnybe lábadt szemmel rimánkodott a számukra kenyérre valót.

Évekig tartott ez így. Fájdalmas volt és megindító, amit a figyelő szem a pesti utcán látott. Évekig tartott, amíg a rendőrség a külvárosi nyomortanyák elhagyott gyermekeinek a belső városrészek elleni invázióját úgy, ahogy megtudta szüntetni.

A genfi kiáltvány.

Közvetlenül a háború befejezése után Genfben megalakult a *Nemzetközi Gyermekmentő Szövetség*, amelynek az volt a feladata, hogy nemzeti-ségre, felekezetre és fajra való tekintet nélkül talpra állítsa az elhagyott gyermekek millióit,

akiknek seregeitől akkoriban még minden országban, minden városban és minden faluban hemzsegték az utcák. A névtelen katonák gyermekei voltak ezek. A névtelen katonáké, akiknek emlékére öröktüzeket gyűjtöttek a győztes államokban épp úgy, mint a legyőzött államokban. Ezeknek a gyermekeknek a sorsáról tehát már csak kegyeleti szempontokból is gondoskodni kellett. A szövetség Budapesten is munkához látott és igen komoly eredményeket is ért el. Nemzetközi alapja, amelynek szakadatlan gyarapításához* minden nemzet társadalma hozzájárult, rövid idő alatt oly hatalmasra növekedett, hogy munkássága első három esztendejében több mint negyven ország, számszerint egymilliónál több elhagyott gyermekének nyújtott segítséget.

A genfi kiáltvány, amelyet 1923 november 21-ikén az Eiffel-torony rádióállomásáról tesznek közhírré, öt pontba foglalja a gyermeknek azokat a jogait, amelyeket minden művelt nemzetnek respektálnia kell és amelyeket éppen ezért minden művelt ország törvényhozásának magáévá kell tennie

A genfi riadó öt pontja:

1. Minden gyermek számára módot kell nyújtani arra, hogy testileg és lelkileg normálisan fejlődhessen.

2. Minden éhező gyermeket táplálni kell. Minden beteg gyermeket ápolni kell. Minden hátramaradott, egyedülálló gyermeket bátorítani kell. Minden eltévelyedett gyermeket meg kell téríteni. Minden árvagyermeket és minden magárahagyott gyermeket fel kell keresni és talpra kell állítani.

3. Nagy nyomor esetén a gyermeknek kell első sorban segélyt nyújtani.

4. A gyermeknek lehetővé kell tenni a megélhetési és minden kizsákmányolás ellen meg kell védeni.

5. A gyermeket olyan szellemben kell nevelni, hogy legjobb tehetségeit embertársai szolgálatába állítsa.

Mit valósított meg a genfi kiáltvány öt követelése közül a magyar kormány és a magyar társadalom? A környező államok, de általában az összes európai államok, a háború befejezése után siettek talpraállítani gyermekvédelmi berendezkedésüket, központosították gyermekvédelmüket, csak nálunk maradt minden a régiben. Néhány részletintézkedésen kívül semmi sem történt. Huszonhat éves gyermekvédelmi törvényünk változatlanul él! Mintha Széll Kálmán óta semmi sem történt volna Magyarországon, mintha azóta nem változott volna meg az egész gazdasági, szociális és erkölcsi világrend, mintha azóta egy világ; háború nem döntötte volna romokba az országot! Németország, Olaszország, Csehország, Ausztria, de még Románia is új gyermekvédelmi törvényeket készítettek, amelyeknek szelleme világosan vallja az elvet, vallja és nem tagadja meg az elvet, hogy minden elhagyott gyermek a nemzet gyermeke, akiről az államnak kötelessége gondoskodni, és nálunk még mindig tízezzrel tengetik életüket magukra hagyott, beteg, elzüllött, veszendő gyermekek, akik előtt rég fel kellett volna tárulniok az állami gyermekmenhelyek kapuinak.

Közben pedig a politikai élet kulisszái mögül harsogva, szenvedélyektől felkorbácsolva napvilágra tört az eszme: a faj védelem eszméje is. És az eszme nyomban párttá is alakult. Sajnos, erkölcsi tőkéjét kizárólag politikai célokra tékozolta el. A veszendő magyar gyermekek tíezzeinek sorsproblémáját nem kapcsolta bele szociális programjába.

A nyomortanyák rozsdafoltjai ma is ott égnak a városvégeken. Állam, politikai közélet és társadalom a gyermekvédelem nagy nemzeti ügyének szolgálatában olyannak mutatkozott, amilyenek Swift nyugtalan fantáziája látta az embert: törpének a jóságban és óriásnak a részvétlenségben.

A nagy dráma belső látképe.

Szeszélyes játéka a sorsnak, hogy a krózi Grassalkovich-vagyon urairól elnevezett kis utca egyik legsötétebb és legfájdalmasabb pontja ennek a városnak. Már külső látszatra is olyan ez a szűk házsor, mint egy komor fejléc, amely Dosztojevszkij valamelyik megrázó elbeszélése fölé készült. Alacsony, felismerhetetlen színű viskók, amelyeknek viharvert falairól rég lehántotta a félévszázados patinát az idő vasfoga, tetejük valahogyan féloldalt sodródott, kéményeiket ledöntötték a nyargalászó szelek és most csupaszon, letaroltan gubbasztanak a külvárosi síkátor csöndjében.

Végigtekintünk az utca hosszán. Két-három lépésnyire egymástól düledező kapuk és pinceajtók. Az ablakkeretek foszlásnak induló kék és szürke csomagoló papírokkal beragasztva, vagy rikító rongyokkal betömve, mintha egy festő oldalra billent palettája húzódnék végig rajtuk, amelyen zavarosan összefolynak a színek. Fakó, zöldbekopott szalmazsákhuzatok, piros, sárga és lila bársonycafrangok dacolnak itt az esővel és a széllel. Régi jó idők emlékei, amelyek még fennhéjázva hivalkodnak múltjuk hervadó sallangjaival. S mögöttük, a falakon belül, egy sereg céltalan élet. A nyomor örökös éjszakája a Grassalkovich-utca.

Kopogtatunk *a 15. számú ház* pinceajtóján, amely néhány pillanat múlva feltárul előttünk és az átláthatatlan sötétségből félénk női hang invitál bennünket. Lebotorkálunk a lépcsőkön és körülné-

zünk a földalatti odúban. Az élet legmélye tárul elénk. Két rozzant, düledező, ágyhoz hasonló bútor-darabot látunk. Ami bútorroncs ezenkívül a pincében van, annak nem lehet nevet adni.

— A házigazda — magyarázza a házmesterné — nincs itthon. Hetvenéves, asztmatikus öregember. Csak hálni jár belé a lélek. Egész éjszakákon át fulladozik, alig várja, hogy reggelenként kimehessen a levegőre. A felesége napszámba ment valahová, mert az ura, aki éjjeliőr a Garay-téren, betegsége miatt hónapok óta nem tud már dolgozni.

— A legkisebbik gyerek négyéves, — szólal meg egy félénk női hang — én gondozom szívességből. Átjárok ide a szomszédból, mert én nem tartozom ide. Szegény S.-né nagyon el van keseredve. *Egymásután négyszer akasztotta fel magát arra a szögre ott az ajtó mellett.* A múltkor én vágtam le a kötélről.

— *Egyszer meg morfiúmot ivott,* — szól közbe a házmesterné. — Szívbaraj, és nagyon búsul a gyermekei miatt is. *A kilencéves fiú sokszor hetekig sem jár haza. Kimegy a pályaudvarra, elrejtőzik valamelyik vonaton és elutazik.* Mi a csudát is csináljon itthon? Hát még a legidősebb! ... — teszi hozzá kis vártatva.

Láthatólag maga is megijed attól, amit most mondania kellene, mert hirtelen elhallgat.

Néhány házzal odébb, csak úgy találomra, lebotorkálunk egy pincelakásba. Nyomorult, nedves kis zugba lépünk. A rothadás penészszaga csapja meg arcunkat. *Tizenhárman laknak ebben az odúban.* Négy felnőtt és *kilenc gyermek.* Hosszú hónapokon át nem esznek egyebet száraz kenyérmél. Arra a kérdésünkre, hogy miből élnek, siránkozva válaszol egy félszeg, töpörödött kis asszonyka:

— Két pengő is kellene naponta, hogy valamennyiünkre jusson néhány karéj kenyér. Honnan

vegyünk ennyi pénzt? Hiszen a gyerekeket iskolába se tudjuk küldeni, mert nincsen se cipőjük, se ruhájuk.

H. P.-né ugyanebben a házban lakik. Ugyancsak egy pinceüregben. Négy leánya szolgál, de azért *maradt egy féltucat gyerek otthonra is.*

— Vizen és kenyéren élünk, — nyöszörgi. — Boldogok vagyunk, ha egy kis hagymát is tudunk szerezní. így állunk, ahogy az urak látnak bennünket. Ennek a gyermeknek — ellágyuló szeretettel simogatja meg a mellette álló hét-nyolcesztendő kis szőke leánykát — már egyáltalában nincs mit felvennie. Maholnap az utcára se mehet ki.

R. K.-né, aki könnyes szemekkel, a résztvétől szinte felcsukló sírással hallgatja H.-né panaszát, egyre a fejét csóválja, de azért elmondja a saját baját is.

— Az uram cserepes, — szólal meg — már kétszer leesett a háztetőről és nyomorék lett . . .

A beszélgetés során egyszerre csak felvetődik a sarki fűszeres neve. Erről az emberről olyan tisztelettel beszélnek a Grassalkovich-utcában, mint egy szentről. Mindenkinek korlátlanul hitelez. Aki nem tud házbért fizetni, tőle kéri kölcsön a pénzt. Elgondolni is lehetetlen, hogy mi lenne a Grassalkovich-utca lakóiból, ha ez a fűszeres nem volna.

Meglátogatjuk a nyomortanyákon oly sokszor emlegetett öreg urat. A feleségével és a fiával látja el az üzletet.

— Ez a nyomorúság itt, uraim, — beszéli — már maga az éhínség. Amit csak lehet, megteszek értük. Én mindenkinek azt adok, amit kér. Visszaadja, nem adja, ezen a kérdésen ebben az utcában nem lehet sokat gondolkozni. Ha valaki kenyeret kér tőlem és az én boltomban van még egy darab, odaadom neki. Menjenek végig ezeken a földalatti odúkon. Senkinek sincs ruhája, cipője, fája, kenyere, senki se tudja, mi lesz vele holnap. Jöjjenek

át velem az urak a *huszonháromba*. Ott olyat látnak, amiről csak ponyvaregényekben olvashatnak.

A fűszeres már indul is, hogy megmutassa az utat, amely a nyomor legsötétebb odújába vezet bennünket. Amerre elhalad, alázatos üdvözlő szavak rebbennek utána. A ház, amelybe invitál bennünket, düledező rom. Két helyen is beszakadt a teteje. Miközben a kapu boltozata alatt a kőbucákakon és a földmélyedéseken átvergődünk, a fűszeres elkeseredetten beszél:

— Ha az urak tudnák, hány gyerek jár itt tél derekán mezítláb, vagy rongyokba kötözött lábbal! Itt nem segít semmiféle összeírás, gyorssegély, meg adminisztrációs jótékonyság. Tessék idehozni néhány szekérral kenyeret, cipőt, meg ruhát, tessék végigmenni az utca hosszán és minden lakásba lerakni, amire szükség van . . . Ide nézzenek az urak, amit majd most mutatok.

A fűszeres megkopogtat egy ajtószerű deszkalapot a kapu alatt. A deszka széle félrebillen és átláthatatlan sötétségű lyuk tárul elénk.

— Jöjjön csak elő, D.-né, — szól a fűszeres.

D.-né megjelenik a deszkanyílásban. Meglepően szép fiatalasszony. Sápadt, vértelen arcáról és a testén lévő rongyokból a legijesztőbb nyomorúság sir le. A karján egy kis gyerek.

— Gyújtsa meg a lámpát! — hangzik a fűszeres szava.

D.-né meggyújt egy petróleumlámpát, amely fénytelen, sárga világosságot áraszt az embermagasságú, ablak nélküli odúban. Ebbe a kapualatti, két-három lépés széles üregbe sohase jut be a napfénye. Itt nappal is éjszaka van. Az ágyon egy másik gyermek is fekszik. Öt-hatesztendős kis szőke leány. Bozontos haja csaknem egészen eltemeti az arcát. Kíváncsi tekintettel bámészkodik reánk.

— *Öten lakunk itt*, ebben a nyomorult fészekben, — szólal meg fájdalmas egykedvűséggel D.-né. — Én, a két gyerek, az anyósom és a tüdőbeteg

uram. Néha sikálni járok, abból élünk. Kenyeret eszünk, ha van, soha mást.

Mintha ezekre a bámulatos közönnyel kiejtett szavakra megmozdulnának a sötét falak és még öszszébb szorulnának az asszony körül, akinek törékeny alakja szinte összemállik az üreg homályával . . .

Borzongva fordítunk hátat. Érezzük, hogy ez már a *danse macabre* legpokolibb irama, amelyet csak lázas lélek lát vízióktól rajzó képzeletében.

A fűszeres leakasztja a lámpát a falról és felszólít bennünket, hogy kövessük az emeletre. Karfa nélküli, nyomorúságos földfokokból álló, letaposott szélű lépcsőn botorkálunk fölfelé. Délután két óra. Odakünn ragyogva süt a nap. Itt benn, a szomorú házban koromsötétség ölel körül bennünket. *Lakásról-lakásra járunk, mindenütt ugyanaz a vigasztalan látvány.*

— Ebben az utcában — világosít fel bennünket az öreg úr — nincsenek árnyalatai a nyomorúságnak. És a legnagyobb baj az, hogy *ez a sok-sok gyerek mind elzüllik, hiszen valamennyi szülői felügyelet nélkül csatangol esztendőkön át.*

Minden szó, amit ebben az utcában hallottunk, megannyi drámai adat a nyomor könyve számára. Ebben az utcában élnek gyermekeik során tépelődő, szomorú, könnytelen és meddő életű anyák lelkében a legnagyobb emberi fájdalmak.

*

... A kapu mellett, a falnak támaszkodva, egy csenevész fiúcska áll. A szájában cigaretta füstölög. A két kezét nadrágzsebébe mélyeszti. Közömbösen néz ránk. Nem törődik velünk. Tüzes szeme, amelyben a tuberkulózis fénye csillog, valahol a messzeségben kalandozik, ahonnan éles vonatfüttyöt sodor erre a téli szél. A gyerek felneszel és utána száll lelkével a füttynek. Azután elindul az utca során végig, szorosán a házak fala mellett sompolyogva, a Keleti-pályaudvar felé.

— *Megint felbúvik egy teherkocsiba és elutazik valahová,* — szólal meg a fűszeres.

Egy nyitott pinceablakban hét-nyolcéves leányka csecsemőt ringat a karján.

— Csicsijja, csicsijja! — dúdolja vékony cérnahangon.

Szemmelláthatólag tetszik neki ez a szerep. Talán el se tudja képzelni, hogy másképpen is lehetne; hogy egy hétesztendős kis gyermeknek más hivatása is lehetne az életben,

*

Menjünk odébb egy városnegyeddel.

Az első benyomásunk, amikor az *Angyalföld nyomortanyái* feltárulnak előttünk, hogy amit látunk, nem is valóság, hanem egy merész fantáziájú színpadi rendező elementáris hatású, megrázó munkája. Az embernek a torkában kalapál a szíve és valami ellenállhatatlan vágyat érez, hogy segítségért kiáltson, hallja meg mindenki, hogy itt, néhány utca járásnyira a főváros szívéből, több ezer emberpária sínylődik a legszörnyűbb fizikai állapotban, rongyokban, piszokban, betegen, éhesen, örökös élet-halálharcban a nyomor kérlelhetetlen kísérő társával, a tüdővésszel.

Utunk a kies Madarász-telepen vezet keresztül. Apró virágos házak. Valamennyi lakójának jólétéről tanúskodik. Itt, a bokáig érő tripoliszi homokban még gondtalan gyermekek dévajkodnak, de néhány lépéssel odébb, mintha gonosz varázslat játszana velünk, már elébünk tárul a főváros legnyomorúságosabb negyede, az új Trolisz, amelyet a rendőrök „dühöngő-telep”-hek neveznek. A disznóólak hosszú sikátora előtt legelésző kecskék között ványadttestű, vézna, félmeztelen gyerekek százainak rivalgása közben jutunk el a pesti külváros infernójába. A Szekszárdi-úti rendőrőrszoba felügyelője világosít fel bennünket, hogy az Angyal-

földnek ezt a részét azért nevezték el a dühöngők telepének, mert nemrég még tele volt tolvajokkal, betörőkkel és útonállókkal. Évekig tartó munkára volt szükség, míg ezektől az emberektől ezt a környéket félig-meddig meg lehetett tisztítani.

A dühöngőtelepre érünk. Hangos gyereksírás üti meg a fülünket. Ez a legintenzívebb, legkirívóbb hangja a nyomor nagy orchesterének, amely ezen a környéken, mint a reménytelen élet fájdalmas szirénabugása markol az ember szívébe. Valósággal hemzsegnek a gyerekek az utcán És valamennyi meztelen. Valamennyi éhes, valamennyinek a szemében lobog a tüdővész. *Egy nemzedék pusztul el itt szülői felügyelet nélkül az utca piszkában, az állati színvonalra süllyedt élet fertőjében.*

Késő este van. Itt-ott lámpavilág pislog ki az ablakokon. Olyan komor és vigasztalan a fénye, mint azoknak az embereknek az élete, akiknek világít. Az egyik fabarak mellett váratlanul egy megdöbbenően lerongyolt, meggörcbült hátú, töpörödött asszony ugrik elénk. Felismeri a razziát vezető rendőrfőtanácsost. Kezet akar csókolni neki, de a főtanácsos kitér az alázatos támadás elől.

— Nagy beteg az uram. Itt vagyok négy kis gyermekemmel. Éhen halunk, mit csináljunk? — sívítja sírásba fúló hangon.

A rendőrfőtanácsos magához rendeli az asszonyt a gyermekrendőrségre. De ekkor már loholva érkezik egy másik asszony is. Lélekszakadva siet. Meg-megbotlik a sötétségben. Szemlátomást sürgősen el akarja intézni a maga dolgát, mielőtt a dühöngőtelepén megtudják, hogy megérkezett a rendőrfőtanácsos, mert akkor úgy megrohanják, hogy lehetetlen hozzáférközni. Ennek az asszonynak a dolgát is elintézik.

Egy detektív feltárja előttünk egy szoba ajta-

ját. Az ágy előtt eleven csontváz fekszik, aki nyomban siránkozni kezd.

— Én vagyok a P . . .-né, — főtanácsos úr. Nézze, se kezem, se lábam.

Maga elé tárja két kezét, amelyet görcsökbe nyomorított a reuma.

— Öt gyermekem van, négy éve fekszem ágyban. Nincs gyógyszerem és nyaralni ment a telepi orvos.

Hisztérikus sopánkodással törném elő a szavak az ajkán. Tulajdonképpen azt se tudja, hogy mit beszél. Megzavarodott lelke inkább csak ösztönösen sopánkodik már segítség után.

Öreg, összeaszott asszony botorkál előttünk, özvegy Sz. L.-né. Egy darabig csak lépést tud valahogy tartani velünk, aztán egyszerre csak zokogásra fakad, az egyik sikátorban leborul a főtanácsos elé és görcsösen átkulcsolja karjaival a térdét.

— A szent Istenért, *vigyék* el a gyermekeimet. *A férjem elégett, beleesett a tűzbe, most mit csináljak a hat gyerekkel?*

S. Júlia, egy tizenkétéves kis szőke leány, kezét csókol a főtanácsosnak. Két év előtt Hollandiában volt. Kitűnően beszél hollandul. Azt mondja, hogy szeretne megint visszamenni.

— Majd megpróbálom elintézni a dolgot, gyermekem! — vigasztalja a főtanácsos a kisleányt, aki felsír a boldogságtól és arcát a kötényébe temetve, eltűnik a köröttünk egyre sűrűbbé váló sokaságban. Ekkor már a nyomortanya lakóinak százaitól körülvéve folytatjuk utunkat.

A X. pavillon 176. számú szobájába lépünk. Néhány rongydarabon egy öreg asszony fekszik az ágy előtt. Az arcán kimondhatatlan szenvedések nyomai. Hat év óta nem tud a lábára állni. Egy perc múlva tisztában vagyunk itt is a helyzettel. Az ura egy részeges, nyomorék verklis. A rendőrfőtanácsos segélyt ígér a családnak, de a pénzért a gyermekeknek kell elmenniök, mert a nyomorék minden

fillért eliszik, ami a kezei közé jut. Emellett durván is bánik a családjával. Az ágyban sínylődő emberoncs kétségbeesetten rimánkodik, könyörög, szinte lázadozva követeli, hogy adjanak morfiúmot neki, mert elviselhetetlenek a fájdalmai.

A főtanácsos intézkedik: vezessék eléje a verlist, hogy megfenyítse.

Érdekes ember lakásába jutunk ezután. A negyedévszázaddal ezelőtti idők egyik híres cigányprímását látogatjuk meg. A világfürdőknek egykor népszerű prímása, *tíz gyermekével el egy nyomorúságos kis szobában*. Valamikor Nizza és Montecarlo visszhangzott a nevétől. Most az Angyalföld nyomor tanyájának lakója. A falakon fényképek. A múlt fájdalmas emlékei. Az összeroppant testű beteg cigány akkor még délceg fiatalember volt. Most korcsmáról-korcsmára járna — ha vonója volna. De csak hegedűje van. Régi, sok dicsőségben és sikerben gazdag idők szomorú emlékeként, ott lóg a falon. Alatta az összetört vonó. Összetört, mint a gazdájának az élete.

Az ajtó előtt már akkora a csődület, hogy alig tudjuk az utunkat folytatni. Száz ajak ostromol bennünket egyszerre, rimánkodva, jajgatva, könyörögve, alázatosan és követelődzően. Hisztérikus rikítások ütik meg a fülünket:

— Az Istenért, vigyék el a gyermekeimet, vigyék el a gyermekeimet.

R. Imréné, hét apró gyermekével utat tör magának a tömegben át a főtanácsosig. Mind a hét gyerek tüdővész. Az egyik néhány nappal ezelőtt lúgkövet ivott.

... A nyomor, a gond és a fájdalom sötét filmje tovább pereg:

G. K. kőműves, hatalmas, tagbaszakadt ember, évek óta betegen fekszik otthon. A háborúban rokkant meg. Négy gyermeke van. Ezek közül kettő már kenyeret keresne, de most börtönben ül. Az apát és az anyát egy tizenkétéves kis leányka tartja

el, aki egy gyárban dolgozik. A gyermek ott áll mellettünk maszatosan, piszkosan. Vézna, beesett melle zakatol a hajnal óta tartó munka fáradságától.

— Egy rántottlevest se tudok napokon át főzni, — siránkozik az asszony. Ez a szegényke is belepusztul! — simogatja megható gyöngédséggel a leányát.

Az egyik házban, egy félreeső helyen, valami emberlakta lyukra akadunk. A szoba felett mosókonyha. A víz becsurog a szobába, amelynek földje valóságos sártenger. K. J.-né lakik ezen a borzalmas helyen, amely valamikor szintén mosókonyha volt. Az asszony az urával egy ágyvázon alszik, a két gyermek, egy tizenkétéves fiú és egy tizenhároméves leány, a földön, nedves, össze-vissza szakadozott szalmazsákhuzaton.

— Négy éve lakom itt! — siránkozik az asszony. — Tönkremegyünk valamennyien, és ezért a nyomorúságos lyukért egymilliót fizetünk negyedévenként. Itt lettem tüdőbeteg én is, az uram is, a gyerekek is. A kisfiam gyárba jár. Egészen összeégette a mellét. Nézzék, — állítja elénk az értelmes arcú fiúcskát, — milyen vézna, milyen nyomorult szegényke és már dolgoznia kell. Családot kell eltartania, pedig milyen kitűnő tanuló volt. Itt a kisleányom is. Ha legalább ezt el lehetne valahová helyezni, — folytatja rimánkodó hangon és egy meglepően szép szőke leánykára mutat, aki rongyokba burkolva áll a szoba ajtajában.

O. J.-né hetedmagával él egy szobában, amelynél nyomorúságosabb zugot emberi szem még nem látott. A szobában mosnak és teregetnek. Lakói valamennyien tüdőbetegek. A földön egy öregasszony fekszik. Ijesztő emberroncs. Évek óta beteg. Maga se tudja mióta.

Egy lakassal odébb. C. S.-né, mintha szélütés érte volna, odaroskad a főtanácsos elé:

— Öt hét előtt temettem el az uramat, — mondja zokogásba fulladva — tessék megnézni ezt az

öt gyereket. Csupa csont valamennyi. Az Isten szerelméért, csináljanak velük valamit.

Egy kis leányka áll elénk.

— Öten vagyunk, nagyságos úr, apátlan-anyátlan árvák. Mit csináljunk?

Egy rendőr felvilágosít bennünket, hogy ezeknek a gyermekeknek van, apjuk, de börtönben ül. Teljesen elzüllött a család legidősebb tagja, egy tizenhétéves fiú is. Az anyjuk nemrégén halt meg. Egy tizenhatéves kis leány tartja el a testvéreit. Ő a család kenyérkeresője most.

P. Jánosnének öt gyermeke van. Az egyik a múlt héten lúgkövet ivott. Két nap óta nem ettek.

Folytatjuk utunkat.

Minden szobába bemegyünk, mindenkivel beszélünk. A detektívek szorgalmasan jegyzik azoknak a neveit, akiket a főtanácsos magához rendel, hogy segílyt adjon nekik, vagy hogy egy-két gyermekük elhelyezésére kísérletet tegyen. Az angyalföldi nyomortanya életének megrázóbbnál-megrázóbb képei tárulnak fel előttünk. *A fővárosnak ezen az egyetlen pontján körülbelül kétezer gyermek és több száz munkaképtelen férfi és asszony él emberhez méltatlan életet és vív hihetetlen harcot a mindennapi betevő falatért. A gyermekek százai fekszenek le itt esténként anélkül, hogy napközben egy falat kenyeret ettek volna.*

— És mikor már nagyon éhesek, — magyarázza a mellettem haladó rendőrfelügyelő — elmennek koldulni vagy lopni.

A sötétségben lassú járású, lehajtott fejű, szemmel láthatólag fáradt emberek közelednek a telep felé. A város felől jönnek. Talán most tápászkodtak föl a külvárosi pálinkamérések asztalai mellől, a ligeti padokról, a templomok falainak árnyékából, ahol könyöradományok után lestek, hogy hazajöjjenek éjszakai pihenőre. Mintha egy izgalmas grand guignol előjátéka játszódna le az ember szeme előtt. Klinikai kórképek sziluettjei surrannak be a

nyomortanyák résein, rongyokba burkolódzott emberroncsok. Csupa alázatos, görnyedthátú ember, aki, amíg néhány fillér van a zsebében, a hajléktalanok menhelyein igyekszik éjjeli szálláshoz jutni. A saját otthonában csak akkor tér pihenőre, ha nincs pénze, vagy bezárulnak előtte az éjszakánkint zsúfolásig megtelő menhelyek kapui.

*

Percekig szótlánul haladunk tovább. A kétórás barangolás az emberi nyomorúságnak ezekben a csatornáiban a kemény rendőrszíveket is láthatólag megviselte.

A nagy csendben, amely ránk borul, hirtelen lágy, de önérzetes csengésű férfihangot hallunk:

— Aki a felebarátját nem becsüli, Isten akaratára ellen cselekszik.

— Baptista gyülekezett, — állapítja meg a rendőrfőtanácsos. — Gyakori ezeken a nyomortanyákon.

Az egyik tornácos ház előtt csodálatos kép tárul elénk. A tornácon egy szőke fiatalember áll. Arcát megvilágítja a tornác karfáján világító petróleumlámpa pislogó fénye. A lámpa előtt egy kis asztalkán kitárt könyvek. A tornác előtt összehordott székeken asszonyok és gyerekek ülnek és átszellemült arccal hallgatják a szeretet papját, aki Istenről beszél nekik, meg arról, hogy mindenkinek kötelessége segíteni azon, aki bajba jut. A szónok egy szabósegéd.

Néhány perc múlva a dühöngőtelep árnyékba burkolózik mögöttünk az éjszakában. Közel a Váci-úthoz egy kis vézna fiúcskával találkozunk. Tömött zsákot cipel a hátán. Jóestét kíván és kíváncsian tekint ránk. Megkérdem, hova megy!

— Haza a telepre, sietek a prédikációra!

— Honnan jössz!

— A gyárból!

— Mi van a zsákodban!

— *Kenyeret viszek, a gyerekeknek.*

A tizenkétéves kis gyári munkás éjjel tíz óra-kor megy haza, siet a prédikációra, ahol azt tanítják, hogy mindenkinek kötelessége segíteni azon, aki bajba jutott, és kenyeret visz a *gyerekeknek*.

Látom, hogy az öreg marcona rendőr, aki mellettem botorkál a sötétségben, egy könnyecseppet töröl ki a szeméből.

*

Ezek az emberi lakóhelyek, a földi életnek ezek a testet, lelket és értelmet sorvasztó infernói, amelyeknek megtisztítását a kormánynak akár a társadalommal karöltve, akár ennek segítségével nélkül, de feltétlenül vállalnia kell, millió láthatatlan szállal bilincselik magukhoz áldozataikat. Előbb a hus sorvad le róluk és a vér fogy felére az ereikben, azután előbúvik rejtekhelyéről, a borzalmas szalmazsákok, a tetőzeten átszivárgó nedvesség által porhanyóvá vált vakolat és a patkány lyukaktól meglékelt padozat rései közül a tuberkulózis, amely mindenütt lesben áll, ahol ember csatázik a nyomorral. És most már egyszerre két irtózatos erejű rém is marcangolja a nyomortanya lakóinak életenergiáját: *a nélkülözés és a tüdőbaj*. A haláltánc azonban még ekkor sem érte el a tetőfokát. A földi pokolra ítélt ember testéről lassankint lemálik a ruha, rongyokká foszladozva lehull a lábáról a cipő, eltűnik róla az utolsó darab fehérnemű is. Végül pedig teljesen leküzdhetetlen problémává válik számára az *egyszerű mosakodás is*. Nem azért, mert szappana nincs, nem azért, mert egy darab edénye nincs, amelybe vizet ereszthetne, — ki gondolna ilyen fényűzésre a nyomortanyákon — hanem azért, mert *eltűnt az életéből az utolsó darab rongy is, amellyel megtörülközhetnék*. Így él, így viaskodik, egyre sötétülő életkritikával és egyre gyengülő morális érzéssel a sors ellen és ilyen állapotban vonul vissza semmivé zsugorodott fizikai és lelki erővel odújának legsötétebb zugába, ahol magatehetetlen fatalizmussal átadja magát végzetének.

Razziákon láttam, hogy a rendőri bizottságnak, amikor a nyomornak egy-egy ilyen szomorú odújába betoppant, milyen küzdelmet kellett folytatnia, hogy a nyomortanya lakói szóba álljanak vele. Bárgyú szemekkel, gyáván, bizalmatlanul és értelmetlenül bámultak maguk elé és nem értették meg a legegyszerűbb kérdéseket sem. Rettenetesen piszkosak voltak és a tekintetükben ott égett a tüdővész félreismerhetetlen lázának tüze. Szinte kiszakadt az ember ajkán, amikor az esztendőcs mocsokkal betemetett reménytelen bárgyúsággal szemben állt, Nietzsche fájdalmas felhördülése:

— Utálat! Utálat!

Ezekben az odúban, — amelyekből nap-nap után a felügyelet nélküli gyermekek ezrei szivárognak ki az utcára, mint a csatornákból a kis piszkos vízerek, — előbb-utóbb elveszti erkölcsi alapját az élet és a kanálisok mélyéről elindul szennyes útjára a bűn, amelyet a primitív ember elkeseredésének lelki korbácsütései kergetnek ki az utcára, Mint ahogy az éhes farkas, ha nem bírja tovább, végső elszántságában attól sem réten vissza, hogy az emberlakta helyeket megközelítse.. *És itt már politika lesz a gyermekvédelem kérdéséből.*

Miniatűrök.

De peregen tovább a nyomornak, a szenvedésnek, a földi pokolnak a filmje:

Madách-utca. A razzia benyit *egy lakásba.* Csak úgy találomra. Egyetlen szoba. Öt tiz éven aluli gyermek. Az anya idült alkoholistá. A gyermekeket a házbéliek feljelentése szerint egész nap üti-veri. Egyiket már nyomorékká kínoztá. Egy másik gyermeknek gépben van a lába, a harmadik sápkóros, a negyedik tüdővész.

Bútor nélküli üres szoba, ugyancsak a *Madách-utcában*. Öt teljesen meztelen gyermek nevét jegyezik fel itt a razziázó detektívek. Valamennyi beteg. A földön néhány rongy, ezeken alusznak. A tüdőbajos az angolkóros mellett. Télen fáznak. Egy-máshoz *bújnak átölelik egymást*.

*

Öt-hat lépés széles a szoba. Néhány rongydarab és egy szalmazsák a földön. A szobában egy házaspár lakik, öt gyerekkel és — három albérlővel. Az egyik albérlő a szoba közepén lévő szalmazsákot bérelte ki, a másik egy *üres* sarokban lakik. Egy egészen üres sarokban.

K

Tollagi Adolf, a régi Népszínház művésze, aki a halála előtti években mint állami pártfogó tisztviselő fanatikus szeretettel és buzgalommal áldozta minden idejét az elhagyott és züllött gyermekek istápolásának, több kötetre való izgalmas anyagot gyűjtött össze a budapesti gyermeknyomor mélységeiből. Adatainak egy részét rendelkezésünkre bocsátotta.

Óbudán, a Laktanya-utcában, — írja a fiatal-kornak bírósága számára készített egyik környezet-jelentésében — egyetlen ablak nélküli szűk kis szobában, egy hideg decemberi napon hét apró gyermeket találtam. Valamennyi tuberkulotikus volt. Az apjuk elesett a háborúban, az anyjuk mosni járt. Amikor az első pillantást vettem a szobába, a torkomban éreztem kalapálni a szívemet. A szoba egyik homályos zugából egy négy-ötésztendős kisleányka nézett farkasszemet velem. *Az elgyötört testű vézna gyermek ott állt egy szál ingben, mezít-láb, egy évek óta használatlan hideg kályha mellett, amelynek csöve sem volt, és melengette fölötte so-vány kezeckéjét*. Minek mondjam tovább! A szobában néhány rongydarabon és a kályán kívül

semmit se láttam, csak a földön kuporgó és didergő árnyakat!”

„A Lehel-utcában, ahová szintén környezet-tanulmány készítése céljából látogattam el, — állapította meg Toll agi — egy szobában tizenegytagú család, tengette életét. De nehogy bárkit is megtéveszsen, ha szobáról beszélek, sietek kijelenteni, hogy ezt a szobát egy nedves és sötét istállóüregből alakították át emberi lakóhellyé. Kilenc gyermeket találtam itt olyan állapotban, amelyet szavakkal kifejezni lehetetlen. Az anya tizedik mártíromsága; előtt, az apa a háborúban szerzett tüdővész halálos kínjával testében, szalmazsákon a földön. Itt azért kellett környezet jelentést készítenem, mert az egyik gyermek, egy nyolcéves fiúcska, két-három darab fát lopott egy kocsiról. A küszöbön — az elem tároló látványra — gyökeret vertek a lábaim. Nem tudtam belépni a szobába. Az ablakon át tartottam meg a helyszíni szemlét!”

*

Még egy eset Tollaginak rendelkezésünkre bocsátott feljegyzéseiből:

„Kőbányán, a Szállás-utcában volt dolgom. Három kis gyermekről kellett jelentést készítenem. A legidősebb, egy kilencéves leányka fogadott. Elmondotta, hogy az apja meghalt a harctéren, az anyja mindig beteg volt, hétéves öccse félkegyelmű, négyéves húga angolkóros.

— Anya mosni jár és egész nap nincs itthon. Én vigyázok a két kis testvéremre — világosított fel.

— Mit reggeliztetek ma! — kérdeztem.

— Mikor anya mosni megy, akkor mi csak este eszünk, — hangzott a válasz.

A szoba egyik zugában egy lópokróc hevert és a pokrócon megmozdult valaki. A hétéves kisfiú. Odaléptem hozzá és egy darab kenyeret adtam neki.

Egészen különös, artikulátlan kiáltás hagyta el a vézna gyermek ajkát. A boldog ujjongás felkiáltása. Sohase fogom elfelejteni”.

*

Utcák hosszú során át száz és száz lakásban ugyanez a vigasztalan kép. Száz és száz lakásban minden reggel előlről kezdődik az a hatalmas tömegdráma, amelynek jelenetei részint az állami pártfogó tisztviselők tízezrekre menő környezet-jelentéseiben vannak megörökítve, részben pedig a gyermekrendőrség és a gyermekbíróság előtt játszódnak le nap-nap után.

*

A Vöröskereszt Egylet 1927. év elején értekezletet tartott, amelyen megvitatta a legkényesebb természetű gyermekvédelmi problémákat. Ezen az értekezleten többek között felszólalt *Krén Margit* is, aki egyike a magyar gyermekvédelem legkomolyabb tényezőinek. Felszólalásaiban utalt arra, hogy a három-hatéves felügyelet nélküli gyermekek, akiknek szülei egész napon át lakásaiktól távol eső munkahelyeken dolgoznak, teljesen ki vannak szolgáltatva az utca fertőjének. Vagy pedig, — állapította meg — ami talán még ennél is rosszabb, mert végzetes veszedelemmel járhat: *ezékel a gyermekeket a szülők aggodalmaskodó és rövidlátó félelemből egész napra bezárják a szobába*

A Vörösvári-úton, — jelentette *Krén Margit* — egy lakásban az asztalon, flaszterkövek között, egy négy esztendő kis gyermeket találtam, aki fájdalmasan sírdogált a nagy kődarabok között. Felelősségre vontam az anyját, aki kijelentette, hogy nem tehet egyebet, a gyermeket távolléte alatt az utcára bocsátani nem meri, otthon pedig csak az asztal tetején tarthatja — *nehogy az egerek és patkányok összemarják.*

Álljon itt néhány környezetjelentés, amelyet a katolikus patronázs igazgatója bocsátott rendelkezésünkre. Ahány jelentés, annyi sorstragédia.

Mintha Hall Cain megrázó regénye elevenednék meg például előttünk, amikor H. (a tizennégyéves fiú sorsáról olvassuk a következőket;

„Kömüvessegéd fia. Anyja születése óta beteg, hároméves koráig egy parasztgazda gondjaira volt bízva. A kommunizmus alatt, hogy anyján segítsen, néhány darab fát lopott, amelyet haza akart vinni. Tettenérték. Félelmében idegrohamot kapott, amely egészen a vitustáncig fajult. Atyja brutális, részeges ember. A gyermeket üldözi, üti, veri, gyötri, éhezeti. Anyja eldugva adogat neki néhány falat ennivalót, de férje durvasága ellen nem tudja megvédeni. Legutóbb az apát egy ismeretlen ember följelentette a rendőrségen, mert a fiút, aki mellette dolgozott egy épületen, véresre verte, úgyhogy a gyermek alétan összeesett. A fiú állandó orvosi gyógykezelést igényel.”

Egy másik jelentés:

„ . . . *apja kúriai bíró volt.* Lelkiállapota elborult és meghalt. Anyja ugyancsak agybántalomban a Moravcsik-klinikán halt meg. Az előkelő családból származó fiú egyedül áll az életben.

Egy környezet jelentés V. A. tizenötéves fiú megdöbbentő sorsáról emlékezik meg:

„Hatéves koráig a ragályok egész során ment át. Volt tífusza, szenvedett sarlachban, kanyaróban, mellhártyagyulladásban, csontgümőkórban, agybántalomban, a tanulásban egészen elmaradt. Egész napon át csavarog. Végzetesen halad a lejtőn lefelé.”

*

Más környezetjelentések:

„P. Z. tizennégy éves. Lakása nincs. Apja kiskereskedő volt és meghalt. Anyja cseléd lett. A

gyermek apja halála után egy házaló zsidóhoz került Sárvárra, de onnan anyja utáni vágyakozásában visszaszökött Budapestre. Közben szakadatlanul csavargott. Nyolc városban járt gyalog. Koplalva, fázva, sokat szenvedve bejárta Szombathely, Sárvár, Sopron, Győr egész környékét. Mindenütt lopott, mindenholon megszökött. Legalább egy pesti szállodában kapott néhány napig alkalmazást, de mikor holtrészegen akadtak rá, kitétték.”

„S. I. három elemít végzett. Apjáról, anyjáról nem tud. Tizenhatéves, öt esztendőn át bányában dolgozott. Lopásért került a gyermekbíróság elé.”

„V. B. Atyja Amerikában tekintélyes vagyont szerzett; a rokonok elbeszélése szerint azonban, amidőn Európába vissza akart térni, valamelyik amerikai városban egy néger megtámadta és elrabolta megtakarított pénzét. A néger a tülekedés hevében súlyos fejsebet is ejtett rajta, úgyhogy a szerencsétlen ember megőrült, majd röviddel rá meghalt. A fiú most már apátlan-anyátlan árva lett és *hónapokig csavargott az utcán, amíg rendőröksre került*”

A senki gyermekei.

De nyissuk ki egy pillanatra a fiatalkorúak bírósága tárgyalótermeinek ajtajait is. Ezek a termek nap-nap után megrázó drámák színhelyei. Mintha a csatornák minden szennye ide ömlenek, a törvényszék folyosójára. Mennyi mártírum, mennyi méltatlan szenvedés és fájdalom könnye hull itt ártatlan gyermekek szeméből a rideg folyosó kőpadlójára.

Háry bíró szobájával szemben egy hosszú fapad áll, a törvényszéki folyosó ablakai alatt. A pa-

don gyermekek ülnek. A legidősebb sincs több tizenkétévesnél. A dunai kapitányságról kísérték át őket. Csapzott szárnyú, fáradt kis verebek. Egyiknek sem ér a lába a földig. Jobb is! Hideg is, nedves is a folyosó kövezete, cipőjük pedig nincsen. Bent a bíró szobájában már folyik a tárgyalás. Amidőn a szobába lépünk, éppen egy rendőri jelentést olvas fel a jegyzőkönyvvezető.

„Az aszófői állomáson — jelenti Horváth Ádám rendőr — egy elhagyott és elcsigázott gyermeket találtam . . .”

Egy vézna leányka áll a bíró elé. A feje nagy piros kendőbe van burkolva. Két nagy szemével bátortalanul tekintget maga koré. Olykor fel-fel-pislog a szoba mennyezete felé. Látszik, hogy előbukkanó könnyeit akarja ilyenkor elfojtani. A kezében görcsösen szorongatja ökölnyi batyuját.

Szepegve diktálja be személyi adatait. Arra a kérdésre, hogy vannak-e szülei, ezt válaszolja:

— Azt hiszem, hogy édesanyám van!

— Hol lakik? — kérdi a bíró.

— Nem tudom. Talán Pesten! — Elmondja, hogy négyéves korában kiadták falura, azóta ott él. Hétéves kora óta cselédi sorban van.

— A gazdám — beszéli tovább szepegve — mindennap háromszor megvert. Vastag bottal ütött. Megmutathatom, meglátszik a testemen. Ezért szöktem meg.

A bíró még egyszer vallatni kezdi az anyja holléte felől, de nem tud egyebet mondani, mint-hogy évek óta hírt sem hallott róla. Ezután hosszan elmerengve, elhallgat. Percekig nem válaszol a bíró kérdéseire. Igaz, nem is nagyon háborgatják. Csak akkor rezzen össze, mikor a bíró erélyesen rászól és azt kérdi tőle, hogy nem lopott-e valamit a gazdájától.

— Kérem szépen, — feleli önérzetesen — semmit. Én csak eljöttem, mert vertek.

— Írni tudsz-e?

— Nem tudok!

— Hát mit csináltál tizenkétéves korodig?

Egy tágranyílt szempár mered csodálkozva a bíróra:

— *Hat dolgoztam!* — hangzik a válasz a világ legtermészetesebb hangján.

Egymásután állítják ezután a bíró elé a folyosón ödögő kis elhagyottakat.

Üres vagonokban és a pályaudvarok körül szedték őket össze a rendőrök. Egyikük, egy tizenegy éves fiú, gyalog jött Esztergomból Budapestre. A nagyanyját keresi. A szülei már rég nem élnek. A kihallgatásuk gyorsan megy. A bírónak arra a kérdésére, hogy van-e lakásuk, minden esetben ugyanaz a sztereotip válasz: *nincs*. Egy kilenc éves fiúcska még szabatosabban ezt válaszolja:

— *Nem is emlékszem, hogy lett volna...*

Ahány eset, annyi megrázó sorstragédia. A kis mezítlásos rongyos légiója minden egyes tagjának az arcán mély ráncok között borong a gond, a holnap bizonytalansága van odaírva a barázdás homlokokra és a nyugtalanul forgó szőrnek fájdalmas lelki tusákról beszélnek.

A gyermekbíráktól nem félnek. A legtöbb örül, ha már a bíró elé kerül. A hivatalos eljárástól való idegenkedése ellenére ösztönszerűleg érzi, hogy végül is hónapokon, esetleg éveken át tartó hánykódás után történnie kell vele valaminek. És a bíróság iránti bizalmuk nem is indokolatlan. Eseteket tudnánk felsorolni, amikor a bíró talán csak azért ítélte el az eléje állított gyermeket, mert a menhelyek zsúfolva voltak és pillanatnyilag más módon nem tudta volna fedél alá juttatni.

Mialatt a bíró szobájában a tárgyalás folyik, a kihallgatásukra váró gyermekek csendesen gubbasztanak a folyosón és halkán, bizalmasan beszélgetnek.

Egy kis mezítlásos ezt kérdi a mellette ülő leánytól.

— Mondjad, nem tudod, hogyan lehet megtudni, hol fekszik valaki a temetőben!

— A bejelentőhivatalban! — iiangzik a válsz,

— A nagymamám . . . de nem tudom a nevét ...

Egy másik mezítlábos most jött ki a tárgyalóteremből. Arról beszél, hogy a bíró milyen jó ember. Őt a menhelyre utalta.

— Jó, — mondja — mikor már odakerül az ember.

— Csak nem mindig van hely, — szól egy másik mezítlábos.

— Engem a ferencvárosi pályaudvaron csípett meg a rendőr, éjjel egy vagonban — szól egy fiú.

— Bántott? — kérdik tőle egyszerre hárman is.

— Szigorú volt, fogta a vállamat, azt mondta, mit bujkálsz itt, gyere a rendőrségre. Vitt magával, kicsit lökődött, nem is mertem ránézni. Ahogy megyünk, hát egyszerre csak rám mordul, és egy darab kenyeret vett ki a zsebéből. Aztán megsimogatott.

Az aszófői kisleány az ablaknál áll és kibámul a szürke őszi ég végtelenjébe. Talán az anyja jár az eszében, hiszen még csak tizenkétéves. A folyós túlsó végéről a senki gyermekeinek új mezítlábas légiója érkezik. Csendesen, nesztelenül. Nem ver visszhangot a lépése. Egy detektív kíséri a kis társaságot. Szemmel látható elfogódottsággal beszél nekünk:

— Két testvér, egy tizennégyéves kis leány, akit erkölcsi romlottság miatt kísérték a gyermekbírószágra, találkozott a bíróság folyosóján két évvel fiatalabb öccsével. Ezt lopás miatt állították elő. Évek óta az utca lakói mind a ketten, évek óta nem látták egymást.

— Ha látta volna, — beszél a detektív — hogyan dorgálta, hogyan szidta az a kis sülyedt penészvirág az öccsét, azért, mert — *lopott* . . .

Nyomor, bűn és prostitúció.

Hajléktalan és csavargó gyermek mindig volt Budapesten. Ez a gyermektípus hozzátartozik a nagyvárosok életéhez. Érthető okokból kitermeli magából a metropolisok szabados gazdasági *élete*, amelynek törvényei nem ismernek könyörületet és kavargó örvényei kíméletlenül elnyelik a gyengét és a védtelet.

Az amerikai társadalom tett először kísérletet arra, hogy az államhatalom mellőzésével, kizárólag a saját erőinek igénybevételével siessen intézményes szervezkedéssel az elhagyott gyermekek segítségére. Igaz, hogy amikor ezt elhatározta, Newi-, Yorkban, Sanfranciskóban és Chicagóban annyira elszaporodtak már a csatangoló utcai gyermekek, hogy a vagyonbiztonságot is veszélyeztették. Az amerikai társadalom azonban még idejében észbekapott és szinte a földből bukkantak elő azok a mentsvárak, amelyekbe a rendőrök az utcákon kóborló gyermekeket beterelték és fogvatartották mindaddig, amíg az erre a célra alakult társadalmi szervezetek az életben való elhelyezésükről nem gondoskodtak.

Az amerikai társadalom valósággal amerikai arányú áldozatot hozott, hogy a „*Boys Club Federation*”-ok szervezetét minél hatalmasabb arányúvá fejlessze. Az Unió nagy városaiban ma már közel háromezreszáz „*Cityizen Making*” tartja állandóan nyitva kapuit, hogy azokon át a szó igazi értelmében „délgető karjai” közé fogadja az utca apátlan és

anyátlan árváját vagy bármely okból hajléktalan gyermekét.

Ezekben az épületekben sarjadzik Amerika jövő élete, ezekben az épületekben kezd gyermekcipőiben tipegni a gazdag Amerika jövő nemzedékének egyik leghasznosabb rétege, mert azok a gyermekek, akikből a Citylen Making nevel embereket, a tapasztalat bizonyítja ezt, a legdolgosabb tagjai lesznek nemzetüknek. Erre készíteti őket a nagy-szerű nevelés mellett a hála is, amelyet azzal a társadalommal szemben éreznek, amely a szívére ölelte őket életüknek azokban a végzetes pillanataiban, amikor magukra hagyatottságukban már-már könnyü prédáivá estek a bűnnek, amely a nagyvárosokban lépten-nyomon ott leselkedik az elhagyottakra és erkölcsileg gyengékre.

Nem akarjuk összehasonlítani az amerikai társadalom anyagi erejét a mi társadalmunk erejével. Botor tervnek tartanánk tehát, ha valaki ma azzal a gondolattal állana elő, hogy amerikai vagy az ehhez hasonló angol mintára rendezzük be mi is gyermekvédelmünket és egy hatalmas, a társadalom minden rétegére kiterjedő erkölcsi propagandával kény szerítsünk minden dolgozó polgárt a gyermekvédelem szolgálatába. A magyar társadalom kétség-telenül joggal hivatkozhatik még ma is azokra a sebekre, amelyeket a háború után következő válságos gazdasági években kapott. Ettől a társadalomtól tehát nem lehet akkora áldozatkészséget követelni, mint az amerikaitól, amelynek erőforrásai a háborúban megduzzadtak. Ennek a társadalomnak csak az a kötelessége, hogy minden különösebb erkölcsi kényszer nélkül is — erejéhez mérten — résztvegyen a gyermekmentés teljessé tételének munkájában.

Budapest a gyermekbűnözés nemzetközi statisztikájában.

A háború harmadik esztendejében *Hágában* egy statisztikát készítettek, amely megállapítja többek között, hogy 1916-ban a tizenhét legnagyobb angol városban, Londont is beleszámítva, amelynek egymagában nyolcszor annyi lakosa van, mint Budapestnek, az angol és ír gyermekbírák *tizennégyezer gyermeket vontak különböző bűnökért felelőségre. Ugyanebben az évben Budapesten egyedül 14.256 gyermek állt bírái előtt.*

Három évvel később, 1919-ben, Berlinben, ahol akkor ugyancsak alapos volt a felfordulás, 2681, Budapesten pedig 9342 volt csak a fiatalkorúak bírósága által felelőségre vont bűnöző gyermekek száma.

Az a megdöbbentő helyzet, amelyre ez a félelmes statisztikai adat rávilágít, sajnos, a későbbi években sem javult észrevehetően.

A háború utolsó évében, 1918-ban, 11 ezer gyermek felelt bűneiért a fiatalkornak bíróságának. Ezek a gyermekek 9394 bűnügyben szerepeltek mint vádlottak. Két évvel később, 1920-ban, 6635 bűnügyben 8600 gyermek, 1921-ben 5520 bűnügyben 7000 gyermek, 1922-ben 4757 bűnügyben 6300 gyermek, 1923-ban 5512 bűnügyben 6700 gyermek, 1924-ben 4300 bűnügyben 5500 gyermek, 1925-ben 3839 bűnügyben 5400 gyermek és 1926-ban 3333 bűnügyben 4800 gyermek fölött Ítélezett a budapesti királyi büntetőtörvényszék, mint a fiatalkorunk bírósága, amelynek hatásköre azonban kizárólag a főváros területére terjed ki.

Ezek a bíróság hivatalos statisztikai adatai, amelyek azonban, ha a gyermekbűnözés egész területét áttekintjük, *meg sem közelítik a valóságot*. A gyermekvédelmi törvény ugyanis annyira elasztikus, hogy az egyes hatóságok, a nap-nap után szemük előtt lejátszódó drámák befolyása alatt, *érzelmi okokból*, az esetek túlnyomó részében már a saját hatáskörükben, elintézik a fiatalkorú bűnözők ügyét. Segíteni kell — és a funkcionárius cselekszik. Cselekszik, mert az az érzése, hogy a több, mint egy negyed évszázaddal ezelőtt készített törvény, amelynek utasításai szerint el kellene járnia, bizonyos esetekben emberi okokból nem kötheti meg a kezét.

A bűnöző gyermekek jelentékeny része tehát nem jut el soha a fiatalkorúak bírósága elé. Azokra a bűnöző gyermekekre, akik razziákon jutnak a rendőrség kezébe, vagy akik csatangolásaik közben ütköznek a rendőrbe, csaknem minden esetben már a rendőrség kirója a büntetést. A gyermekrendőrség, vagy a rendőrség bűnügyi osztálya egyszerűen a saját ügyének iktatja be az eléje állított fiatalkorú gyermek ügyét.

A rendőri gyermekbíróság egyáltalában nem is csinál titkot abból, hogy a razziákon elfogott, vagy följelentések alapján eléje állított fiatalkora csavargóknak, koldusoknak és a különböző kihágást elkövető gyermekeknek *csak 35%-át adja a fiatal, korúak bíróságának*. Ez a tény egymagában is alkalmas arra, hogy megzavarja azoknak a köröknek az optimizmusát, amelyek semmi áron sem akarnak belenyugodni abba a gondolatba, hogy előbb-utóbb, már csak kriminális okokból is, elő kell kotorni a külvárosi csatornákból a veszendő gyermeklelkek ezreit.

A gyermekrendőrség 1922-ben 5183, 1923-ban 6549, 1924-ben 5570 gyermek ügyével foglalkozott. Ezeknek a gyermekeknek több mint húsz százaléka leány volt, ami annak a bizonyítéka, hogy

ezekben az években az elhagyott leánygyermek nagy tömegei estek a prostitúció áldozatául

Csak közveszélyes munkakerülés és csavargás miatt 1922-ben 1483 gyermek, 1923-ban 1915 gyermek és 1924-ben 1588 gyermek fölött ítélkezett a gyermekrendőrség. Ezek közül a gyermekek közül 1433 leány volt.

Egyáltalában nem javult a helyzet 1925-ben sem, amikor 6219 gyermek állt -a rendőri gyermekbírótság elé. A rendőrség jelentése megállapítja, hogy ebben az évben a koldulás emelkedő tendenciát mutat, ami — a rendőri vizsgálat eredménye szerint — kizárólag a fokozódó tömegnyomor következménye. Valósággal megindul a kemény rendőri szív, amikor ehhez a megjegyzéséhez hozzáfűzi:

„Nem akarunk kitérni arra a mélységes nyomorra, amely sokszor a koldulás háttérében áll. mert túlságosan sötét színeket kellene papírra vetni.”

A jelentésnek egy másik megdöbbentő részlete:

„A följelentések egyötöde esik általában a leányokra. Titkos kéjteljes miatt ebben az évben is nagyon sok leányt állítottak elő, akiknek egyrésze már a kórházból került a rendőri gyermekbíróshoz. Testileg, lelkileg meg vannak fertőzve és megjavításuk ritkaságszámba megy. Ez a szám azonban még sokkal nagyobb volna, ha teljes erővel razzizálnánk végig a kéteshírű korcsmákat, szállodákat. Ennek a munkánknak azonban nem volna eredménye, de meg is akadályozza a kórházi férőhelyek és javítóintézetek hiánya. Mit tehetünk egyebet, a teljesen elzüllött fiatalokúakkal szemben már csak úgy járunk el, mintha felnőttek volnának. Az állami gyermekmenhelyre például csak 284 gyermeket utalhattunk be, holott a gazdasági pangás következtében előállott nyomor mind több anyát készítet arra, hogy gyermekét menhelybe adja, míg ő maga munkába megy. Nagy nehézséget okoz azonban, hogy a gyermekmenhely csak 12 éves korhatárig vesz át gyermekeket és így a tizenkét éven felüli nem züllött

gyermek elhelyezése majdnem lehetetlen, Patrónásaink igazságügyi célokat szolgálnak és egyszerűen azért nem veszik át a rendőrségtől a gyermekeket, mert az igazságügyi tárca fizet azokért, a belügyi tárca pedig, amely a rendőrségi gyermekekért felelős, nem fizet."

Megállapítja ez a jelentés, hogy egy nyomorék, vak, vagy hülye gyermek elhelyezése *teljeséggel lehetetlen*, holott ezekkel a feladatokkal lépten-nyomon szembeállítja a rendőrséget az élet.

„Sok részvétlenség, megoldatlan nehézség kísér bennünket nehéz munkánkban, de a csüggedést — végződik a jelentés — hivatalból nem szabad ismerünk.”

Az elmúlt évben, 1926-ban, a rendőri gyermekbíróság 6476 gyermek ügyével foglalkozott, akik közül 1178 leány volt.

Csavargásért összesen 1482 gyermeket, egyéb bűncselekmény miatt pedig 4117 gyermeket vont felelősségre a gyermekrendőrség, amely összesen 5710 kihágást, ezek között rengeteg komolyabb természetű ügyet intézett el a saját hatáskörében. Az eléje állított gyermekek közül 767 serdületlen leány volt. A gyermekrendőrség elé állított fiatalkorú bűnözők közül mindössze 1600-at kísérték át a fiatalkorúak bíróságához. Ez a magyarázata annak, hogy látszólag miért csökkent azoknak a bűnöző gyermekeknek a száma, akiket a bíróság vont felelősségre.

De akik még meggyőzőbb okait keresik annak, hogy miért hivatkozhatik a fiatalkornak bírósága a fiatalkorú bűnösök számának fokozatos csökkenésére, az kérjen választ erre a kérdésre az államrendőrség bünygyi osztályától. *Ennek a statisztikai — ha vannak ilyenek — még sokkal szomorúbb adatokat tartalmaznak, mint azok, amelyeket a gyermekrendőrség állított össze az elmúlt években kifejtett működéséről.*

Évenként átlag 15-16 ezer azoknak a fiatal-

korúaknak a száma, akiknek a rendőrség bűnügyi osztályával dolguk akad. Hozzávetőleges, de feltétlenül nagyon megközelítő számításunk szerint tehát azoknak a gyermekeknek a száma, akiket csavargás, koldulás, kisebb-nagyobb szélhámosság, lopás, betörés, vagy más bűncselekmények miatt a gyermekrendőrség, a rendőrség bűnügyi osztálya és a fiatalok bírósága elé állítottak, egyik-másik esztendőben megközelítette a huszonöttezret.

Irtózatossá mementó ez. A legszomorúbb statisztikai adat, amelyet valaha kulturváros élete produkált. Se többet, se kevesebbet nem jeient ugyanis ez a szörnyű szám, mint azt, hogy *Budapest lakosságának két és fél százaléka bűnöző és prostituált gyermek és hogy Budapesten, a lakosság lélekszámaához viszonyítva átlag ötvenszer akkora a bűnöző gyermekek száma, mint Európa más nagy városaiban.*

Egészen fölösleges, hogy itt rátérjünk annak a kifejtésére, mit jelent majd kriminológiai szempontokból az elkövetkező években, ha a bűnöző gyermekek mostani generációja kilép az életbe?

A közel nyolcmillió lakosú Londonban — és ez a tény talán a legjobban megvilágítja ennek a számnak az ijesztő nagyságát — *1926-ban mindössze 2000 gyermeket vontak felelősségre a büntető hatóságok.* És hogy egy ennél még meggyőzőbb példára utaljunk, rámutatunk *Zürichre*, ahol egyetlen bíró látja el a kanton egész területén a bűnös gyermekek fölötti ítélkezés feladatát. A zürichi kantonban, amelynek több lakója van, mint Budapestnek, ennek a gyermekbírónak a múlt évben alig akadt dolga. Mindössze 400 gyermeket állítottak eléje. *Ez a hetvened része a budapesti bűnöző gyermekek számának.*

De hivatkoznunk kell itt *Geguss* Dánielre, a gyermekrendőrség nemrég nyugdíjazott vezetőjére is aki az elmúlt évben beutazta egész Európát, hogy a külföldi államok gyermekvédelmi berendez-

kedését tanulmányozza. A milánói fegyházban, ahol annakidején a mostani pápa látta el a fegyházi lelkeszi teendőket, — az ügyész bemutatta a magyar rendőrfőtanácsosnak az összes letartóztatott fiatalkorú bűnösöket. Ez az aktus pontosan egy percig tartott. *A milánói fegyházban tizenhat gyermekbűnöző volt mindössze bezárva.*

De vizsgáljuk meg a gyermekkriminológia nagy problémáit magának a gyermekrendőrségnek a szemüvegén át, hiszen a rendőrség az az illetékes szerv, amely szakadatlanul ennek a kérdésnek az ütőerén tartja kezét.

A rendőri gyermekbíróság jelentései esztendőről esztendőre fájdalmas panaszoktól hangosak. Az 1924. évben kiadott, ezúttal tehát nem bizalmas aktaként kezelt jelentés nyíltan utal arra a tényre, hogy az utóbbi években a közveszélyes munkakerülés (természetesen mindig csak gyermekekről van szó) nagy arányokat öltött. Az ügyek egyharmad része gyermek-munkakerülők és gyermek-csavargók ügye. Hasonlóképpen jelentékeny a számuk a kolduló gyermekeknek is, bár ebből a szempontból a jelentés szerint némileg enyhült a helyzet. *De nem titkolja a jelentés, hogy ez csak az egyre hatályosabb rendőri ellenőrzésnek tulajdonítható.* A rendőrség ugyanis — amint erre egy hivatalos jelentés utal — minden lehető módon megakadályozza, hogy a fiatalkorúak a munka és fáradság nélküli megélhetés lehetőségével megismekedjenek, ahhoz hozzászokjanak s így a tisztas munkástársadalom számára elveszenek.

De ugyanakkor, amikor a rendőrség ezt megállapítja, kénytelen-kelletlen hozzáfűzi ehhez a megállapításhoz a következőket is:

„Fájdalom, nem egyszer maguk a szülők küldik koldulni gyermekeiket. Éppen ezzel kapcsolatban be kell azonban ismerni, hogy nem lehet ennek a társadalmi veszedelemnek egészen a mélyére hatolni, sőt néha még a szigorral is mértéket kell tar-

tani, mert *nem egyszer mélységes nyomor áll a háttérben, amelyen a rendőrség nem tud segíteni.* Ismételtelen előfordul, hogy az ilyen fiatalkorúak koldulás miatt újból és újból a rendőrség elé kerülnek, ami egyrészt azt bizonyítja, hogy egyeseknél a kéregetés már szokássá vált, másrészt, hogy e téren igen nehéz az eredmény biztosítása.”

A fiatalkorú koldusok ügyének elbírálása egyébként a fiatalkorúak bíróságának hatáskörébe tartozik és a rendőrség csak szórványosan foglalkozik a kolduló gyermekek ügyével. Annál szomorúbb, hogy mégis ilyen fájdalmasak a tapasztalatai.

A rendőrség minden ügyszeretete ellenére csaknem tehetetlen a bűnöző gyermekeknek eléje kerülő nagy tömegeivel szemben. Az a bűnöző gyermek, akit a nyomor, vagy, ami kriminológiai szempontokból még ennél is komolyabb szimptóma, az egyéni hajlandóság készítetett a bűnre, hasztalan büntette őket a rendőrség dorgálással: mihelyt vissza került az utcára, mintha mi sem történt volna, folytatta üzelveit. A prevenció szempontjából nem bizonyult sokkal hatásosabbnak az sem, ha a rendőrség elzárással büntette az eléje állított fiatalkorú bűnözőket. Ezt a büntetést egyébként is csak nagyon komoly esetekben áll módjában alkalmaznia.

A megtorlás érdekes eszközéül kínálkozott a próbárabocsátás is, amellyel a rendőri gyermekbírósa csaknem kizárólag azoknál a leányoknál kísérletezett, akiket tiltott prostitúció miatt vont felelősségre, s akiket a patronázs-intézetek nem vesznek át, noha vannak közöttük már teljesen elzüllöttek is. *A tapasztalat ugyanis azt mutatja, hogyha egy gyermekleány kényszerítő ok nélkül, saját akaratóból egyszer már leszámolt a szégyenérzéssel és a prostitúció prédájává lett, a munkásélet számára végképpen elveszett.*

Alábbi számadataink megvilágítják, mi volt a helyzet az elmúlt években ebből a szempontból:

A gyermekrendőrség 1922-ben 513, 1923-ban 406, 1924-ben 364 gyermekkorban lévő leányt adott át közveszélyes munkakerülés címén a fiatalkorúak bíróságának. A rendőrség megállapítja, hogy *ezeknél a leányoknál a munkakerülés egyet jelent a prostitúcióval*. A helyzet egyáltalában nem javult 1925-ben és 1926-ban sem.

Ugyanez a jelentés utal arra is, — amire mint megdöbbentő jelenségre hívja fel a figyelmet — hogy *1922-ben a rendőrorvos által megvizsgált 269 gyermekkorban lévő leány közül mindössze 23, az 1923-ban megvizsgált 387 gyermekleány közül 32 és az 1924-ben megvizsgált 355 gyermekleány közül mindössze 40 volt érintetlen*.

*

Gyermekvédelmi berendezkedésünk már a békeévekben sem volt olyan megalapozott, hogy kibírta volna azokat a megterheltetéseket, amelyeket a háború zúdított reá. A nyomortanyák gyermekei ezrével csatangoltak az utcákon, amelyek háborús mozgalmasságukkal ezer látnivalót nyújtottak nekik és ezer alkalmat szolgáltattak arra, hogy a mindennapi betevő falatot megszerezzék maguknak. A nyitott üzletek túlnyomó része már nélkülözte ekkor a férfifelügyeletet. Csak a kezüket kellett kinyújtaniok, csak egy kicsit óvatosaknak kellett lenniök és már odébb is állhattak a háborús utca zsibongó forgatagában apró zsákmányaikkal.

Eleinte külön-külön hajtották végre kis üzemeiket, de később, amikor öntudatosabbak és tapasztaltabbak lettek, a büntetéstől való ösztönszerű félelmük szervezkedésre készítette őket. És 1916 végén, a háború harmadik esztendejében, a rendőrség-bűnügyi krónikájának tanúsága szerint, a nyomortanyáknak ezek az apró penészvirágai már rablóbandákba tömörülnek és a téli hónapokban valósággal rémei a széncsúszdáknak, a fatelepeknek és a tüzelőanyaggal megrakott vasúti kocsiknak. A

szén és a fa volt ekkor a legnagyobb és a legdrágább kincs. Fűteni is lehetett vele otthon, de akadt orgazda, aki szívesen váltotta pénzzé is. A rendőrség sokáig tehetetlen volt ezekkel a szemfüles kis bandákkal szemben, amelyek nagyszerűen kieszelt haditervek alapján dolgoztak a Nyugati pályaudvar és a Józsefvárosi pályaudvar külső területein. A Tomcsányi-úton, a Józsefvárosi pályaudvar és a temető között, vagy a Vágány-utcában, a Nyugati pályaudvar csúszdája közelében lesbe álltak és várták a tüzelőanyaggal megrakott kocsikat. Amikor egy kocsi leshelyükre ért, minden oldalról megrohanták, felkapaszkodtak az oldalára, gyors áttekintéssel kiszemelték maguknak a legnagyobb széndarabokat és a legnagyobb hasáb fákat, amelyeket lerántottak az úttestre. A banda lesben álló tagjai ezeket felkapkodták és elrohantak a zsákmánnyal. A nap-nap után megismétlődő támadások sokáig eredményesek voltak, a rendőrség huzamosabb ideig nem avatkozott bele a dologba, mert a legtöbb esetben a megrakott kocsi elején ülő kocsis észre sem vette, hogy kocsiját megdézsmálták. Később azonban köztudomásúvá vált, hogy a tüzelőanyagokat szállító kocsikat fosztogatják és azok, akik csúszdáról szállították a tüzelőanyagot lakásukra, gyakran családjuk valamennyi tagját magukkal vítették, hogy a megvásárolt fát és szenet hiány nélkül hazaszállíthassák. De hasztalan volt a legszorgosabb őrizet is. A banda egyik fele áltámadást intézett a kocsi egyik oldala ellen és miközben a szállítmány őrzői a támadókat elkergették, a kocsi másik oldalán végrehajtották a lopást. A rendőrség végül is kénytelen volt detektívcsoportokat kirendelni, amelyek azután helyreállították a csúszdák körül a közbiztonságot,

A Károlyi-forradalom alatt is számos gyermekbanda garázdálkodott. Behatolt az őrizetlenül hagyott katonai raktárakba, betört a vasúti műhelyekbe és vagonokba, sőt attól sem rettent vissza,

hogy a városban irodahelyiségeket és üzleteket fosszon ki éjszakánként. A kommün alatt a főúri palotákba és nyaralókba is betörték. Néhány banda kézre is került. Tagjai, tizenkét-tizenhárom-éves fiúk, azzal mentegetődztek, hogy „burzsuj-vagyont” loptak el.

A kommün utáni zavaros időkben a gyermekbűn már komolyabb téren kísérletezett. A budai hegyek között, a fővárostól távolabb fekvő kirándulóhelyeken, fiatal suhancok revolverrel támadtál meg a kirándulókat, akik kénytelenek voltak értéktárgyaikat a gyermekbanditáknak átadni. A rendőrség bűnügyi osztályára hivatkozunk, hány olyan esetben kellett a detektíveknek nyomozást végezniük, amikor egészen fiatal fiúk tervszerűleg kieszelt rablótámadásokat hajtottak végre.

A gyermekvédelem csődjének ijesztő évei voltak ezek, pedig emberbarátok, szociológusok és pedagógusok, kriminalisták és orvosok ekkor mar javában vitatkoztak, ankéteztek gyermekvédelmünk fogyatékoságairól és ékesszavú emlékiratok és memorandumok heverték már ekkor bőségesen és elfakultán a bürokratizmus poros íróasztalain. Nem egyszer hangzottak el a nagy probléma félelmetes mélységeit megvilágító szónoklatok a parlamentben is, de történni semmi sem történt. Nem lett semmi eredménye annak a felhívásnak sem, amelyet a magyarországi munkások gyermekbarát-egyesülete bocsátott ki 1922-ben, a tél beköszönése előtt.

„Minden öt percben meghal egy magyar gyermek a nyomorúság miatt — hangzott a felhívás. — A közeledő tél pedig csak súlyosbítja a helyzetet. A külföldi segítő missziók távozásával most már csak saját erőnkre támaszkodhatunk. Emberek, pusztul a jövő nemzedék!”

A felhívás visszhang nélkül maradt. Mindaz, amit a társadalom és a kormány a háború óta

ijesztő arányokban megszorodott elhagyott és elzüllött gyermekek védelmére intézményesen létesített, együttvéve; sem jelent többet egy futóhomokra épített kártyavárnál.

Budapesten ma nincs szuverén mentoruk az elzüllött és nyomorgó gyermekeknek. A gyermek, lia az utcára kerül, ívetekig, hónapokig kóborolhat, csavaroghat, amíg a véletlen a rendőrség kezére juttatja. És mit csinál azalatt az idő alatt, amíg a saját gyenge erejére utaltan tengeti életét, eseti eg teljesen hajléktalan is? Lop, csal, koldul, kirakato- kat fosztogat, végül pedig az erkölcsi romlás leg- mélységesebb fertőjébe zuhan és útonállóvá lesz, aki a rablástól sem riad vissza.

Az intézményes gyermekvédelem, helyeseb- ben az ezt megelőző gyermekmentés nagy munká- ját, mert hiszen Magyarországon egyelőre, sajnos, ez utóbbira nagyobb szükség van, mint az előbbire, nom lehet teóriákkal elintézni. Az egyébként bár- milyen szép és nemes intenciók által sugalmazott ideális elgondolások helyett — az elmúlt években özö- nével hallottunk ilyeneket a gyermekvédelmi egye- sületek gyűlésein és a különböző ankéteken, — ra- dikális intézkedésekre van szükség. Olyan intézke- désekre, amelyeknek nem a társadalom, hanem a kormány a kezdeményezője és amelyek alkalmaz- kodnak a háború utáni társadalmi és szociális álla- potokhoz. A társadalmi élet legmélyebb és legége- tőbb problémája a gyermeknyomor, amelyet nem szabad a bürokrácia és az elvont elméleti szocioló- gia szemüvegén át megítélni. Bura alatt kitenyész- tett bölcsességgel meg lehet oldani kevésbé életbe- vágó kérdéseket, de nem azt a problémát, amely a jövő szempontjából annyira eleven húsán érinti a nemzetet. Annak a szociálpolitikának az irányel- veit azonban, amelyet egy kormánynak követnie kell, sohasem állapíthatják meg önkényesen a kor- mányok. A szociálpolitika kereteinek alkalmazkod- niuk kell a gazdasági élethez. Minél rosszabb a társadalom gazdasági helyzete, annál nagyobb erő-

feszítéseket kell a kormánynak tennie, hogy az életképes és produktív gazdasági élet segítségével — hangsúlyozzuk: *csak a segítségével* — az összeomlott társadalmi rétegeket levegőhöz, juttassa és mindaddig támogassa, amíg ezek a saját erejükből meg tudnak állani a lábukon.

Az optimizmus, akármilyen jóhiszemű is, nagyon veszedelmes, mert kitermeli magából azt a kábító balzsamot, amelyet a legjellemzőbben ankét-és memorandum-többtermelésnek nevezhetünk. Hiszen az optimista lélektani okokból sohasem látja a veszedelem igazi nagyságát és éppen ezért a problémák megoldásánál jóhiszeműen bár, de rendszeren a teoretikus elintézési módokat keresi. Aki azonban a magyar szociálpolitika legelhanyagoltabb területére lép és hozzá akar nyúlni a gyermekvédelem kérdéshez, annak nem teóriákon kell elmélkednie, hanem rajta kell tartania a kezét ennek a városnak a legfájóbb pontjain, a nyomortanyákon. És akkor különösebb fantáziára sem lesz szüksége, hogy meglássa azt az óriási veszedelmet, amit a gyermeknyomor nagy kérdésének az optimizmus színes palástjával való betakarása kulturális, közbiztonsági és közegészségügyi szempontból jelent. Mert lehetetlen figyelmen kívül hagyni, hogy ennek a kérdésnek a gyökerei mélyen belenyúlnak a nemzeti humuszba, hiszen az első polgári öntudat érzésed már a zsenge gyermekkorban ébrednek. Ez a kor az, amely a legmaradandóbb benyomásokkal telíti meg a gyermek lelkét és ez a kor az, amelynek emlékeit, ha másképpen nem, tudatalatti érzésekben, magával viszi a gyermek az életbe.

Kézenfekvő érvek ezek. Mégis: több mint egy évtized óta, mióta az elhagyott budapesti gyermek az egész világon ismert típusná vált, az állam, amely kétségtelenül teljesíti kötelességét az anya-és csecsemővédelem terén, és elismerésre méltó aldozatkészséggel készül harcra az egyke ellen is, a különböző gyermekvédelmi intézményeknek jutta-

tott pénzbeli segélyen kívül vajmi keveset tett a nyomorban sínylő élő gyermeknemzedék érdekében. Valósággal örökségként adták át egymásnak a kormányok azt a minden logikával ellenkező gyermekvédelmi koncepciót, hogy *mindent a születendő s csak morzsákat az élő nemzedéknek.*

Ez az érthetetlen álláspont az oka annak, hogy ma, csaknem egy évtizeddel a világháború befejezése után, mint a hazajáró lélek, sápadt, vértelen arccal, fertőzött tüdővel, angolkórtól megbénított tagokkal, ázva, fázva, kiéhezve kopogtat mind reményvesztettebben a gyermekvédelem lelkiismeretének az elméletek rozsdás vaspántjával lezárt ajtaján ugyanaz a veszendő gyermeklégió, amely a nyomortanyák odúiból és más rejtelmes, kifürkészhetetlen rejtekhelyeiről évek óta ösztönösen menekülni szeretne.

Nézhetjük-e közönnyel tovább, hogy a magyar élet ezer és ezer erős gyökérszála — amint ezt a Gyermekvédő Liga legutóbbi közgyűlésén elhangzott beszédében a népjóléti miniszter mondotta — „*az élethez szükséges levegő hiánya miatt magára hagyatottságában elpusztuljon?*” Mert, ha a nemzet — vállalkozzék erre a feladatra akár az állam, akár a helyi hatóság, akár a társadalom — minden erejét megfeszítve, haladéktalanul a segítségére nem siet ennek a pusztuló nemzedéknek, a végzet könyörtelenül befejezi kegyetlen munkáját. Intézményes új rendelkezésekre van szükség. Az elavult törvények helyett *új törvényekre*, hiszen az illetékes hatóságoknak esetleg a legjobb akaratuk ellenére sem áll *ma* módjukban, hogy egy teljesen elhagyott gyermeket, aki az utcán kóborol és akinek egyetlen hozzátartozója sincsen, fedél alá juttassanak.

A munkaképtelen, nyomorék, imbecillis gyermekek ezreinek elhelyezése pedig teljes lehetetlenség. A gyermekrendőrség maga is utal erre a belügyminiszterhez intézett jelentésében, amelyben megállapítja, hogy a razziákon süket-

néma, szívbajos, béna, esetleg hülye gyermek kerül gyakran rendőrkézre és a rendőrség hetekig, hónapokig tehetetlenül labdázik vele, otthonról-otthonra küldi, de minden jószándéka hajótörést szenved: a *szerencsétlen nyomorék gyermeket sehol sem fogadják be*. A nyomorék gyermekek otthonában ugyanis — ahol különben is legfeljebb 140-150 férőhely van — csak olyan gyermekeket vesznek fel, akiknek munkaképessé tételére van némi remény.

Csonka-Magyarországon azonban hozzávetőleges becslés szerint körülbelül tizenkétezer nyomorék gyermek él. Ezeknek a gyermekeknek a túlnyomó része a társadalom legalsó rétegeiből származik és különösen nagy számban vannak közöttük *törvénytelen gyermekek*. Rettenetes eseteket tüntünk ezeknek a szerencsétlen gyermekeknek a sorsáról. Hogyan hanyódnak a fővárosban csakúgy mint a vidéken, a legteljesebb bizonytalanságban egy egész életen át, amely náluk igazán szűkre van határolva. Istállóról-istállóra, csatorna mellől csatorna mellé jutnak, közben tönkremennek lelkileg is, idegrendszerük felmondja a szolgálatot, még serdülő korban vannak és a legtöbb mar azt sem tudja közülük, mi a neve, ki volt az anyja, ki volt az apja. Elmosódik emlékezetében a múlt; még gyermek, már megöregedett, harmincesztendőskorában pedig félkegyelmű aggastyán lesz belőle. Végül is évtizedes hanykolódás után, az élethez való joga elismeréséül, engedélyt kap a koldulásra. Ezek azok az ijesztő emberroncsok, akikkel a templomok mellett és az országutakon találkozik az ember legsűrűbben.

Még szomorúbb a helyzetük az elhagyott, hajléktalan leányoknak, akiknek a számát az illetékes tényezők ugyancsak optimisztikusan ítélik meg, mert *mindössze, egyetlen, menhelyet tártanak fenn a számukra, a rákospalotait*. Hivatalosan egészen pontosan, negyvenre taksálták azoknak a leányoknak a számát, akik gyermekkorukban haj-

léktalanokká válhatnak, vagy akiket erkölcsi okokból el kell távolítani környezetükből, hogy a jövő számára meg lehessen menteni őket. *A züllött leányok rákospalotai otthonában ugyanis legföljebb negyven leány számára van hely.*

Csak bele kell pillantani a gyermekrendőr segítők a fiatalok leányok prostitúciójáról szóló jelentésibe, amelyeket ennek a fejezetnek az elején ismertetünk, hogy megállapíthassuk, milyen közönyös e tekintetben gyermekvédelmi berendezésünk.

A gyermekvédelemnek ennél a speciális problémájánál is elénk mered a kérdés, nem drámai illúzió-e az, hogy Csonka-Magyarországon, ahol az élő leánynemzedék megmentése szociális, kulturális és erkölcsi szempontokból egyaránt Achilles-sarka az egész jövő konszolidációnak, ez a feladat is csaknem teljesen a szervezetlen társadalomra hárul.

A népjóléti miniszter a Gyermekvédő Liga legutolsó közgyűlésén elmondott beszédében, amikor a Gyermekvédő Ligának a nyomorgó gyermekek érdekében kifejtett hatalmas munkáját méltatta, kijelentette, hogy a kormányra nagy rész nehezedik a gyermekmentés munkájából. Szószereint a következőket mondta:

„Azok a feladatok, amelyeket valaha a szociális charitás végzett, ma már csak a társadalom és az állam együttesével végezhető el. *Az, hogy egymillió analfabéta van Magyarországon, igen sajnálatos és szégyenletes dolog, de hogy a magyar társadalomban százezer számra vannak palánták, akik csak azért pusztulnak el, mert nincsen gondozóink, ez sokkal fájdalmasabb, ez az igazi legnagyobb veszteség*”

Mielőtt azonban a miniszter drámai kijelentését megtette volna, szükségesnek tartotta, hogy a kormánynak a gyermekvédelemmel kapcsolatos álláspontját félreérthetetlenül kifejtse.

„Onnan indulok ki, — mondotta — hogy *a gyermek kultúrája az egész nemzet kultúrájának fundamentuma*. Ha a gyermekkultúra, mint fundamentum, nincs kellőképpen aláépítve, meginoghat és összeomolhat az egész nemzet épülete. Pedig óriási érdeke a nemzetnek, hogy a jövőjét biztosítsa. Látom a modern gyermeknek nagy kulturátlanságát, fölmerül tehát a kérdés, kik vannak hivatva a megszüntetésére? Az ember gondol az államra, a nagy ismeretlenre, a társadalomra és természetesen a szülőre. *Az állam önmagában ezt a kérdést maradék nélkül megoldani nem tudja. Valóságos tragikum az, hogy az állam nem képes megvalósítani azokat a gondolatokat, amelyeket a legjobban szeretne és az egyén nem képes megkapni tőle azt, amire nagy szüksége van. Kell, hogy a társadalom öntudatára e melkedjék a saját kötelességének*. A közjó kiművelése *katexohen*, az állam feladata, — hangoztatják, — de a nagy magiszter, az élet, megtanít arra, hogy *ez másképpen van*. Nem akarom bejelenteni az állami szociálpolitika csődjét, csak azt akarom jelezni, hogy *egyoldalú marad az állam munkája, ha a társadalom, mint fontos faktor, nem vesz részt benne*.”

A miniszter nyilatkozatában mi nem az elméleti részt tartjuk fontosnak, hanem azt a következtetést, amelyet az általános helyzetből levon akkor, amikor megállapítja, hogy *a magyar társadalomban százezer számra étnek olyan gyermekek, akik csak azért pusztulnak el, mert nincs gondozójuk*.

Ez a nyilatkozat is igazolja azt a meggyőződésünket, hogy a kormány, amely rendeletekkel és részlettörvényekkel egészítgeti ki a több mint negyed évszázaddal ezelőtt készült gyermekvédelmi törvényt, ennek a törvénynek elavult rendelkezéseit — megengedjük, jóhiszemű elfogultságból — nem akarja lomtárba tenni, csak azt az egyetlen szakaszát tagadja meg, amelyet magáévá kellene tennie, amely imperatívum kimondja, hogy *Magyarországon minden elhagyott gyermekről kötelessége az államnak gondoskodnia*. Mert ez az imperatívum

vusz — a tapasztalat bizonyítja ezt — ezer és ezer esetben összeomlik a minősítés elbürokratizált szellemén.

Már utaltunk arra, nem akarjuk kétségbevonni a kormánynak azt a jogát, sőt kötelességét, hogy ennek a nagy feladatnak a sikere érdekében igénybe vegye a társadalmat is. Az iniciatív erőt, az erkölcsi erőt, mindenekelőtt pedig az anyagi erőt azonban az államnak kell adnia. Mert a pokolnak olyan mélységei azok, amelyekben Budapesten, de a vidéken is, az elhagyott és nyomorgó gyermekek tízezrei sínylődnek, hogy *ezeknek a gyermekeknek a megmentését csak az államháztartás költségvetésében lehet eredményesen biztosítani*. Erre nincsen más mód, ezt az óriási feladatot nem lehet önkéntes adakozásokkal és utcai gyűjtésekkel megoldani és a történelemnek felelős minden, kormány, amely ennek a kérdésnek törvényes eszközökkel való megoldását halogatja.

A fekete lovas.

Geguss Dániel főkapitányhelyettes, a budapesti gyermekrendőrség volt vezetője, aki a gyermekkriminológiának egyik legalaposabb ismerője egész Európában, megdöbbentő képet rajzol a budapesti gyermeknyomorral kapcsolatban a bűn és a prostitúció szervezkedéséről.

„A külvárosok szomorú nyomortanyáiról — állapítja meg *Geguss* — előtípeg a gyerek. Rongyos, szájalmas, sápadt emberpária. Egy, kettő . . . lassan egy egész sereg, az utca összehozza őket. Lát-szik rajtuk, hogy fáznak, éheznek. Közös anyjuk, a nyomor szülte őket, tehát összebarátkoznak. A nagyobbak kioktatják a kisebbeket. Tipegnek, topognak, merengő szemekkel bámészkodnak a kirakatok előtt, a tereken, az élelmiszerbódék előtt. Nem kell hozzá sok csábító alkalom, a gyomruk korog, a

testük fáradt az éhségtől. S a következő percben már futásnak erednek, mert egyiknek-másiknak a kezébe akadt valami idegen tárgy. Az első bűn, amelynek ösztöne tudat alatt született, s amelyet nyomon követ a többi. Egy darab kenyér, gyümölcs, amit möhön felfalnak, majd nagyobb, értékesebb tárgyak. Banda alakul belőlük, betörőszerszámokat szereznek és megkísérlik a nagyobb kockázattal járó cselekményeket is. Mi adott nekik erre alkalmat? Mi adta nekik az impulzust? Az utca, a veszedelmes nagyvárosi utca, amelynek nincsen erkölcsse, nincsen morálja. Nagy, erős, ép lélek kell hozzá, hogy elkerülje az ember a mérgét és megmentse magát ennek a lelkébe beszivárgott mérégnek a veszedelmes befolyásától.

Az utcán az élet küzdelmei által a megélhetésben gyakorlottabbá vált gyermek kioktatja a kevésbbé tapasztalt gyereket. Az utca, ahol az éhes gyermeket csábítja a kirakatok fénye és dus tartalma, a kihasználható alkalom s az ellesett, könnyen utánozható példa. Pedig hány gyermek maradna ártatlan és becsületes, ha szörnyű helyzete nem kényszerítené arra, hogy elinduljon az utcán. De mit csináljon otthon? Van-e egyáltalában otthona? Otthonnak nevezhető-e az a szűk, piszkos spelunka, förtelmes tömeglakás, amelyben él? S ha egyáltalában vannak szülei, azok tehetetlen, fáradt emberek vagy betegek, esetleg lakóhelyüktől messze fekvő gyárakban dolgozó munkások. Nincsen tehát, aki felügyeljen rájuk. Az ajtó nyitva van s ők kimennek az utcára, amely már les prédáira, hogy falánkul elnyelje őket.

Jelentést kapok a külvárosok elhagyott tereiről, hogy ott apró fiúk és leányok perverz nemi életet játszanak. Mert hála Isten, egyelőre csak játéknak nevezhető ez. Mégis, milyen szomorú játék! Hol vették hozzá a gondolatot, hol tanulták? A bünt termelő nyomorban, a tömegegyüttélésben. A találkozásra, a kivitelre pedig szinte önmagától kínálkozott az utca. *Az utcai prostitúció, amely szemérmetlenül oéaterpeszkedik a tisztességes polgári élet oldalára és mocsárba fullasztja a gyermek lelkét is. A nyomortanyák elhagyott kis gyermekleányai pedig lélektani okokból ezt a részét veszik észre először az életnek.*

Hiszen szinte önmagától kínálkozik a megfigyelésre az alkalom. Belebotlik a jól öltözött, könnyelműen élő prostituáltba, érdeklődni kezd a sorsa iránt és mielőtt észrevenné, *alig 14-15 éves korában, már maga is prostituálttá válik.* S ezt a szörnyű társadalmi rákfenét *egy fekete lovas kíséri: a nemi betegségek egész sora. S ezekből a leányokból idővel anyák lesznek, így kezdődik a prostitúció.* Előbb titokban üzi a magára hagyott, sokszor még egészen csenevész kislány, de mihelyt eléri a kort, természetyszerűleg menekül a rendőrség elöl — a rendőrséghez. Megváltja magának a jogot a prostitúcióra. A fiatalok titkos prostituáltak ügyei a rendőri gyermekbírótság elé tartoznak és *az én statisztikám szerint ezekből a kislányokból mindennapra jut a gyermekrendőrségnek legalább kettő. Zug szállodákban szedjük össze őket és a szerencsétlen teremtéseknek legalább hatvan százaléka beteg már.*

A főkapitányhelyettes leplezetlen őszinteséggel megmondja azután azt is, hogy mi történik ezekkel a 14-15 éves kis prostituált penészvirágokkal, ha a „fekete lovassal” már megismerkedtek.

— A kórházba kerülnek, s mikor kiszabadulnak, a gyermekbírótság már mint „egészséges” leányokat vonja felelősségre őket. *De meggyógyultak-e ezek a gyermekek valóban?* Sajnos, — állapítja meg a rendőrfőtanácsos, — *erre a kérdésre nemmel kell válaszolnunk. Hiszen például a luetikus betegeket csak addig tartják a kórházban, amíg a szemmel látható tünetek elmúlnak róluk. Akkor azt mondják rájuk, hogy meggyógyultak. És a leánykák elindulnak, mennek tovább végzetes útjukon és szórják szét a társadalomban a veszedelmes spirochétákat. És, tapasztalatból mondhatom, hogy a nemi romlás után a legtöbb esetben végleg elveszett a nő.*

„A külvárosi nyomortanyákon halott a morál.”

Egy bizalmas, kizárólag a magyar gyermekvédelem illetékes tényezőiből álló, kis zártkörű társaság előtt még megdöbbenőbb képet festett a főkapitányhelyettes a budapesti gyermekkriminali-

tásról tartott előadásában a prostitúcióról. Ebben az előadásában is hangsúlyozta, hogy *az utca prostituáltjainak túlnyomó része a nyomortanyák szegény leányaiból áll. Ezek közül is a legtöbb árva és törvénytelen gyermek.*

— Irtózatos az a rombolás, — mutatott rá tapasztalatainak ismertetése során a rendőrfőtanácsos, — amelyet a gyermeknyomor a magyar jövődön, a gyermekeken végzett. Sötét színekbe kell mártanom ecsetemet, mert sötét és szomorú lesz az a kép, amelyet festeni akarok. A háborúk és a forradalmak, amelyeknek bilincseiből, úgy látszik, nem tudunk szabadulni, elvégezték romboló munkájukat, *amely a legnagyobb kárt, egy veszendő nemzedék elpusztításával okozta. A külvárosok nyomortanyáin üvölt a szegénység, haldoklik a morál. Nem jól mondtam: halott a morál.* Egymás hegyén-hátán hever itt ember, asszony, gyerek, házaspár, együttélő, lány- és fiúgyerek és ott, ezekben a szűk tömeglakásokban folyik le az ember állati, élete, szeretkezése, bűne, minden erkölcstelensége. Az élesszemű, hajlékony, viaszlelkű gyerek mindezt közelről látja és szívja magába mohó étvágygal. S a tömeglakások sötét éjjelein megfigyeli a mellette lejátszódó szerelmeket. *Alig múlik el huszonnégy óra, hogy olyan fiatal gyermekeleányokat ne szedjünk össze éjjeli razziákban, akik foglalkozás nélkül élnek és megélhetésük egyetlen alapja a prostitúció. Csaknem kivétel nélkül luetikusak, vagy gonorreásak.* Hasztalan büntetjük őket, nincs más kereseti forrásuk, folytatják mesterségüket. Így fertőzi a nyomor az egészséges társadalmat. Ez is nemzeti veszedelem tehát. Ki tudja nem nagyobb-e, mint a tuberkulózis? És én mégis tépelődöm, nem tudom: a prostitúciót, társadalmunk egyik legsúlyosabb rákfenejét, *bűnnek stigmatizáljam-e?* Hiszen ősidők „maradványa, amely mindig megvolt. Kiirthatatlan és megoldhatatlan. Már a láva által elöntött Herkulánium és Pompei romházai között is ott találták a lupanárokat, falaikon festett szobrokkal és ábrázolatokkal. A lupanárok azóta is megvannak és mindig gondot okoztak az emberiségnek. *A kérdés csak az, hogyan kellene ezt az óriási problémát, amelyet ná-*

lunk a nyomor annyira tetőzött, megoldani. Vonja-e a hatóság ellenőrzése és engedélye alá a prostitúciót, vagy adjon tág teret annak. Vannak államok, ahol az abolució, és vannak, ahol a reglementáció elvei szerint van rendezve a prostitúció. A fertőzés mind a két rendszernél csaknem egyforma. Az abolucionál a hatóság nem vizsgálja a prostituáltat, a reglementációnál ellenőrzi az egészségét. Amott a túlszabadoság jár veszéllyel, itt a prostituait „biztonságérzete”. Bizonyos azonban, hogy a reglementált prostitúciónál is a nemi betegségeket legalább kilencven százalékban a prostituáltak terjesztik.

Sehol a világon! . . .

— Gyermekbíróságom előtt, — hangzik tovább a rendőrfőtanácsos nyilatkozata — évente hat-nyolcezer elhagyott, züllésnek induló, a züllés veszélyének kitett fiatalokú vonult fel. Körülbelül ugyanekkora a száma azoknak a fiatalokúaknak is, akik már bűnbe estek. *A gárda tehát 15-16 ezer főből áll.* Ezt a számot inkább kisebbittem, mert voltaképpen feltétlenül nagyobb az. *Ez a szám pedig megüti annak a hadseregnek a számát, amelyet a Mes erü trianoni béke a szomorú magyar hadsereg létszámának engedélyezett. Sehol a világon, egyetlen nagyvárosban sem közelíti meg a veszendő fiatalokúak száma ezt az óriási számot. Hol marad emögött a nyolcmillió lakosú London?*

Valósággal keserű panaszként szakadt fel a főkapitányhelyettes lelkéből a memento, amikor egyik jelentésében a következőket állapítja meg:

— Nagyobb gondot kell szentelnünk a gyermekmentésnek, a gyermekvédelemnek, mert amit az élet forgó kaleidoszkópja, amely pencenkint új és új képeket mutat a gyermekrendőrnek, az objektív néző elé tár, halálosan komoly dolog, ránk, szegény csonkamagyarokra pedig egyenesen katasztrofális. Hol látjuk ennek az országnak a jövőjét, ha a jelene ilyen sivár? Hol az a generáció, amelyre az új Magyarország megalkotása vár, ha egyik legérté-

kesebb rétegét így kikezdte a romlás, a pusztulás? Olyan kérdések ezek, amelyekre feleletet kell kapnunk. Meg kell védenünk a mai nemzedéknek ezt a veszendő részét, a bűn, a sötétség, a lejtőre jutás elől.

Ezután a nyilatkozat után is önkéntelenül felvetődik az objektív ember lelkében a kérdés, honnan bizonyos köröknek az az optimizmusa, hogy a nyomorgó és bűnöző gyermekek száma évről-évre csökken?

Lothrop Stoddard igazságai és a gyermeknyomor katasztere.

Lothrop Stoddard „*Lázadás a civilizáció ellen*” című könyvében megjelöli azokat a veszedelmeket, amelyek szerinte a nyugati kultúrát pusztulással fenyegetik. Megállapítja, hogy élettani szempontokból a társadalomban bizonyos visszafejlődés kezdődött, amelynek szimptomájaként utal arra, hogy a modern emberben feltámadtak az őseMBER lázadó hajlamai a kultúra ellen. A továbbiakban kifejti, hogy a kultúrhajlam nemzedékről nemzedékre átöröklődik és az ilyen átöröklött kultúr-nívó esetleg olyan kedvezőtlen társadalmi viszonyok közé kerül, amelyek nemcsak, hogy ártanak színvonalának, hanem egyenesen visszafejlődésre kényszerítik. Végeredményében arra a következtetésre jut tehát, hogy *meg kell védeni a társadalmat attól, hogy egészen alantas rétegei fejlődjenek ki, mert ezek, ha a kultúrintézmények segítségével a szó fizikai értelmében életképesekké válnak is, végeredményében magukkal viszik az életbe kultur-ellenes tulajdonságaikat.*

Általában a kultúra szempontjából három embertípust különböztet meg Stoddard. Egy abszolút értékűt, egy átlagos értékűt és egy értéktelent, amely alantas hajlamokkal rendelkezik. Ez az embertípus, amely olyan gyengeelméjű egyénekből, gonosztevőkből vagy munkakerülőkből rekrutá-

tottak a csatornák mellől az életbe, magával hozza ide a múlt emlékeit is, nem akar a kultúrához idomulni és gyűlölettel lázad, majd gyűlölettel ront minden ellen, ami kultúra és erkölcs.

Stoddard, aki a darvinisták galtoni irányzatához tartozónak vallja magát, arra az álláspontra helyezkedik, hogy *minden nemzetnek javítania kell saját faját olyképpen, hogy minden lehető meg kell tennie szociális viszonyainak tűrhetővé tételére*. Ennek a megállapítása után közli azoknak a pszihotechnikai vizsgálatoknak az eredményeit, amelyeket 1918-ban az Egyesült-Államok hadvezetősége a hadsereg katonáin eszközölt. Közel kétfélmillió embert vizsgáltak meg az Unió orvosai, azért, hogy a korlátoltabb elméjűeket eltávolítsák a hadsereg kötelékéből, a normális elméjűeket pedig judíciumuk és intelligenciájuk mérlegelésével osztályozzák és ennek az osztályozásnak az alapján osszák be őket különböző szolgálattételre.

A vizsgálatnak rendkívül érdekes eredménye a következő volt: Az orvosok a megvizsgált 1,700.000 katona 4.5 százalékát *nagyon magas* képességűnek, 9 százalékát *magas* képességűnek, 61 százalékát *közepes* képességűnek, és 25.5 százalékát *alacsony* képességűnek találták.

Ez annyit jelent, hogy még az Unió kulturált világában is 25 százalékig alacsony értelmi színvonalú és ennek megfelelően nyilvánvalóan alantas ösztönökkel bíró katonával volt megfertőzve a nemzeti hadsereg. Stoddard mindezek után arra a következtetésre jut, hogy *a sokgyermekes családtagoknak nagy adókedvezményeket kell adni, jutalmakat kell biztosítani, hogy családjaikkal együtt megélhessenek, másrészt pedig a terhelt, gyengeelméjű, abszolút munkaképtelen, nyomorék egyéneket zárt intézetekben kell elhelyezni, ahol azonban emberi életet kell biztosítani a számukra*. Kissé talán merész, de mindenesetre logikus megalapítása még Stoddardnak az, amelyben azoknak az egyé-

neknek a társadalomból való kiközösítését kívánja, akik abban a tudatban alapítottak családot, hogy ennen a lépésüknek kártékony következményei lesznek.

Németországban, ahol a gyermekvédelem ügyét már régen a nemzeti jövő problémájává avaták, ugylátszik, komolyan mérlegelik azt a kérdést, hogy mit jelent *egy* nemzet életében azoknak a gyermektömegeknek a megmentése, amelyek elhagyatottságuk miatt veszélyeztetik nemcsak a társadalmi rendet, hanem a politikai konszolidációt is. Hiszen, — amint Stoddard megállapítja — és ehhez a megállapításhoz még csak hegeli logikára sincsen szükség — ezek a gyermekek magukkal viszik az életbe alantas indulataikat és izzó gyűlöletüket a kultúra és ezen át az állam ellen. A német kormány azonban nyilvánvalóan nemcsak ennek a teóriának a megfontolása után határozta el magát arra, hogy *egy hatalmas statisztikát készíttessen, amely a gyermekvédelem minden részletét föltárja*. Fontosabb okai is voltak erre. Többek között az a magasabb faji szempont, hogy minden germán lelket meg kell menteni a jövő számára.

Március elseje óta, amikor Bajorország is bekapcsolódott a központosított gyermekvédelembe, Németországban teljesen egységessé vált a gyermekmentés és gyermekvédelem munkája. Ezt a pillanatot várta csak a német kormány, amely haladéktalanul szétküldötte a gyermeknyomorra, a gyermekbűnözésre, valamint általában az elhagyott gyermekekre vonatkozó kérdőíveit az ország minden részébe, a legkisebb faluba is, minden hatóság-
nak és minden szervnek, amely kapcsolatot tart fenn a Jugendfürsolgeval és a Jugendtlegevel, azzal a szigorú utasítással, hogy *1928 január elsejére fontos nemzeti érdekből el kell készülnie annak a statisztikának, amely a német állam elé, tiszta képet tár arról, milyen intézkedéseket kell még tennie, hogy a gyermekvédelem hatalmas területének*

egyetlen talpalatnyi helye se maradjon megművelés nélkül.

A magyar gyermekvédelem sokkal jobban nélkülözi ennek a statisztikának a hiányát, mint a német. Németországban az új gyermekvédelmi törvény olyan intézményeket létesített, amelyek a megfelelő anyagi eszközök birtokában fontos hivatásukat minden tekintetben teljesíteni tudják. Mi azonban, akik egyelőre csak az erkölcsvédelmi rendeleteknél tartunk, akik eltakarjuk Canova és Praxiteles szobrát, de ugyanakkor megfelledekezünk arról, hogy van itt egy irtózatos festmény is, a budapesti gyermeknyomor interior je, amelynek reprodukálására talán a nyomor nagy festőjének, Goyának se volnának elég sötét színei, mi még mindig nem gondolunk ilyen statisztikára, ami kétségtelen bizonyítéka annak, hogyha *készül is valahol új törvény a gyermekvédelemről, ez a törvény semmiesetre se gondol azokra a gyakorlati intézkedésekre, amelyek nélkül Magyarországon. elsősorban pedig Budapesten, a gyermekvédelem problémáját gyökeresen megoldani nem lehet.*

Meg kell kezdeni tehát a szociológiai kutatást, össze kell állítani a helyszínén a gyermeknyomor történeti és esettanulmányi adatait. Ha nem ennek a statisztikának az összeállításával kezdődik még Magyarországon a gyermekvédelem megújítása, akkor hasztalan fecsérünk el részletintézkedésekre, önálló utakon járó apró-cseprő társadalmi intézmények támogatására akárhány millió pengőt, csak Potemkin falvakat építünk, csak délibábot kergetünk, mert a társadalom és az állam legbecsületesebb törekvését is beárnyékolja a külvárosi nyomortanyákon sínylődő gyermekek tízezreinek, egy egész nemzedéknek a veszendő életsorsa.

A környezettanulmány és a bizalmatlan nyomor.

Egy statisztika, ha minden részletében föl-tárná azt a feneketlen poklot, amelyben ezek a gyermekek élnek, céljának lényegétől eltekintve, nagy lépést jelentene abból a szempontból is, hogy a gyermekvédelmet végre kivonjuk az elbürokratizálódás veszedelmes nyúge alól. Ez a statisztika ugyanis fölöslegessé tenné az úgynevezett környezettanulmányokat, amelyek ma már semmiképpen sem felelnek meg a gyakorlati követelményeknek.

Dr. *Halmi* Bódog bíró, ennek a kérdésnek egyik legalaposabb ismerője, rendelkezésünkre bocsátotta érdekes tanulmányát, amelyben kimutatja, hogy a nyomortanyák lakóinak kulturátlansága és valósággal gyáva szemérmessége miatt a környezettanulmányok készítői tulajdonképpen sohasem érik el a céljukat, Rajtuk kívül eső okokból egyszerűen nem látják meg a helyzetet, amelyről tanulmányt kell írniok.

— Azok az emberbarátok, — állapítja meg *Halmi* — akik önként vállalkoztak a patrónusok szerepére, felkeresték a nyomortanyákat, mert hiszen személyesen kellett megállapítaniuk védenceik szüleinek erkölcsi, gazdasági és kulturális helyzetét, de hamar bele kellett törődniök abba a gondolatba, hogy *a nyomortanyák lakói hivatlan vendégeknek tekintik őket, akik semmit sem hoztak magukkal a számukra, csak a kíváncsiskodó kérdések özönét.* A környezettanulmány rendszerét tehát megölte a nyomor bizalmatlansága is. A nyomortanyák lakói a legtöbb esetben valósággal elzárkóztak az elől, hogy a patrónus kérdéseire válaszoljanak. A primitív emberek ösztönös zárkózottságával ismerték félre a jól öltözött patrónusok nemes szándékát, és sokszor előfordult, hogy egyszerűen kitéssékelték őket lakásukból. A patrónus tehát megoldhatatlan feladattal állott szem-

ben. Meg kellett volna értenie a nyomortanyák elhagyott, az élet viharai által megkorbácsolt lelkű lakóinak a gondolkodását, meg kellett volna tanulnia a nyelvét, hogy kifürkészhesse életüknek azokat a bizalmasabb részleteit, amelyekre a környezettanulmány kérdőpontjai választ kérnek, ehelyett, meg kellett elégednie azzal, hogy *csak a külsőségekről tájékoztassa jelentéseiben az illetékes hatóságokat*, mert a legnagyobb erőfeszítéssel sem tudott közel férkőzni a nyomortanyák lakóinak bizalmához. A környezettanulmányok ilyformán egyre hézagossabbak és egyre üresebbek lettek és végül teljesen elveszítették jelentőségüket. Mi sem természetesebb, minthogy a patrónus, aki átérezte fonák helyzetét, kénytelen-kelletlen egyre gépiesebben töltötte ki a környezettanulmányok rovatait, sőt később, amikor látta, hogy eredményes munkát úgy sem tud végezni, végleg el is a kedvetlenedett, mert fárasztó munkájában nem látta önzetlenségének jutalmát.

A környezettanulmány rendszere azonban meddősege ellenére változatlanul fennmaradt. Sőt még kísérlet sem történt arra, hogy legalább valamilyen formában alkalmassá tegyék gyakorlati eredmények elérésére. Egyszerűen félremagyarázták az elvet, amely ezt a rendszert létrehozta.

Igaz, a környezettanulmány kérdését már Balogh Jenő is belekapcsolta a maga gyermekvédelmi koncepciójába. Balogh Jenő szerint azonban a fiataalkorúak védelmére irányuló törvényes intézkedések már a béke éveiben sem voltak alkalmasak arra, hogy egy céltudatos gyermekpatronázs védőbástyái legyenek.

Az 1913. évi VII. t.-Cv állította fel a gyermekbíróságot, ezt az új, emberi szempontokból is kitűnő intézményt, amely szakított a Kant-féle megtorlási elmélettel és a fiataalkorúak feletti bíráskozásnak, nagyon helyesen, ma már nem az a vezérmotivuma, hogy a bűnös elvegye a büntetését, még ha összedől is a világ, hanem az, hogy a megtévelyedett gyermek megjavuljon, aminek előfeltétele — és itt kapcsolódik bele a környezettanulmány cél

tévesztett rendszere a modern gyermekvédelemben — hogy a megtévelyedett gyermeket eltávolítsák abból a környezetből, amelyben az erkölcs útjáról letévedt. Erre a célra pedig nem állott más mód a rendelkezésre, mint a környezettanulmány. Balogh Jenő is kénytelen volt tehát ezzel beérni.

A patrónus munkája egyébként abban az esetben sem lett volna eredményes, ha hozzá tudott volna férközni a nyomortanyák lelkéhez és meglátott volna mindent, amit meg kellett volna látnia, hogy felelni tudjon a környezettanulmány kérdéseire. Egészen hiába mutatta volna ugyanis ki jelentésében, hogy a fiatalok erkölcsi nevelésére káros a szülői ház, mert ha a gyermeket — amint ez szórványos esetekben kiderült — el is távolították környezetéből, a munkáltató helyek tulajdonosai, sajnos, a legtöbb esetben nem fogadták szívesen a fiatalok bíróságának pártfogoltjai!

— A világháború, — állapítja meg Halmi bíró — az elhagyatott gyermekek légiójával szaporította a gyámolításra szoruló fiatalok számát és a hadbavonult hősök sorsa fölötti aggodás újra fölélesztette a patronázs-lelkedést. A háború első éveiben szinte meghatóan bensőséges volt a társadalmi gyermekvédelmi szervezeteknek és a hatósági intézményeknek az együttműködése. De már akkor is lépten-nyomon kiderült, hogy a blankettás környezettanulmányozás nem vezet célhoz. Jól látó szem és melegen dobogó szív, sok-sok önzetlenség kell ahhoz, hogy valaki meg tudja állapítani, mit kell tenni a gyermekkel, hogy a züllés örvényébe ne süllyedjen, hogy a környezet, amelyben él, káros-e erkölcsi jövőjére és hogy milyen arányúnak kell lennie a segítségnek? Rengeteg részletező és pepecselő munkát ad egy ilyen környezettanulmány, anélkül, hogy tulajdonképpen komoly és elfogadható analízise volna a gyermek helyzetének.

De éppen az a sok felesleges munka, amelyet egy ilyen környezettanulmánynak az elkészítése megkövetel, szól amellet, — amire ennek a fejezet-

nek az elején már rámutattunk — hogy sokkal céltudatosabb gyermekvédelmi politika volna az, amely reformmunkáját egy hatalmas statisztikai kimutatás kidolgozásával kezd né meg. Lehetetlen halogatni, meg kell csinálni a gyermeknyomor térképét, össze kell állítani a trianoni magyar gyermek kataszterét, a legfájdalmasabb könyvet, amely valaha a magyar könyvpiacra megjelent. A környezetanulmányi úrlapot pedig a bürokrácia múzeumi emlékei között kell elhelyezni. A környezettanulmány a kriminológiai fejlődésnek egyik értékes és jóindulatú megnyilvánulása volt, de a gyakorlati élet bebizonyította, hogy nem egyéb, mint a bürokrácia egyik kinövése, amely nem szolgálhatja egy tudatos szociálpolitika céljait.

A kitárt kapu mögött Szent Vince és Don Bosco emléke...

Hadd adjam át a szót itt *Morvay* László plébánosnak, a katolikus patronázs igazgatójának. Az ő háza, „*a züllött gyermekek otthona*”, ahogy az angol példabeszéd mondja: az ő vára. Erős, bevehetetlen vár; a legnemesebb, hivatásának legeszményibb magaslatán álló intézménye a hivatalos magyar gyermekvédelemnek. A kapuja tárva minden elhagyott gyermek előtt, s a kitárt kapu mögött, sajnós, nagyon szűk falak közé szorítva, Szent Vince és Don Bosco emléke...

Egy kis asztalka mellett ülünk és beszélgetünk a plébánossal. Lent, a laktanya hatalmas udvarán gondtalan gyermekkacagás, a folyosókról nyíló műhelyszobákban fegyelmezett, serény munka. A csodatettek háza ez. Ezeknek a gyermekeknek túlnyomó részét lopás vagy közveszélyes munkakerülés miatt helyezték el az otthonban. Tömegével akad közöttük, akinek a nacionaléja mellé súlyos bűnök vannak jegyezve: „jövételének oka erkölcsi romlás, csavargás, sikkasztás, koldulás, verekedés, csalás, testi sértés”. Jelentékeny részük teljesen elhagyatott árva, még nagyobb részük: *törvénytelen senki fia*.

Lapozgatok egy kis füzetben, amelyben a plébános a saját intézetéről és a gyermekvédelem fogyatékoságairól készített jegyzeteket.

— A kereszténység első századaiban — állapítja meg — a püspökök jutalmat tűzték ki azoknak, akik az elhagyott gyermekeket összeszedték.

Szent Vince Paris utcáit kutatta fel a gyermekek után, *Don Bosco* pedig a városok kültelkeit járta végig, hogy a züllés fertőjéből kimentse a kisdedeket.

— *Ma önként jönnek, százával kopogtatnak ajtóinkon és sírva könyörögnek védelemért és — mi kénytelenek vagyunk őket elutasítani, vissza a bizonytalanságba, oda, ahonnan jöttek, mert nincs hajlékunk, mert az otthon egyetlen férőhelyén ma már hárman is vannak, mert egy ágyban hárman is alusznak. Különösen nem fogadhatjuk be azokat, akik nem züllöttek és akik talán a legjobban reászorulnak: a testileg, szellemileg fogyatékosokat, a nyomorúkat, a süketnémákat, a gyöngye elméjüket és a betegeteket.*

— A gyermekek világában általában — írja tovább tanulmányában a plébános — súlyos lelki és morális süllyedés van folyamatban. *Ez a süllyedés olyan fokú, amilyent a háború előtti években elképzelhetetlennek tartottunk volna. Megdőbbentő valóság, amit szépíteni nem volna okos politika: egy egész generáció katasztrófájáról van szó.* A gyermekbűnösök száma óriási arányokban emelkedett és ennek okait hasztalan hártjuk az általános gazdasági helyzetre. Az elszegényedett és anyagi gondokkal küzdő szülők gyermeke rendszerint felügyelet nélkül marad. A szülőknek egész nap dolgozniuk kell és nem tudnak ügyelni gyermekeikre. *Tizenhét éva óta foglalkozom a gyermekvédelem nagy problémájával, de soha sivárabbnak és reménytelenebbnek nem láttam a jövőt, mint ma.*

— Vannak szép törvényeink, van rengeteg gyermekvédelmi szervünk: hivatalos és társadalmi és mégis, amikor csak kissé bonyolult esettel állunk szemben, *sehol sem vállalnak illetékességet. Legfőbb tanácsot adnak.* De sokszor még ebben is fukarkodnak. A rendőrség az utcán talál egy elhagyott gyermeket, akit a bíróság elé állít. A gyermekről kiderül, hogy nem normális és speciális kezelésre van szüksége. Az igazságügyminisztérium azt mondja, hogy nem vonható felelősségre, tehát javító nevelésre nem szorul. Gyógyító nevelésre van szüksége. Ennek az elrendelése pedig a népjóléti minisztérium hatáskörébe tartozik. Ez a minisztérium azonban azzal utasítja el a gyermek érdekében tett hatósági felterjesztést, hogy „*kriminális*” gyer-

mekekről van szó, mert csavargáson fogták el. Így hadakoznak szüntelenül az illetékes minisztériumok olyan esetekben, amelyekben haladéktalanul cselekedni kellene.

— Volt egy esetem, — beszéli a plébános, — amely tipikus példája a gyermekvédelem terén uralgó anarchiának. Egy fiúcskáról van szó, aki nem csak hogy nem normális, hanem beteg is. Hat kórházban is megvizsgáltattam, eljártam az érdekében a népjóléti minisztériumban és az igazságügyminisztériumban, *de egyik sem vállalta*. Egy év óta lakik már nálam az otthonomban. Mit csináljak vele? Nem tehetem ki az utcára. Van egy siketnéma gyermekem is. A fiataikorúak bírósága küldte hozzám, az átmeneti otthonba, hogy állapítsam meg a diagnózist. Hónapok teltek el azóta, *senki se törődik a gyermekkel*.

— Megrázó, irtózatos korkép a következő: Egy asszony keresett föl nemrég. Egy kilenc éves gyermeket vezetett hozzám. Elmondta, hogy a gyermek egyedül áll a világon, senkije sincs, apja, anyja ismeretlen, annak a háznak a félreeső helyén született, amelyben ő viceházmesterné. Akkor mindent elkövettek, hogy elhelyezzék a csecsemőt, de hiábavaló volt a fáradozásuk. Úgy gondolta, ő magához veszi és fölneveli. Meg is tette, de most már nem bírja tovább. Öreg is, beteg is, gondoskodják róla az állam. Neki csak annyit engedjenek meg, hogy néha fölkereshesse, mert nagyon a szívéhez nőtt.

Még néhány konkrét eset Morvay László patronásából. A plébános maga beszéli el ezeket is:

— A rendőrség 1923 szeptember 18-án előállította *Laczó János* siketnéma fiatakorút. Megállapították, hogy az ország egyik siketnéma intézetének a növendéke. A siketnéma intézet nem volt hajlandó visszafogadni, mert a fiú csavargó természetű volt. A bíróság nem tehetett egyebet, elrendelte a javító nevelést. A javítóintézet igazgatósága azonban nem fogadta be a siketnéma fiút. Iratai megjárták az igazságügyminisztériumot, a népjóléti minisztériumot és Laczó János 1923 óta még mindig az átmeneti otthon lakója.

— *Árva János* szintén siketnéma. Emellett gyengeelméjű és tüdővésztes is. 1920 február 9 óta kilencszer fordult meg nálunk. Elhelyeztem a siket-

némák intézetében, majd kórházban, szanatóriumban, elmeegyógyintézetben. Mindenhonnan visszaküldték. Jelenleg az Új Szent-János kórház tüdőbeteg osztályában áll gyógykezelés alatt. *Ha állapota javul, újból visszakapjuk.* Végleges elhelyezését kérelmeztem, de a *népjóléti minisztérium egyszerűen kijelentette, hogy elhelyezése nem áll módjában.*

— *Kabai Lajos jelenleg tizennyolc éves, gyengeelméjű. Iskoláit kitűnő eredménnyel végezte, kifogástalan, jó magaviseletű fiú. Tizenkétéves korában súlyosan megbetegedett, azóta állandóan éber felügyeletre és ápolásra szorul. Javító nevelésre nem alkalmas. Gyógyító pedagógiai intézetbe való felvételét a népjóléti minisztérium elutasította, mert a felvételhez szükséges korhatárt túlhaladta és mert nem ön- és közveszélyes.*

— Akit azután sehol sem fogadnak be, akit mindenünnen elutasítanak, azt idehozzák a fiúotthonba. Idehozzák az utcán csavargó, razziákon elfogott, a lebujokban, a ligetek bokrai alatt, a Gellérthegy odúiban talált apátlan, anyátlan gyermekeket és azokat, akiket környezetükből el kellett távolítani, mert jelenlétük romlást jelentene kis testvéreikre, vagy brutális szüleik mellett veszedelemben forog az életük. Itt van a helyük azoknak, akik nem tudnak beleilleszkedni a társadalmi rendbe, akiket az elemi iskolából eltávolítottak, vagy akiket a középiskolából kizártak. Itt vannak a büntetett gyermekek, akik loptak, vagy csaltak, akik a szülői otthont elhagyták, munkaadójuktól megszöktek, akik hosszú kalandokra, idegen országokba indultak, vagy koldultak. A növendékek nagyrésze piszkosan, testileg teljesen elzülve, rongyosan, férgekkel tele, igen gyakran még télen is fehérmemű nélkül, mezítláb, kiéhezve, fáradtan, vérszegényen, betegen, a legtöbb esetben fertőző bajjal érkezik az otthonba. Az életbe vezető út első állomására. Képviselve van itt minden rend és rang, a viruló egészségestől a gyógyíthatatlan betegig, normális és abnormális, tehetséges és gyámoltalan, fél szemű, félkezű, féllábú nyomorék, kis koldusfiú, tanító árvája, miniszteri tanácsos gyermeke, ezredesnek a fia. Analfabéta, középiskolai tanuló és egyetemi hallgató, hivatásos munkakerülő, iparostanuló és bolti segéd. A pokolból az életbe vezető útnak ezen

az első állomásán teljes a demokrácia és a felvétel semmiféle formalitáshoz nincs kötve.

— *De egy sereg olyan gyermek is kerül élém, akikkel nem tudok mit csinálni. Nem tudom hova tegyem őket, nem tudom, hova küldjem őket. Senki sem tartja magát illetékesnek arra, hogy gondoskadjék róla. Se az állam, se a társadalom.*

Morvay plébános is megállapítja egyébként, hogy az elhagyott leánygyermek sorsa még sokkal tragikusabb, mint a fiúgyermekké. Az *elhagyott* leánygyermek a szó szoros értelmében reménytelenül el van hagyatva, mert *az ilyen azonnali elhelyezésre szoruló leánykát egyetlen órára sem fogadják be sehol Budapesten.*

Ezzel a kérdéssel kapcsolatban Morvay László egy filantropiai szaklapban a következőket írja:

— Ma az én otthonom egy évi forgalmi létszáma kétezer. *És leány — egy sincs.* Hát hova lettek? Hol vannak? Avagy a háború és a bolsevizmus talán annyira megjavította az erkölcsöket, hogy erkölcsileg megtévedt leány már egyetlen egy sincs? *Nincs, mert nincs, aki a figyelmet rájuk irányítsa.* Nincsen senki, aki hozzáértéssel, apostoli tüzzel, kezébe venné a gyermekvédelmet úgy, mint azt 20 évvel ezelőtt a mi akkori nagyjaink tették.

*

A plébános urnák ehhez a kijelentéséhez hozzá kell fűznünk a következőket:

A Vöröskereszt múlt évi igazgatóválasztmányi ülésen Németh Péter táblabíró, a fiatakorúak bíróságának egyik tanácselnöke, megdöbbentő képet rajzolt a rákospalotai leányotthonról. Förtelmes helynek nevezte ezt az otthont, amely negyven leány számára van berendezve, amelyben azonban állandóan 80-100 lány él hering módjára összezúfolva. Az otthon felszerelése a legenyhébb kritikát sem bírja el. A táblabíró őszintén beszélt erről az otthonról, amelyet a szó igazi értelmében

meztelenre vetkőztetett. A jelenlevők szinte borzadva hallgatták szavait.

A plébános úr tehát téved. Akadt egy kitűnő gyermekbíró, aki valósággal lázadva az elhagyott leánygyermek szomorú sorsán — és nyilvánvalóan ismerve a gyermekrendőrségnek a leánygyermek prostitúciójáról kiadott hivatalos jelentéseit — felhívta a figyelmet erre a problémára. Sőt memorandumokban is sürgette ennek a problémának a megoldását.

De úgy látszik ennél a kérdésnél is erősebb argumentum volt eddig a jóleső optimizmus, mint a fájdalmas valóság.

Amíg egy gyermek eljut odáig . . .

A hajléktalan budapesti gyermek ma játékszere a véletlennek. Az utcán beleütközik a rendőrbe, aki bekíséri a legközelebbi őrszobába, ahol órákat, esetleg éjszakákat is el kell töltenie, míg a gyermekrendőrségre szállítják. Közben természetesen szemtanúja mindazoknak az eseményeknek, amelyek a rendőrszobában lejátszódnak. Felnőtt tolvajok, részegek, perditák társaságába kerül, ami néhány óra alatt is mélységes rombolást vihet véghez már a bűn első lépcsőjén álló, de talán még teljesen romlatlan, mindenesetre azonban fogékony gyermeklélekben.

De az még a jobbik eset, ha az elhagyott gyermeket a sorsa a rendőr karjai közé vezeti. A gyermek ugyanis ösztönszerűleg fél a rendőrtől, akit, ha csak teheti, messze elkerül. *Csak akkor adja magát rendőrkezre, ha lelkileg, fizikailag annyira összeroppant már, hogy nem bírja tovább a nélkülözést.*

Ezt a megindító esetet is Morvay László plébános beszélte el nekünk.

— A gyermeknek az apja, akiről szó van — mondotta Morvay, — brutális, részeges ember. A tizenhároméves kislány nem tűri otthon. Éjszakánként is ke-

reset után hajszolja. A fiú rójja a várost, de sehol sem kap munkát. Hazamenni nem mer, bár napok óta nincs kenyere, nincs fekvőhelye. Végre éjfél tájban elfáradtan, kiéhezetten, megszólít egy rendőrt. Elmánkodva arra kéri, kísérje he az őrszobára, mert fázik és éhezik. Nem bírja tovább. A rendőr elutasítja. Szóba sem áll vele. A fiú csüggedten ballag tovább. Egy másik rendőrt keres. Ezt is megkéri, könyörüljön rajta. Ez a rendőr jószívvel meghallgatja, és kioktatja, hogy nem kísérheti be, mert semmit se követett eh De ad neki egy jó tanácsot: feküdjék egy közeli kapu alá. Most lesz az őrszemváltás, nemsokára jön egy másik rendőr, aki majd felváltja őt. Ez a rendőr majd azt hiszi, hogy a kapu alatt heverő gyermek részeg, vagy csavargó és bekíséri. Így is történt. A romlatlan lelkű kislány bekerült az őrszobába, innen a kapitányságra, onnan a bíróságra és onnan „közveszélyes munkakerülés vétsége miatt” ide hozzám, az otthonba.

— Micsoda iróniája ez a magyar gyermekvédelemnek! — fakadt ki a panasz a plébános ajkán.

És hány ilyen gyermekkel van dolga nap-nap után a gyermekrendőrségnek és milyen lehetetlen problémákat kell a gyermekrendőrségnek nap-nap után megoldania, hogy a bürokratikus eljáráson túl is teljesíthesse kötelességét. Igaz — és ez megint tipikus magyar specialitás — *gyermekmentő munkájához már kénytelen a társadalom segítségét igénybe venni*. Mi sem természetesebb tehát, mint az, hogy az államhatalom ezt nem veszi jónéven tőle és unosuntalan figyelmezteti arra, hogy nem barátja az ilyenfajta koope-rációnak. A belügyi kormányznak ez az álláspontja valóban indokolt is, amíg csak elvről van szó. Ennek az álláspontnak a gyakorlatban való érvényesítése azonban csak akkor volna jogosult, ha a kormány lehetővé tenné, hogy a gyermekrendőrség a pillanatnyi szükségsegélyezéseket a társadalom igénybevétele nélkül elláthassa. Mert vannak esetek, amikor haladéktalanul segíteni kell. Vannak esetek, amikor aktaszerű eljárás nélkül gyorsan enni kell adni az éhező gyermeknek.

Sajnos, az ökonómia nélküli gazdálkodás miatt nálunk sok mindenre nem jut, amire jutni kellene.

Ennek a bebizonyítására csak az 1927/28-iki költségvetés néhány adatára kívánunk utalni.

A fiatalkorúak bűnözése elleni védekezés személyi járandóságaira 648.674 pengőt, dologi kiadása, saira pedig 693.603 pengőt irányoz elő a kormány. íme, klasszikus példája a bürokrácia túltengésének. Az ügyre magára csak annyi jut, amennyi az, adminisztrációra.

Tüntető” razziák és téli éjjeli szállás a szemetesládában.

Amíg Hollandia, Belgium és Svájc elhárította rólunk a gyermeküdtetés gondját, a hivatalos gyermekvédelem, nagyon helyesen, nem zárkózott el az elől, hogy a budapesti gyermeknyomor interieurját állandóan megvilágítva tartsa. Nem kellett túloznia, új nyelvre sem volt szüksége a pesti inferno drámai mélységeinek tolmácsolásához, mint Dantenak az ő képzeletbeli poklához. Csak őszintének kellett lennie, csak meg kellett alkudnia azzal a gondolattal, hogy álszemérembol nem szabad rongyainkat és sebeinket takargatni.

Hadd lássa a világ, — ez volt az illetékes tényezők helyes álláspontja— hogy_ a háborúban szenvedett óriási vérveszteségünk miatt, amely a családfentartók százezreit követelte áldozatul, minden egyéb bajunk és gondunk mellett lidércként nehezedik a magyar életre az elhagyott gyermekek társadalmának végzetes sorsa is. Mihelyt azonban a külföld arra az álláspontra helyezkedett, hogy az ő missziója betelt, nem gondoskodhatik tovább a nyomorgó magyar gyermekekről, mert Magyarország nemcsak saját kormányának kijelentése, de a Népszövetség megítélése szerint is gazdaságilag szanált ország, gyermekvédelmünk-

nek nem egy irányító faktora, aki eddig meggyőző szavú tolmácsa volt az elhagyott budapesti gyermekek drámai sorsának, egyszerre rózsás szemüveget tett a szemére és megkezdte a papirosheet annak a bebizonyítása céljából, hogy mennyire enyhült a gyermeknyomor, mennyire csökkent a tuberkulotikus és a bűnöző gyermekek száma, általában, hogy mennyire javult a helyzet gyermekvédelmi szempontból. Ekkor született meg a gyermekvédelem dzsungel jében az a furcsa budapesti specialitás, aminek a legjellemzőbben talán ezt a nevet adhatnánk: „*Tüntetőrazzia.*”

Hadd mondjuk el, miféle csodabogár is ez tulajdonképpen!

A tüntető razzia, amelynek rendezőit kétségtelenül a legnemesebb emberi érzések fűtötték, a gyermekvédelemmel foglalkozó különböző tényezők demonstrációja volt az optimista gyermekvédelem ellen. Egy-egy ilyen razzia célja, minden alkalommal annak a bebizonyítása volt, hogy *a perifériákon nem csökkent a tudóvész, változatlanul katasztrofális a nyomor és hogy a bűnözési statisztika enyhébb megítélésére sincsen semmi különösebb ok.*

Annál nagyobb szükség volt ezekre a razziaakra, mert a gyermekrendőrség, amely a maga hatáskörében hivatalos működése mellett mindig elismerésreméltó emberbaráti tevékenységet is fejtett ki, a városvégi nyomortanyákról kiszivárgó kolduló és tolvaj gyermekeket, akik a belső városrészek utcáit ellepték és tolakodó viselkedésükkel sokat kellemetlenkedtek a járókelő közönségnek, ekkor már visszaszorította odúikba és ezáltal a főváros belső területeit megtisztította a gyermeknyomor szemell átható bizonyítékaitól. De mihelyt ez a jólismert gyermektípus eltűnt a körutakról, ennek a negatív bizonyítéknak a nyomán fokozott mértékben jelentkezett bizonyos körökben az az indokolatlan megállapítás, amely *kinérának* minősítette azokat az ijesztő tartalmú memorandumokat

és jelentéseket, amelyeket a gyermekrendőrség, a fiataikorúak bírósága és a különböző gyermekvédelmi egyesületek időnkint a budapesti gyermeknyomorról készítettek.

A gyermekvédelemnek egyik magasállású faktora például egyszer jelentést kapott arról, hogy egy hideg decemberi éjszakán a razziázó gyermekrendőrség *félig megfagyott gyermekeket szedett ki az utcai szemetesládákból*, amelyekben ezek a hajléktalan kis emberpalánták a téli fagy elől menedéket kerestek. Ezt a megdöbbentő ténytet akkor szóvátettük a nyilvánosság előtt, majd személyes tapasztalatainkra utalással illetékes helyen szóval is megerősítettük. Egyidejűleg, hivatkozással a rendkívül hidegekre, egy-két külvárosi iskola tornatermének a nyitvahagyását kértük az éjszakánkint az utcákon csatangoló hajléktalan gyermekek számára. Bármilyen primitívnek, sőt gyakorlati szempontokból talán naivnak is látszott ez a terv, bizonyos, ha végrehajtják, néhány nap múlva minden hajléktalan gyermek tudta volna Budapesten, hová meneküljön a téli éjszakák hidege elől? *Akkoriban pedig, amikor ez a terv felvetődött, a gyermekrendőrség megítélése szerint több száz olyan gyermek csatangolt Budapesten, aki nem tudta, hol hajtsa le éjszakánkint pihenőre a fejét.*

Előadásunkat sok megértéssel fogadták, végeredményében azonban a hitetlenség fejcsóválása volt rá a válasz.

Egyébként tiszteletreméltó faktorunk felcsatolta aranykeretes szemüvegét és jóságos, meleg szívvvel és sok megértéssel beszélgetett velünk. Gyermekkori emlékeinek legszebb rózsaszirmait hintette elénk, miközben megelégedetten kalandozott el tekintetével hivatali dolgozószobájának hatalmas Íróasztalán, amelyen tiszteletet parancsoló aktacsomók, elaborátumok és kötetekre menő pedagógiai irattervek tanúskodtak a gyermekvédelem kérdésének tanulmányozásával eltöltött évtizedes munkájáról. Őszinte elérzékenyüléssel szólott a zsenge gyermek-

lélekről, az álmodó rétekről, amelyeknek illatát még ma, félszázad multán is érzi, a cserjékben ugrándo-
dozó csipkemedarról, tündérerdőkről és aranyfü-
tös virágokról, bohó ezüstszárnyú pillékről és szí-
váványos meseálmokról, amelyektől — mondotta
megilletődötten, amikor a téli fagy elől a szemetes
ládákba menekült gyermekek sorsára hívtuk fel a
figyelmét — nem szabad megfosztani a gyermek
képzeletvilágát, akármilyen szegény, elhagyott kis
külvárosi fickóról legyen is szó.

— Mindaz azonban — állapította meg szó sze-
rint — amit a gyermeknyomorról, különösen a nyo-
mornak ilyen elképzeltetlen mélységeiről, amilyen
ez a szemetesláda eset is, nap-nap után a nyilvános-
ság elé tárnak, jói észben mégis csak kiméra.

Ezt a szót használta: *kiméra!* Agyrém!

Ez az úr agyrémnek minősítette a statisztika
minden irtózatot adatát, a gyermekrendőrségnek
azt a hivatalos megállapítását, hogy százával csa-
tangolnak Budapesten a teljesen elhagyott gyerme-
kek, akik hideg téli éjszakákon szemetesládákban
keresnek menedéket, agyrémnek minősítette
Ranschburg Pálnak és a magyar orvostudomány
több más európai hírű reprezentánsának egy pusztu-
ló nemzedék drámai sorsáról elhangzott nyilat-
kozatait, a budapesti gyermekrendőrség nemrég
nyugdíjazott vezetőjének szakadatlan riadóját,
mindent: tényt és valóságot, bűnt és nyomort, az
erkölcsi fertőt és a prostitúciót, amiről a gyermek-
rendőrség évi jelentései megrázó képeket festettek
és agyrémnek minősítette a tudóvész irtózatot
pusztítását.

Annak a néhány lelkes emberbarátnak tehát,
aki közvetlen összeköttetésben állott a nyomorta-
nyákkal, meg kellett győznie az _ egyébként talán
jóhiszemű, de annál sűrűbben jelentkező hitet-
lenséget arról, hogy a helyzet igenis változatla-
nul katasztrofális, a nagy dráma ijesztő gyorsasá-
gal pereg tovább, a danse macabre menthetetlenül
sodorja magával szereplőit és hogy nincs már mesz-

sze az idő, amikor annak a pusztuló nemzedéknek, amelyet ma még meg lehetne menteni, a fejbúbja se látszik ki többé abból a testi, szellemi és erkölcsi fertőből, amelybe magárahagyatottságában végzet-szerűen belemerült.

Időközönként elindult tehát a gyermekrendőr-ség, hogy nyomortanyáról nyomortanyára haladva, tüntető diagnózist adjon a budapesti gyermeknyomor-ról. A razziát, amelyet minden alkalommal Geguss Dániel vezetett, hivatalosan érdektelenül bár, de gyakran elkísérték útján a hivatalos gyermekvédelem tényezői is. Nem egyszer ott láttuk például ezeken a razziákon a katolikus patronázs igazgatóját és a fiataikorúak bíróságának egyik kitűnő bíróját is, akik hivatalos hatáskörük mellett hosszú éveken keresztül önfeláldozóan vállalták azt a fájdalmas és hálátlan kötelességet, hogy szakadatlanul érintkezésben álljanak a nyomortanyákkal. Sajnos, nekik sem sikerült megértetniük, hogy magárahagyottságában egy nemzedék pusztul el a városvégeken, nem sikerült megértetniük, hogy elavult gyermekvédelmi törvényünk kiegészítéséül néhány olyan intézkedésre volna haladéktalanul szükség, amelynek hiánya végzet-szerűen nehezedik gyermekvédelmi berendezkedésünk működésére.

A Liga, a gyermeknyaraltatás és a szent optimizmus.

Magyarországon a gyermekvédelem egész struktúrája labilis, ingadozó. Felületes, a céltudatosságot nélkülöző intézkedések, amelyek mögül hiányzik *a lényeg*. S ha az ankéteken itt-ott felvetődnek is tetszetős szociálpolitikai elméletek, ezeknek rendszerint az a hibájuk, hogy nem alkalmazkodnak a gyakorlati élethez. Ki törődik nálunk például azzal, — hirtelenében csak erre az egyetlen jellemző példára utalunk — hogy vidéki lapokban felhívások jelennek meg, amelyekben menhelyi felügyelők örökbe kínálgatnak apró, elhagyott gyermekeket, mintha ezek egyszerű vásári árucikkek volnának. Nem az örökbefogadás elve ellen emelünk óvást, hanem a mód ellen, amely nézetünk szerint ellenkezik minden etikával.

Általában, minden probléma, amellyel a gyermekvédelem terén találkozunk, megannyi súlyos érv amellet, hogy gyermekvédelmünket minél sürgetőbben központosítani kell, hogy végre egy központilag irányított, céltudatos, egységes, a gyermekvédelem minden kérdését felölelő program alapján kíséreljük meg a talpraállítását annak a veszendő generációnak, amely a nyomortanyákon és a tönkrement kispolgárok ezreinek hajlékaiban sínylődik. És itt jutottunk el a magyar gyermekvédelem egyik legfontosabb fejezetéhez: *a Gyermekvédő Liga* működésének ismertetéséhez.

Amikor azokat a statisztikai adatokat olvassuk, amelyek a Liga működéséről beszámolnak, az első kérdés, amelyet fel kell vetnünk, micsoda káosz, micsoda bizonytalanság uralkodnék ma Budapesten gyermekvédelmi szempontokból, ha húsz esztendővel ezelőtt gróf *Edelsheim* Gyulay Lipót és dr. *Karsai* Sándor emberfeletti fáradozása létre nem hozza gyermekvédelmünknek ezt a leghatalmasabb, legeredményesebben működő, mondhatnánk monumentális intézményét.

Ha egy pillantást vetünk a Liga életébe, feltárul előttünk a budapesti gyermeknyomor a maga szörnyű mélységeivel, feltárulnak előttünk a nyomortanyák odúi, élénk merednek a középosztály sivár viszonyai, látjuk lerongyoltan, betegen, a tuberkulózis, az angolkór, az idegbajok legkülönbözőbb nemei, a vérszegénység és az ótvar által marcangolt gyermekek tízezreit, akiknek szülei nap, nap után százával kilincselnek a Liga előszobájában és egyetlen reménységük, hogy a Liga oltalmába veszi és megmenti gyermeküket.

Néhány számadat a Liga óriási arányú munkájáról:

A múlt évben a Liga orvosi rendelőin 5023, a diszpensaireken külön 2467 tuberkulotikus gyermeket vizsgáltak meg. Az üdültetési vizsgálatokon több mint huszonötezer beteg, vagy csenevész gyermek jelent meg, de valósággal özönével lepték el a beteg gyermekek a Liga testgyógyászati és sebészeti intézetét is, úgy, hogy *a huszonötezer üdültetési vizsgálatra jelentkező gyermekon kívül 1926-ban a Liga orvosi rendelői több mint hatvan-ezer gyermeket részesítettek ingyenes orvosi vizsgálatban és láttak el egyidejűleg orvossággal és különböző tápszerekkel. Szinte ijedten gondol az ember arra, mi történt volna ezekkel a gyermekekkel, ha a Liga nem gondoskodik róluk. Hová, kihez fordulhattak volna ezek a gyermekek, ki gondoskodott volna ennek az óriási beteg és lerongyolódott gyermekcseregek a gyógyításáról, gyógyszerrel való ellátásáról és lelki neveléséről?*

És mi történt volna azokkal a gyermekekkel, akiket a Liga saját intézeteiben, társintézetekben és magánosoknál felnevelt, megmentette vitalitá-sukat és mint dolgozó polgárokat küldte őket vissza a társadalomba?

Huszonegy évvel ezelőtt, amikor a Liga működését megkezdi, még csak 936 gyermeket vesz intézeteiben gondjaiba. Ez a szám szakadatlanul növekszik; 1915-ben, a háború második évében, 5172-re emelkedik, majd 1918-ban, a háború utolsó évében, 6312-vel kulminál. De a háború után is alig csökken a Liga gondozottjainak száma, aminek nyilvánvalóan az a magyarázata, hogy a középosztály szociális helyzete egyáltalában nem enyhült. Csak az utolsó két évben, 1925-ben és 1926-ban csökkent némileg a Liga védeenceinek száma, ezekben az években azonban a Liga tevékenységének tengelyévé már a külföldi gyermeküdültetést tette, mert az volt a meggyőződése, hogy a gyermekvitalitás szempontjából, de a gyermekek szociális helyzete szempontjából is, ez a leghathatósabb segítség. Azonban a külföldi gyermeküdültetés évei alatt is tovább gondolja intézeteiben, társintézetekben és magánosoknál a hadiárvának és az elhagyott gyermekeknek az ezreit. A Liga működésének arányai valósággal ijesztőek abból a szempontból, hogy mekkora a segítségre szoruló gyermekek számai

De álljon itt még néhány adat annak a bizonyítására, hogy milyen mélyen kapcsolódott bele a Liga működése a budapesti gyermeknyomor problémájába. Naponta több mint kétszáz kérelem érkezik a Ligához Írásban, vagyis évenként több mint hetvenezer azoknak a kérelmezőknek a száma, akik gyermekeiket a Liga gondjaira szeretnék bízni. A fogadónapokon az asszonyok és gyermekek százai lepik el a Liga előszobáit és folyosóit és ilyenkor valósággal megrendítő jelenetek ját szódnak le. Minden gyermekről természetesen nem gondoskodhatik a Liga, vagy legalább is nem gon-

doskodhatik egyszerre róluk, de ettől függetlenül is nagyon nehéz feladat hárul a Liga vezetőségére, amikor azt kell megállapítania, hogy *melyek a legméltányosabb esetek, hogy a fölkinált gyermek-seregéből melyek a legmostohább életviszonyok között élő gyermekek, akiknek egészségi és szociális viszonyai a leginkább megkövetelik, hogy haladéktalanul gondoskodás történjék róluk.* Amilyen tapintattal és tárgyilagossággal a Liga ezt a feladatot elvégzi, ugyanaz az emelkedett szellem jellemzi az intézeteiben gondozott árva és elfagyott gyermekek nevelését is. Ezekben az intézetekben nemcsak az alsófokú és tömegnevelésre helyeznek súlyt, hanem szemmel kísérik a kiválóbb képességű gyermekek egyéni hajlamait is és a Liga büszkén mutathat ma már rá arra, hogy felnevelt gondozottjai között *orvosok, mérnökök, tanítók, tanítónők, szakképzett, az életben kitűnően elhelyezkedett iparosok és tisztviselők vannak.*

A Liga egyik legnagyobb érdeme azonban: *a külföldi üdültetés,* amely 1920 február 8-kán kezdődött a *Hágában* megalakult és báró *Vredenburch* Vilmos elnöklete alatt álló *Central Comité* kezdeményezésére. Néhány hónappal később már több külföldi üdültetési bizottság működik és rövidesen hatalmas arányúvá fejlődik a Liga külföldi akciója, úgy, hogy *a múlt év végén már meghaladta az ötvenezret azoknak a gyermekeknek a száma: akik a Liga jóvoltából hosszú hónapokat töltöttek külföldön, ahonnan testben, lélekben megerősödvé, sőt számos esetben anyagi szempontokból is gyarapodva tértek vissza.*

Az az előadás, amelyet *Neugebauer* Vilmos, a Liga igazgatója az Országos Közegészségügyi Egyesület felkérésére tartott, megrázó adatokat tartalmaz a budapesti gyermeknyomor katasztere számára.

A Liga központi orvosi rendelőjében több mint száztízezer szegény és nélkülöző gyermeket vizsgáltak meg az orvosok. Ezek közül a gyermekek közül csak a testileg leromlottakat és rosszul

tápláltakat osztották be külföldi üdültetésre. Milyen lehetett ez a gyermekanyag? Neugebaner elmondja ezt is előadásában.

— Aki valaha látott egy ilyen gyermekvonatot a Keleti pályaudvarról elindulni, — állapítja meg a Liga igazgatója — annak a szívét marcangolta az a szomorú látvány, amelyet az a hat-hétszáz csenevész, túlnyomóan rongyokba öltöztetett gyermek nyújtott. Viszont, aki látott egy ilyen gyermekvonatot pirospozsgás arcú gyermekekkel visszatérni, súlyos kilókkal gyarapodva, csomagokkal” gazdagon magrakodva, annak igazán nem szükséges, hogy ennek az akciónak az egészségügyi vonatkozásait bővebben magyarázzuk. Az a gyermekanyag kelt útra és' tért vissza egészségesen, amelyik itthon a nélkülözéseket alig-alig bírta volna ki és igen nagy százaléka korai pusztulásra lett volna ítélve.

A Liga igazgatója rámutat azokra a jelentésekre is, amelyeket belga, holland és svájci orvosok kormányaik elé terjesztettek és amelyek a Hollandiába, Svájcba és Belgiumba érkezett magyar gyermekekről a legkétségteljesebb statisztikát szolgáltatják. Ezek a jelentések megállapítják, hogy *a külföldre érkezett magyar gyermekek kivétel nélkül rosszul tápláltak, fejlődésükben átlag két évvel visszamaradtak és még ma, esztendőkkor a háború befejezése után is, magukon hordozzák a háborús szenvedések és nélkülözések összes nyomait. Kitűnik ezekből a jelentésekből, hogy ezeknek a gyermekeknek nagy százaléka idő előtt elpusztult volna, vagy a legjobb esetben növelte volna az állam, terhére gondozottak és ápoltak számát, ha a hónapokig tartó gondos külföldi ápolás és jó táplálkozás életerejüket nem fokozta volna és éppen fejlődésük legkritikusabb szakában a Liga ki nem ragadja őket, mást, mint nélkülözést és nyomorúságot nem ismerő környezetükből.*

Érdekes adat, hogy a külföldön üdülő gyermekek mortalitása az elmúlt hat esztendő alatt mindössze körülbelül *egy százalék* volt. A rövidebb-hosszabb időt külföldön töltő 52.620 gyermek

közül ugyanis mindössze 56 halt meg hat hosszú év alatt. Ezek közül is kettő szerencsétlenség következtében, míg a többi ékből — akármilyen furcsán hangzik is ez — talán éppen a jóiét váltotta ki a halál csiráját, amennyiben külföldi tartózkodásuk alkalmával állapították meg rajtuk a tuberkulózis tüneteit. Ekkor azonban már menthetetlenek voltak.

A Liga igazgatója rámutat előadásában arra, hogy ezeknek a gyermekeknek túlnyomó része abból a környezetből került ki, amelyben a családfenntartó a legverejtékesebb fáradsággal sem tudja a családját eltartására szükséges létminimumot megkeresni. Éppen ezért elégedetlenül, sorsa ellen zúgolódva tér haza esténként mindennapi munkájából és a gyermek már zsenge korában sem hall egyebet tőle, mint azt a fájdalmas kijelentést, hogy tulajdonképpen hiába dolgozik, mert munkájából úgy sem tud megélni!! Nem szabad elfelejteni tehát, hogy annak az 52.000 gyermeknek a talpraállításával a külföld rengeteg magyar családot is súlyos gondoktól mentesített.

Ha visszaemlékezünk az összeomlást és a kommünt követő időkre és emlékünkből idézzük az akkori tömegnyomort, nem nehéz megállapítanunk, mit jelentett a köznyugalom szempontjából, hogy a Liga az éhes családok ezreinek a gyermekeit pártfogásába vette és eltávolította őket nyomorgó környezetükből. Átlag tízezer gyermekről gondoskodott esztendőről esztendőre a Liga és talán az sem egészen mellékes szociálpolitikai szempontból, hogy az esetek kilencven százalékában a külföldi nevelőszülők védenekik itthonhagyott családját még a gyermekek hazatérése után is támogatták.

Nemrég azonban a külföldi üdültetés hajója léket kapott. Mind sűrűbben hangzottak el olyan kijelentések, amelyek ezt az akciót részint külpolitikai okokból, részint , a nemzeti önérték szempontjából *károsnak* minősítették. Ripka Fe-

renc főpolgármester például a következőkkel indokolta meg ezt az álláspontot:

— Addig, amíg Magyarország szomorú gazdasági viszonyai arra kényszerítettek bennünket, — írta a gyermeknyaraltatásról szóló cikkében, — hogy a külföld alamizsnáját elfogadjuk, amíg a külföld gazdasági helyzete is kedvezőbb volt, hálával kellett fogadnunk ezt a gyermekmentést. De ma, amikor Magyarország Középeurópa legkonszolidáltabb állama, amikor pénzünk a világ gazdaság legbiztosabb értékei közé tartozik, *ma becsület dolga, hogy ne i kérjünk és ne fogadjunk el többé alamizsnát.*

Így a főpolgármester és ugyanerre az álláspontra helyezkedett már korábban Vass József népjóléti miniszter is, aki kijelentette, hogy a magyar kormány a saját erejéből kívánja belföldön lebonyolítani a gyermeknyaraltatási. A költségvetés azonban csak részben váltotta valóra a népjóléti miniszternek és a főpolgármesternek ezeket az egyébként nyilvánvalóan jóhiszemű kijelentéseit. A szegény sorsú gyermekek belföldi nyaraltatásának költségeire ugyanis az 1927/28. évi költségvetés mindössze 137.060 pengőt irányoz elő, a nyári üdülésre szoruló gyermekek számához mérten elégtelen összeget, amelyből megközelítőleg sem lehetett volna olyan arányokban lebonyolítani a gyermeknyaraltatási, amilyen arányokban a Liga hatalmas munkájának eredményeképpen ezt a feladatot hat esztendőn át Hollandia, Belgium és Svájc vállalta.

Igaz, a népjóléti miniszter ötvenezer pengővel hozzájárult a főváros nyaraltatási akciójához is, azonban ezzel együtt is alig haladja meg a két milliárd koronát az az összeg, amelyet a kormány arra fordított, hogy a külföldi nyaraltatási akciók megszűnését belföldivel pótolja.

Annál elismerésreméltóbb áldozatkészségeit tanúsított a szegénysorsú fővárosi gyermekek nyaraltatásának a legszélesebb arányokban való kiterjesztésével a főváros, amely 1927 nyarán több mint tizenegyezer gyermek teljesen ingyenes nya-

raltatására 357.000 pengőt irányozott elő. A vidékre küldött gyermekeket 230 különböző községben helyezték el, a Budapesten nyaraló gyermekek pedig 15, a főváros környékének kies fekvésű helyein levő iskolákban töltötték el a nyár egy részét. A testileg ijesztően leromlott gyermekeken már nyaralásuk első napjaiban szemmel látható volt az egészséges életmód és a bőséges táplálkozás hatása.

Belepillantottunk a nyaralásra besorozott gyermekek törzslapjaiba. Csak úgy találok ki emeltünk ki néhány ilyen törzslapot a hatalmas kataszterből. Nem válogattunk közöttük. Ilyen adatokat találtunk a felvétel megokolásául:

K. I. Félénk, nagyon gyenge tanuló. Vérszegény, anyja tartja el a családját. Egyébként az utca gyermeke,

M. A. Vérszegény. Testileg teljesen leromlott.

K. K. Szüleinek nincs lakása. Visszamaradt. Vérszegény. Fejletlen.

R. Gy. Beteges. Gyöngé. Vérszegény.

L. I. Nagy nyomorban van. Fejletlen. Vérszegény.

V. I. Édesanyja meghalt. Tizenkét éves kis testvére gondozza. Vérszegény. Beteg. Gyöngé.

K. V. Egy szobában lakik hatodmagával. Nagy nyomorban élnek. A gyerekek teljesen magukra hagyottak.

És így tovább. Ahány törzslap, annyi szomorú bizonyíték a tisztí főorvosi hivatalnak a tanulók egészségügyi állapotáról kiadott megdöbentő jelentései mellett. A nyaraltatás irányi tói tizenkét-tizenháromezerre becsülik azoknak a 8-14 éves korban levő gyermekeknek a számát, akiknek egészségi állapota és szüleinek anyagi helyzete feltétlenül szükségessé teszi, hogy az állam vagy a főváros nyaraltatásukról gondoskadjék. De mekkora azoknak a gyermekeknek a száma, akik fiatalabbak nyolc évesnél, vagy akik már elmultak tizennégy évesek és akik éppen úgy rászorulnak néhány heti bőséges életre, hogy vitalitásu-

kat visszanyerjék, mint nyolc-tizennégy éves tanulótársaik. Ha azoknak az ínségben levő gyermekeknek a számát, akik koruk miatt nem részesülhetnek nyári üdültetésben, csak háromszor akkora rára becsüljük, mint azokét, akik a 8-14 éves korhatár közé esnek, holott a statisztika szerint valószínűleg négy-ötször akkora a számuk, jóhiszemű tárgyilagossággal megállapíthatjuk, hogy *legalább ötven-hatvanezer olyan gyermek él Budapesten, akiket a jövő számára csak úgy menthetünk meg, ha az állam és a főváros, ha úgy tetszik a társadalom támogatásával, kiragadja abból a környezetből, amely egészségügyi, szellemi és morális szempontokból teljes pusztulással fenyegeti őket.* És mi történik a nyílt tuberkulózisban, szemmel látható fekélyes betegségekben és szívbajban szenvedő gyermekekkel, akiket a főváros érthető okokból nem részesíthet a nyaraltatás áldásaiban! Nem nemzeti kötelesség-e az, hogy valamilyen formában ezekről a gyermekekről is gondoskodás történjék?

A Liga maga is a legintenzívebben vesz részt a belföldi nyaraltatásban. Két évvel ezelőtt a Szentendrei szigeten *Izabella* kir. hercegnő és *Albrecht* kir. herceg kezdeményezésére nagy áldozatkészséggel létrehozta az Izabella-üdülőtelepet, amelyen azóta már a szegénysorsú fővárosi gyermekek ezreit részesítette nyári üdültetésben. Az a szellem, amellyel ezen a telepen találkoztunk, az a nemes és megértő gondoskodás, amelyben a Liga kis védenecit ezen a telepen részesíti, bizonyítéka annak az európai gondolkodásnak, amely a Liga hatalmas munkájában minden téren, megnyilatkozik.

A belföldi nyaraltatás arányainak kiterjesztése azonban, meggyőződésünk szerint, még mindig nem teszi indokolttá azt az álláspontot, amely ör.érzeti szempontokból megtagadja a létjogosultságot a külföldi üdültetéstől. Ez az álláspont csak akkor volna, indokolt, ha a kormány rendelkezne azokkal az anyagi erővel, amelyek módot adnának

neki arra, hogy gyökeresen és maradék nélkül megoldja azt a problémát, amelynek megoldásában eddig a külföld olyan nagy szerepet játszott. A Liga igazgatója maga a következőkben fejt ki álláspontját ebben a kérdésben:

— Aki, úgy mint én, napról-napra a nyomor ütőerén tartja kezét, akinél száz és száz elhelyezkedni nem tudó, leépített állami és magántisztviselő, dolgozni óhajtó, munkát kereső, de munkahelyre nem találó munkás fordul meg naponta, az sajnos, nem helyezkehatik erre az álláspontra. Elismerem, hogy az államháztartás rendben van, de a leghatározottabban kétségbe vonom, hogy az egyéni háztartások ugyanilyen rendben lennének.

— Sajnos, olyan szerencsés helyzetben még nem vagyunk sem szociális, sem külpolitikai tekintetben, hogy a felénk nyújtott baráti jobbot, *amely az első pillanattól elkerült mindent, ami az alamizsnanyújtás jellegével bírt volna, magunktól eltaszítsuk.*

A kormányzó és Jansen belga kanonok.

A Liga igazgatója elmondja még, abban a kiváló megtiszteltetésben részesült, hogy a belga comité elnökét, *Jansen* kanonokot elkísérhette Magyarország kormányzójához, aki kihallgatáson fogadta. Amidőn búcsúzásra került a sor, a kormányzó megkérdezte a kanonokot, mikor tér vissza hazájába!

— Szombaton indulok a gyermekvonattal és néhány száz magyar gyermekkel, — hangzott a válasz.

— Még mindig magyar gyermekekkel! — kérdezte a kormányzó.

Jansen ezt válaszolta:

— Főméltóságú uram, ma már a magyar akcióra nem is annyira a magyaroknak, mint inkább nekünk, belgáknak van szükségünk, mert egyházfőink megállapították, hogy a magyar gyermekek befogadása, gondozása, szóval ennek a keresztényi

szeretetmunkának az ápolása által a mi családjaink erkölcsi javulnak, családjaink istenfélőbbekké, jámborabbakká, jobbakká válnak és miért zárjuk el a magyar gyermekek előtt házainkat mindaddig, amíg akad egy jólelkű család, amelyik szeretettel fogadja őket és amelyik szeretettel osztja meg kenyerét a kis idegen nélkülözőkkel.

A kormányzó meghatottan szorította meg az ősz fapap kezét és így szólt:

— Most már értem, hogyan volt lehetséges, hogy olyan sok ezer magyar gyermeket lehetett a külföldön elhelyezni és megmenteni.

Bécs városa, amely az összeomlás óta igen nagy gondot fordít a gyermekvédelemre, kétségtelenül meg tudta oldani a maga gyermekmentési problémáit. A város népjóléti tanácsnoka legutóbb büszkén hivatkozott is arra, Bécs ma már abban a szerencsés helyzetben van, hogy több mint százezer gyermeket részesíthet minden nyáron a nélkülözhetetlen néhány heti üdültetésben. Igaz, ennek a gyermekszeregnek a feléről a szülők maguk gondoskodnak, de még így is marad körülbelül 50.000 gyermek, akiket a hatóság lát el. Bécs városa gyermekvédelmi költségvetésének fedezetét „erőszakos” adókból meríti, amelyek úgy a kereskedelmet, mint az ipart érzékenyen sújtják. De mennyi morális és etikai felfogás tükröződik vissza dr. Tandler bécsi városi tanácsnoknak abból a ki-jel-és-léséből, amellyel ezt az „erőszakot” megokolja.

— *Amit gyermekotthonok létesítésére költünk — mondotta a bécsi tanácsnok — azt az álmofogházakon, amit a gyermek-üdülőtelepekre és játszóterekre költünk, azt a kórházakon fogjuk megtakarítani.*

A Liga húsz éves fennállása alkalmából megtartott igazgatósági ülésen a Liga egyik alapítója a Liga működésének vezető gondolatát a következőkben körvonalazta:

— A társadalmi gyermekvédelmet a jótékony-ság tiszteletreméltó, de lényegileg meddő zsákutcájá-

ból ki kell emelni és azt, mint szociálpolitikai kötelességei; kell céltudatosan teljesíteni az egész vonalon. Erre csak olyan szerv lehet hivatva, amely az állami gyermekvédelem kiegészítő intézménye és mint ilyen, megoldhatja azokat a feladatokat, amelyekre az állami rendszer bürokratikus tagozódása és szűkös budgetje mellett képtelen. Emellett koncentrikusan meg kell szervezni úgy a karitatív, mint a patronázsszerű és jogvédelmi tevékenységet, foglalkozni kell a gyermekvédelem szociális, egészségügyi és közigazgatási problémáival, az oltalmat ki kell terjeszteni a legszélesebb határokig, tehát az anyagi elhagyatottság esetein kívül az erkölcsi züllés veszélyének kitett gyermekekre, sőt a bűnöző gyermekek és fiatalok oltalmi kérdéseit is fel kell karolni. Röviden azt kell a zászlóra írni, hogy *minden gyermeknek már fogantatása percétől elvitathatatlan joga van a legjobb életfeltételekhez, amelyek a legmesszebbmenő boldoguláshoz vezetnek.*

A Liga ebben az emelkedett szellemben Imsz éven keresztül teljesítette is kötelességét. Olyan mérföldköveket állított a gyermekvédelem fejlődésének útjain, hogy ma joggal tekinthetjük a legelső magyar jótékony társadalmi intézménynek. Múltja és jelene egyaránt biztosítja számára azt a kiváltságot, mondhatnánk, azt a jogot, hogy szilárd talpköve legyen az egész magyar gyermekvédelemnek, ha az állam, a helyi hatóságok és a társadalom közös megfeszített ereje végre létrehozza, aminthogy rövidesen létre is kell hoznia, azt a nagy épületet, amely *minden elhagyott gyermeket falai közé fogad.*

Drámai adatok a népszaporodásról, a gyermekhalandóságról és a törvénytelen gyermekek sorsáról.

Magyarország elég korán megértette a nyugatról érkező filantróp-eszmeáramlatokat és a gyermekvédelmet tulajdonképpen idejében felvette programjába. Amikor Széli Kálmán a maga nagyszerű alkotását létrehozta, ennek intézkedései elegendők is voltak ahhoz, hogy azt a feladatot, amely több mint negyed évszázaddal ezelőtt a *gyermekvédelem* szempontjából az államra hárult, elvégezzék. Ma azonban egyáltalában nem alkalmasak már arra, hogy alapjai legyenek a magyar gyermekvédelemnek. Az állami gyermekmenhely a maga ósdi szervezetével idejét múlt intézmény. Az illetékes és érdekelt tényezők ellenkező álláspontjával szemben nyíltan meg kell ezt végre mondani, idejét múlt intézmény nemcsak szervezetének filantropiai fogyatékoságai miatt, hanem szociális szempontokból is. Milyen kötelességekkel terhelhetjük meg azt a szegény vidéki parasztcsaládot, amely havi 10-12 pengőért egy elhagyott gyermek felnevelésére vállalkozik? Akad vidéki család — hiszen a vidéki nevelőszülők túlnyomó része földhözragadt szegény ember — amely nyolc-tíz gyermek felnevelését is vállalja. Fel is neveli őket, — a maga módja szerint. Az egyik gyermekből disznónásztor lesz, a másikkól kanász, a harmadikból kubikosmunkás és felérhollószámba megy az a gyermek, akiből vidéki nevelőszülei valóban olyan embert nevelnek akinek

ha elhelyezkedik az életben, van oka hálásnak lennie nemzetével szemben. A nevelőszülők rendszere egyébként lassankint kénytelen a helyét átengedni annak az emberi szempontokból sokkal megértőbb rendszernek, amely az állami gyermekmenhely működésébe mind nagyobb arányokban igyekszik bekapcsolni az igazi szülőket. Ma már ugyanis — mennyi idő kellett ennek az emberséges gondolatnak a megértéséhez — nem idegenkedik a menhely attól a rendszertől, hogy a gyermeket, akit az államnak kell eltartania, édesanyjánál hagyja és ennek fizesse érte azt az összeget, amelyet a nevelőszülőnek fizetne.

Általában pedig közelebb kell a gyermekvédelmet hozni annak az elvnek az elfogadásához, hogy *nemcsak az árva gyermek: elhagyott gyermek*. Nemzetetikai és filantropiai szempontokból alig van különbség a hadiárvák, valamint a háború rokkantjainak, anyagilag tönkrement áldozatainak és a nyomortanyák lakóinak elhagyott gyermekei között. A kormánynak tehát már a háború után arra az álláspontra kellett volna helyezkednie, hogy *nem várja meg*, — ami érthető okokból a legtöbb esetben nem is következik be — *amíg az elhagyott és nyomorgó gyermek önként jelentkezik védelemért, hanem ő maga kutatja föl azoknak a gyermekeknek a tízezreit, akiknek megmentését kénytelen-kelletlen vállalnia kell és megnyitja előttük haladéktalanul, minden bürokratikus eljárás mellőzésével a megreformálandó állami gyermekmenhely kapuit*. Más kérdés természetesen, honnan teremti elő az állam azt az összeget, amelyre erre az arányaiban nem lekkicsinylendő munkának az elvégzésére szüksége van. Bizonyos, akár a kény szeradózás hálátlan rendszeréhez, akár a jótékonyági, vagy progresszív gyermekvédelmi) adózás módjához nyúl, belpolitikai akadályok nélkül megteheti. Nincsen olyan politikai párt amely ez ellen tiltakozni merészelne. De megértéssel találkozni a tár-

sadalom részéről is, mert hiszen reformintézkedéseivel azt a közügyet szolgálná, amely Magyarországon mindig rokonszenves volt. Ezeket a reformintézkedéseket csak a gyermekvédelmi propaganda népszerűsítésének kellene megelőznie. A magyar társadalom áldozatkészsége, valahányszor elhagyott és nyomorgó gyermekek megmentéséről volt szó, mindig őszinte és bensőséges megértéssel nyilatkozott meg. A legbeszédesebb bizonyítékai ennek az Országos Gyermekvédő Liga. utcai gyűjtései. A budapesti közönség, amely érthető okokból általában bizalmatlan az utcai gyűjtések iránt, esztendőről-esztendőre a legnemesebb áldozatkészséget tanúsítja, valahányszor az a gyermekvédelmi intézmény kér tőle támogatást, amely nagyszerű munkájával kiérdemelte teljes bizalmát.

A gyermekvédelmi propaganda elmulasztása annál súlyosabb hiba, mert a magyar kormány maga is elismeri, hogy eddig nem tudott kiépíteni egy olyan modern gyermekvédelmi rendszert, amely csak félig-meddig is alkalmas volna a gyermekvédelem terén szükséges feladatok elvégzésére.

A gyermeknyomor problémájának megvitatásánál nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a Magyarországot környező államok, sőt általában az összes európai államok nyomban a háború befejezése után annak az elvnek az elfogadásával helyezték új alapokra gyermekvédelmüket, hogy egy háborúban megtizedelt nemzetnek nem lehet komolyabb és sürgősebb teendője, mint a jövő generáció megmentése. Csak mi maradtunk adósai önmagunknak ezzel a reformmal. Nekünk ma sincs új tételes törvényünk az úgynevezett *általános, vagy szociális gyermekvédelemről, amely minden veszélyeztetett gyermek védelmét felöleli és amely hivatalból gondoskodik a törvény, telén gyermekek számkivetett seregéről*, valamint az egészséges, de nyomorgó gyermektömegek testi, lelki és erkölcsi javainak előmozdításáról.

Még végzetesebbé tette gyermekvédelmünk csődjét, — amire, más helyen részletesebben rá-

mutatunk — hogy az állam mindeddig nem tudta megszüntetni a gyermekvédelemmel foglalkozó hatósági és társadalmi szervek működésének széttagoltságát.

*

Fél évszázadra visszamenőleg minden kormányt egyformán felelősség terhel azért, hogy a gyermekvédelem a szociálpolitika legelhanyagoltabb területe maradt Magyarországon.

Szalárdy Mór orvos, a magyar gyermekvédelem apostola, már ötven évvel ezelőtt közre adta megdöbbenő adatait a magyar gyermekhalandóság rettenetes, arányairól. Statisztikai tanulmányokba mélyedt, nyomról-nyomra követte az áldozatok tízezreinek sorsát és összefüggő képben tárta fel Magyarország halandósági viszonyait.

Kimutatta, hogy Anglia lakossága hetvenkét év alatt, Ausztriáé százötvenöt év alatt, Franciaországé hétszázharminchat év alatt, Magyarországé négyszázhuszonhárom év alatt kétszereződik csak meg. És akkor még történelmi határai között élt a magyar nép és Magyarország lakosainak a száma kétszer akkora volt, mint ma, a trianoni határok között.

Ezekkel a megdöbbenő adatokkal kapcsolatban *Szalárdy* már fél évszázad előtt megállapítja, annál rettenetesebb Magyarország szerepe a halandóság nemzetközi statisztikájában, mert a *hasasságok száma tekintetében az első helyen állunk Európában, hasonlóképpen igen kedvező a helyzet a születések szempontjából is.* A halandóság azonban Magyarországon már akkor is a legnagyobb volt egész Európában.

Szalárdi megkongatta a vészharangot.

A nagy halandóság áldozatainak legnagyobb része — állapítja meg — *a gyermekekre esik. A halottaknak több mint a fele öt éven aluli gyermek. Nyomatékosan utal arra, hogy ez a statisztikai adat egyedül áll Európában.*

Megállapítja pontos statisztikai adatok alapján azt is, hogy *a történelmi Magyarországon ép-*

pen a magyar vármegyékben a legnagyobb a gyermekhalandóság. És a pusztulásnak kitett gyermekek között is a legkeservesebb a törvénytelen gyermekek sorsa. Magában Budapesten 1874-ben a törvényes gyermekek között egy éves korhatárig 64.6, a törvénytelenek között ugyanebben a korban 81.9 százalék volt a halálozás arányszáma. Szalárd röpiratot ír a lelencház védelméről. Többek között megállapítja, hogy 1874-ben Budapest tíz kerületében száz halottra 61.03 öt éven aluli gyermek esett, Kőbányán 70.6, a Józsefvárosban 67.7, a Ferencvárosban 64.5. — 1875-ben száz halott közül 59.89 öt éven aluli gyermek volt, a Józsefvárosban 65.4, a Ferencvárosban 70.8 és Kőbányán hetvenhat egész, hat tized! Ugyanebben az évben Kecskeméten a törvénytelen gyermekek 83 százaléka halt meg és Magyarországon — írja Szalárdy — a gyermekhalálozás 36 százalékkal volt nagyobb, mint Európa más államaiban. Szalárdy már akkor látja a katasztrófát, és az ő kitaró munkájának eredményeképpen válik harci riadóvá a gyermekmentés.

Szalárdy kijelenti, hogy egyetlen módját látja csak a segítségnek: *ha az állam kezet fog a társadalommal, de úgy, hogy az állam szolgáltatja az anyagi eszközöket, a társadalom pedig a maga segítő jóakarátát.* A törvénytelen gyermekek számára közintézeteket sűrget, amelyekben nemcsak életüket óvják meg, hanem, nevelésükről is gondoskodnak. Azokkal a vádakkal, hogy ezek a közintézetek nem csökkentik a gyermekhalandóságot, hiteles adatokat helyez szembe. Rámutat arra, hogy Párizs, Bordeaux, Brüsszel, Stockholm, Nápoly és más nagy európai városok gyermekközintézeteiben sokkal kisebb a halandóság arányszáma mint az olyan országokban, ahol nincsenek közárvaházak és ahol, *mint Magyarországon, a törvénytelen gyermekek legtekintélyesebb része elpusztul.* Szalárdy szemben találja magát azzal a váddal is, hogy a lelencház intézménye szaporítja a törvénytelen gyer-

mekek számát, mert hiszen ha ilyen intézmény áll rendelkezésre, a lelkiismeretlenség számol azzal, hogy könnyebb a gyermekeket elhelyezni. Szalárdy egy kérdéssel válaszol erre a vádra és ez a kérdés rávilágít a mai állapotokra is.

— Hát most nem elég könnyű, nem lehet-e pár forintért a gyermekeket kitűnően örökre elhelyezni? — kérdi, majd így folytatja:

— Aki ismeri az ábécéjét az emberi léleknek, az tudja, hogy ha a bukott leány bukásának következményeire gondolt volna, nem bukott volna meg. Itt van a természetes szégyenérzet, az erkölcs szava, a társadalom ítélete, a sok esetben szédült jövő kilátása. Ha mindezek nem védhetik meg a leányt, megvédi-e majd az a ludat, hogy születendő gyermekét bajosan tudja elhelyezni, vagy megfogja-e buktatni, hogy igen könnyen tud majd gyermekéről gondoskodni. Nem szájalmas, naiv okoskodás-e ez?

Így írt Szalárdy közel fél évszázaddal ezelőtt.

Hosszú évek multak el, amíg akadt egy államférfi, aki kezébe vette azt a zászlót, amelyet Szalárdy először lobogtatott meg: a gyermekvédelem zászlóját. *Széll* Kálmán 1908-ban miniszterelnök lesz és nyomban országosan megszervezi a gyermekvédelmet. Három évvel később beterjeszti törvényjavaslatát az állami gyermekmenhelyekről és parlamenti beszédében szó szerint a következőket mondja:

— „Azok a célok, amelyeknek megvalósítására ez a törvényjavaslat szánva van, nemcsak a jótékony-ság és az emberszeretet nemes érzelméből fakadnak és nemcsak azok által vannak indokolva, hanem egyúttal fontos nemzeti célok is. *Magyarország népességének szaporulása ugyanis a legnevezetesebb és legnagyobb nemzeti célok egyike.* Ugy látom, a t. Ház rokonszenvvel fogadja ezt a dolgot és *belátja, hogy emberemlékezet óta nem történt e téren semmi.*”

Széll Kálmán rövidesen teljessé teszi nagy művét. Megalkotja a törvényt a közsegélyreszoló hét éven felüli gyermekek gondozásáról és amidőn tíz évvel később a képviselőházban tartott híres beszédében az ország pénzügyi fejlődésének

képét megrajzolja, a betegápolás és a talált gyermekek eltartási költségeinek korlátozására irányuló tervről a következőket mondja:

— *Egész őszintén be kell vallanom, hogy sohasem tettem ennek az országnak az érdekében nagyobb, általam szeretettebbet, mint aminő a gyermekvédelem, amit annakidején én alkottam meg. Itt nem engedek, mert út nem lehet és nem szabad engedni akkor, amikor ennek révén negyven-ötven-hatvanezer gyermeket mentünk meg évente ennek az országnak, melynek populációja növelésére olyan nagy szüksége van. Én ezen a téren egyetlen gyermeket sem hanyagolnék el, hanem fokozott mértékben tennék meg mindent, ami e tekintetben eddig történt.*

Ha az akkori állapotokkal szembe állítjuk a mai állapotokat, hidegen, nyíltan és' határozottan megállapíthatjuk, hogy *a helyzet ma sem jobb, mint azokban az évtizedekben volt, amikor Széll Kálmán és Szalárdy Mór a maguk emberfeletti küzdelmét a jövő generáció érdekében megkezdették.* A gyermekhalandóság ugyan mindenütt csökken, ahová a Stefánia Szövetség keze elér, de *annál fájdalmasabb arányokban növekszik a halandóság az élő generáció soraiban és annál drámaiabbá, végzetesebbé válik szinte napról-napra a törvénytelen és a bűnöző gyermekek sorsa.* Trianon óta pedig egyenesen ijesztő a helyzet. Mintha csak a mindenkori kormányok elfelejtették volna, hogy a história parancsszavának kell tekinteniük, hogy a nemzet élni akar nemcsak a trianoni átok, hanem a saját mulasztásai ellenére is.

A kulturnemzetek huszonöt-harminc év óta versenyeznek már egymással abban, hogy minél tervszerűbben építsék ki gyermekvédelmüket. Ez a verseny a háború befejezése óta öldöklő iramúvá vált. Az iramot Németország diktálta, de közvetlenül nyomában haladtak hasonló szervezeteikkel az osztrákok és a csehek is. A német kormány elnöke ismert beszédében bejelenti az egész világnak, hogy a Németország által 1922-ben megalkotott és 1924-ben életbe lépett ifjúságjóléti törvény határ-

követ jelent a német nép szociális és kulturális fejlődésében.

— A német nemzet, — hangzik az enunciació — amely a veszett háborúból gazdasági erejének, egészségügyi és kulturális életfeltételeinek súlyos megtépázásával került ki, eltökélt akarattal tör arra, hogy a felnövő ifjúság gondozásával egy jobb jövő alapjait vesse meg.

A német munka ezúttal is alaposnak ígérkezik. Ennek bizonyítékául álljon itt a hágai nemzetközi statisztikai intézet 1925-ben megjelent demográfiai ismertetésének néhány adata:

Németország az 1920-1924. év végéig terjedő öt év alatt 2,838.649 lélekkel szaporodott, annak ellenére, hogy az elveszületések száma ez alatt az idő alatt 1,599.287-ről (1920) 1,268.549-re (1924) csökkent. A szaporodás évi átlaga 600.000 lélek. Ennek az a magyarázata, hogy az évi halálozások számát ekkor már 932.929-ről 759.646-ra csökkentették. Ennek a sikernek az oroszánrészt joggal követeli magának az az intenzív gyermekvédelmi munka, amellyel a német kormány a csecsemő és gyermekhalandóságot négy év alatt harmincöt-negyven százalékkal apasztotta. Ha ennek a munkának a történelmi távlatát vizsgáljuk, érdekes, valósággal, történelmi jelentőségű perspektíva tárul elénk.

A hatvanötmillió Németség lakóinak száma öt évenként átlag 2,800.000 lélekkel szaporodik. Ha tehát figyelmen kívül hagyjuk is az 1924-ben életbelépett német ifjúságvédelmi törvény nyomán megindult óriási gyermekmentési munkát, *ötven esztendő múlva Németség lakosságának száma emberi számítás szerint feltétlenül eléri a százmilliót.* Ragyogó történelmi távlat ez a németek számára, aminek jelentőségét nem világíthatjuk meg jobban, mintha szembe helyezzük Franciaország helyzetével. *Franciaországban alig a fele annyi gyermek születik évenként, a halálozások száma viszont ugyanakkora, mint Németségában.* Franciaország lakosainak száma az 1920-tól

1924-ig terjedő öt év alatt mindössze 514.479 lélekkel szaporodott és így ötven év múlva Franciaország lakosainak száma alig lesz nagyobb 45-46 milliónál.

És most állítsuk itt fel a magyar mérleget:

Magyarországon a születések száma 1920 óta is állandóan csökken, a halálozások száma pedig megmerevedett. Évről-évre változatlanul csaknem ugyanannyi. Az 1920-tól 1924-ig terjedő öt év alatt Magyarország lakosainak száma 369.181-el szaporodott. A csecsemő- és gyermekhalandóság az 1923. és 24. évet kivéve, emelkedik. A dekadencia kétségtelen bizonyítékai a következő adatok: Magyarországon az 1927. év április-június hónapjaiban 16.401 házasságot kötöttek, 1810-zel kevesebbet, mint az előző év ugyanezen időszakában. Az élveszületések száma 53.001 volt a múlt évi 55.544-gyel szemben. A halvaszületett csecsemők száma 1536. A halálozások száma 36.138, míg a múlt év ugyanezen három hónapjában 35.764 volt. Az egy éven aluli elhaltak száma 9378 volt, 495-tel több, mint az 1926. év április—június hónapjaiban. A száz élveszülöttre számított csecsemő halálozási szám 17.7; 5970-en gümőkórban haltak el. A természetes szaporodás 16.863 volt, ami a múlt év hasonló időszakának természetes szaporodásánál 3327-tel kevesebb. Ezzel szemben Szerbia, Románia, különösen pedig a nyugati gyermekvédelmi rendszerek szerint dolgozó Csehország lakossága kimutathatóan növekszik.

Ami speciálisan a pesti viszonyokat illeti, itt kulminálnak azok a szimptomák, amelyekkel általában minden nagy városban találkozunk. Itt a legnagyobb a házasságon kívül született gyermekek, a leginkább veszélyeztetett elemek száma, itt a legnagyobb a csecsemőhalálozás és itt a legnagyobb a fiatalkorúak testi, lelki és erkölcsi dekadenciája is.

A statisztika szerint az összes élveszületett gyermekek tyz százaléka házasságon kívül született gyermek.

Egy másik adat: az összes halottak huszonöt százaléka öt évnél fiatalabb gyermek.

A német gyermek- és ifjúságvédelmet két intézkedés emelte a modern gyermekvédelmi rendszerek élére: a védelem általánossága, amely minden erre rászoruló fiatakorúra kiterjed és a gyermek jogának proklamálása nemcsak az anyagi szükségletekre, hanem a romlástól való megvédezésre és a nevelésre is. Fontos intézkedése még a védelem egységesítése s az a törekvése, hogy a gyermek- és ifjúságvédelem fontosságának és szükségességének tudata a népnek minél hatalmasabb rétegeit áthassa. Ezeknek a szempontoknak az érvényesülése mellett pedig teljesen megszüntették a bürokratikus eljárásokat.

Állítsuk szembe ezt a gyermekvédelmet a miénkkel és megtaláljuk a mi végzetes helyzetünkre a magyarázatot.

Magyarországon a háború előtt 720-760 ezer volt az évi születések száma. Ezeknek tíz százaléka házasságon kívül született gyermek. Ez annyit jelent, hogy *a háború előtt évenként körülbelül nyolcvanezerrel szaporodott a törvény télen gyermekek száma.*

Hová lettek ezek? Hogyan helyezkedtek el az életben? Ki tudná ezt megmondani?

Talán az a hatalmas kataszter, ha valamelyik szociálpolitikusunknak eszébe jutott volna a gyermekrendőrség, a rendőrség bűnügyi osztálya és a fiatakorúak bírósága aktatömegeinek áttanulmányozása után ilyet készíteni, amelyből könnyen meglehetne állapítani, hogy *a törvénytelen születésű fiatakorú, majd felnőtt bűnözők évtizedek óta a törvényes rend ellenségeinek nagy seregével hintik tele a magyar életet.*

Csonkamagyarországon nyolc menhelyet tart fenn az állam. Ezekben a menhelyekben állandóan 46-48.000 gyermeket gondoznak, akik közül körülbelül 9000 hadiárva. *A hadiárvaikon kívül nyilvántartott gyermekeknek mintegy hatvan szá-*

zaléka, tehát körülbelül 21.000, házasságon kívül született gyermek.

Csonkamagyarországon évenként átlag negyedmillió gyermek születik, akik közül 25-26.000 törvénytelen. Miután pedig — amint már jeleztük — a menhelyeken gondozott gyermekeknek csak 60% törvénytelen, könnyű megállapítani, hogy *sokkal több törvénytelen gyermek tűnik el az élet rejtélyes labirintusaiban, mint a menhelyek kapui mögött.*

Állapítsuk meg még a következőket is, hogy teljessé tegyük a törvénytelen gyermekek drámai helyzetét:

Csonkamagyarországon a legutóbbi népszámlálás adatai szerint 212.500 egy éven aluli csecsemő és körülbelül 3,200.000 húsz éven aluli, tehát gyermekkorban lévő lélek él. *Ezeknek tíz százaléka tehát mintegy 320.000 lélek — semmi kétség — törvénytelen.*

Íme: a drámai magja a problémának.

Ami ennek a kérdésnek *elkülönített* budapesti vonatkozásait illeti, az ezekről szóló adatok a következők:

A fővárosban az összes születések száma évenként körülbelül 17.000. *Ennek tíz-tizenkét százaléka, tehát 1800-2000 törvénytelen gyermek.* A csecsemőhalálozás Budapesten 17 százalék, tehát az élveszületett gyermekek közül mintegy 14 ezer éri meg az egyéves kort. Ezek közül, minthogy a törvénytelen csecsemők halálozási arányszáma nagyobb, mint a törvényeseké, *körülbelül 1500 a házasságon kívül született gyermek.* Ezzel szemben a menhely évenként körülbelül 2000 új gondozottat vesz csak fel Budapestről, *szóval, a törvénytelen budapesti gyermekek problémáját sem tudja megoldani, de nem tudná megoldani még abban az esetben sem, ha kizárólag a törvénytelen gyermekekről kellene gondoskodnia.*

Mert a törvénytelen gyermekek problémájának megvilágításánál nem szabad figyelmen kívül

hagyni, hogy Budapesten körülbelül 355.000 a 24 évnél és 200.000 a 16 évnél fiatalabb egyének száma. Ezeknek igen jelentékeny része, legalább 40.000 lélek olyan törvénytelen gyermek, aki, holott erre teljesen rá volna utalva, nélküli a hatósági támogatást.

Ezek az adatok, amelyeknek megközelítő hi-telességét lehetetlen kétségbevonni, sürgős köteles-ségévé teszik az államnak a házasságon kívül szü-letett gyermekek védelmének kiépítését, a hivatá-sos gyámság megszervezését, a dajkasági ügy sza-bályozását és amit legelőször kellett volna megem-lítenünk, *az apa kötelességeinek drákói szigorral való törvényes megállapítását.*

A Budapesten működő társadalmi gyermek-védő egyesületek, a Gyermekvédő Ligát is beleszá-mítva, körülbelül 20 milliárd koronát fordítanak évenként gyermekvédelmi célokra. Ennek az ösz-szegnek jelentékeny része a társadalom áldozatkész-ségének eredménye. Ha ezt az összeget hozzáadjuk a főváros, tehát alapjában ugyancsak a budapesti közönség által gyermekvédelmi célokra fordított összeghez, megállapíthatjuk, *hogy Budapest társa-dalma évenként több mint 56 milliárd koronát ál-doz — gyermekmentésre.* Természetszerűleg felve-tődik a kérdés, nem lehetne-e ezt az óriási összeget főképpen a főváros nyomorgó gyermekeinek szem-pontjából eredményesebben felhasználni, mint ahogy eddig felhasználták? Magától kínálkozik itt annak a tervnek a megvalósítása, amelyről dr. Csorna Kálmán árvaszéki ülnök igen tartalmas és céltudatos programot dolgozott ki, hogy tudni-illik *az állam egyelőre biztosítsa legalább Buda-pest részére a gyermekvédelem autonóm ellátásá-nak jogát.*

A főváros áldozatkészségét ez kétségtelenül növelné, hiszen erre a külföldi példák is serkente-nék. A 470.000 lakosú Frankfurt például, hogy csak ezt az egy példát említsük, *több mint 20 mil-*

liárd koronával áldoz többet gyermekvédelemre, mint a közel egymillió lakosú Budapest.

A menhelyek statisztikái, de különösen működésük szelleme parancsoló kötelességévé teszi a kormánynak az általános gyermekvédelem megreformálását. Az 1906-ban, tehát több mint húsz évvel ezelőtt Temesvárott megtartott első magyar gyermekvédelmi kongresszus, majd a későbbi évek munkásságáról szóló jelentések legalább százezerre becsülik azoknak a gyermekeknek a számát, akiknek helyzete, ha nincsenek is teljesen elhagyatva, családi viszonyaik miatt, egyet jelent a teljes elhagyatottsággal. *A háború után pedig megsokszorozódott a megmentésre szoruló gyermekek száma.* Egyenesen félelmetesen nőtt meg annak a pusztuló nemzedéknek a tábora, amelyről 1926 október 4-én, az országos közegészségügyi és társadalompolitikai értekezlet megnyitó ülésen Magyarország népjóléti minisztere a következőket mondta:

— *Az élethez való jogán feltétlenül joga van minden embernek a kenyérhez, az egészséghez és joga van a kultúrájának bizonyos mértékéhez.*

Ugyanezen beszédének egy másik részlete:

— A társadalmi rend tökéletlenségéből eredő bajokat tehát semmiesetre sem szabad közönyösen nézni és nem elégséges csak tünetileg gyógyítani akarni. Intézményesen kell tehát pótolnunk mindazokat a hiányokat, amelyeket a társadalmi rend tökéletlenségéből szükségszerűen, vagy incidentalitor eredőknek látunk. Nem elég ezeket a szociális karitás révén enyhíteni akarni.

Végül a következtetés:

— *Az elhagyott gyermek fogalma túlhaladott álláspont: tisztult felfogás szerint, ha a védelem szükségé fennforog, nem lehet különbséget tenni gyermek és gyermek között.*

Ezt a teóriát kellene csak átvinni a gyakorlatba és a gyermekvédelmi kérdés legnagyobb veszedelmet jelentő problémája nem volna probléma többé.

Nyomor és kultúra.

Ennek a fejezetnek az élére írjuk ide *Ralph Waldo Emerson* igazságát:

„Jellemes férfiak annak a társadalomnak a lelkiismeretét képviselik, amelynek tagjai.”

Ennek az igazságnak, mint a gyakorlati népoktatás egyik fontos erkölcsi alapelvének kell érvényesülnie pedagógiánkban. Mindez nemzedéknek, amely felnő és átveszi örökét az állam munkaterein a lankadó életerejű dolgozó nemzedéktől, minél több olyan tagjának kellene lennie, aki ezt az igazságot ismeri, megérti és céltudatosan képviseli. Annak a nemzedéknek, amely *most* készülődik arra, hogy a polgári munka terein elhelyezkedjék, egyik nagyon jelentős rétege a háború után fizikailag tönkrement, lelkileg pedig már zsenge korában maga tehetetlenül lesülyedt addig az erkölcsi felfogásig, amely könnyen alkuszik meg azzal a gondolattal, hogy a rendőri őrszobákban, a fogházakban, vagy ami erkölcsi szempontból a legkisebb veszedelmet jelenti, a züllött gyermekek otthonában jusson mindennapi betevő falatjához.

Ez a nemzedék rajtakívül eső okokból leszámolt az erkölcsi életrenddel, viszonyai érzéketlenné tették a törvényes rend parancsainak ösztönös megértésére, miután pedig az állam szociális szempontokból mindezideig nem tudta, — amint ezt Vass József népjóléti miniszter maga is kijelentette — „maradék nélkül” megoldani a gyermekvédelem

problémáját, természetszerűleg felvetődik a kérdés, *hogyan lehetne a kultúra fegyvereivel befolyást gyakorolni annak a harmincezer gyermeknek a sorára, akit ma a gyermekrendőrség, a rendőrség bűnügyi osztálya és a fiatalok bírósága a társadalmi rend ellen elkövetett kisebb-nagyobb bűncselekményeiért nyilvántart, a törvénytelen gyermekek hányatott életű százezreire, valamint általában az elhagyott és nyomorgó, tehát az erkölcsi és testi pusztulásra ítélt gyermekek óriási seregére!*

Mi a teendő, hogy ezt a gyermeksereget, amelynek hatalmas rétegei az elmúlt években esztendőről-esztendőre beleírták nevüket a budapesti gyermekbűnözés kataszterébe és amelyeknek a nemzeti munka számára való megmentését gyermekvédelmi berendezésünk fogyatékosai miatt egyelőre aligha remélhetjük, valamilyen módon, legalább lelkileg átformáljuk, kitartásra serkentsük és a nyomortanyák erkölcsi fertőjében való elmerüléstől pedagógiai befolyással, szellemi és etikai vitalitásuk fokozása által megóvjuk addig, amíg egy általános törvényes gyermekvédelem imperatív intézkedéseivel az államhatalom kikotorja őket a már-már nyomukba lépő újabb generációval együtt a csatornák szennyes hínárjaiból.

Erre a kérdésre senki se adhatna, a mi speciális viszonyainkra tekintettel elfogadhatóbb választ, mint amivel *Pestalozzi* körvonalozta az okos és józan népnevelés alapelveit:

„A tanítást, — állapította meg — olyan művészetté kell fejleszteni, amely bekapcsolódik az élet gyökereibe!”

Ennek az elvnek az elfogadása pedig annyit jelent, hogy *a komiány segítő kezének kultúrpolitikai szempontokból is el kell érnie a nyomortanyáig.* Utat kell nyitni a kultúra számára ezekbe a sötét odúkba, amelyeknek túlnyomó részében teljesen meglazult az erkölcs, eldurvult minden emberi ér-

zés, mi sem természetesebb tehát, minthogy *érmek a két morális energiának a hiánya megölte a lehetőséget egy csak féligmeddig is elfogadható szellemi színvonal kifejlődésének.* A háború elején az amerikai hadseregben lefolytatott intellektus-vizsgálatok, — amint erre ennek a könyvnek egy másik fejezetében a statisztika meggyőző adataival rávilágítottunk — megdöbbentő bizonyítékát szolgáltatott annak, milyen irtózatot robbantó vihet véghez az intellektus szempontjából az egyéni, ha az állam a gyermek útját nem kíséri figyelemmel egészen addig, amíg a polgári munka terein el nem helyezkedik. Az amerikai orvosok a hatalmas kultúrájú Amerikában besorozott katonáknak igen nagy százalékát szellemileg egészen alacsony színvonalúnak minősítették. (Egyidejűleg megállapították: a katonáknak erről a rétegről azt is, szellemi vitalitásuk csökkenésének oka csaknem minden esetben az volt, hogy *gyermekkorukat magukra hagyatottan töltötték el és ezáltal testileg és szellemileg egyaránt elcsenevéstek.*)

Amerikában azonban az elmúlt negyed évszázad alatt a „polgárnevelő intézetek” száza nőttek ki a földből. És ezeknek az épületeknek a falai között Amerika a dolgozó és a modern kultúrívó szintjén álló polgárokat nevelt az utca elhagyott gyermekeiből. Hol vagyunk mi ennek a nálunk kézenfekvő okokból rendkívüli fontosságú gondolatnak a megvalósításától! Hiszen nálunk esztendő óta hasztalan ostromolják a gyermekvédelem legkitűnőbb tényezői a mindenkori kormányokat, hogy csak egy-két olyan intézménnyel is bővítsék gyermekvédelmi berendezésünket, amelyeknek hiánya emberi szempontokból is megdöbbentő következményekkel jár.

Ezeknek az előrebozsájtása után a tárgyilagos bírálatnak kétségtelenül megnyugvással kell megállapítania, hogy az a munka, amelyet az állam a gyermekvédelem terein az elmúlt években kulturális, he-

lyesebben pedagógiai szempontokból végzett, sokat enyhített azon a vigasztalan helyzeten, amelyet gyermekvédelmi politikánk meddősége idézett elő.

Gróf *Klebelsberg* Kunó kultuszminister kétségtelenül felismerte a tragikus helyzetet és már évekkel ezelőtt arra az álláspontra helyezkedett, amelyet a roueni zsinat a IX-ik században elfogadott, hogy a gyermekvédelem egyik legfőbb tényezője: a *céltudatos pedagógiai nevelés*.

A kultuszminister, amikor vele a nyomor és kultúra problémájáról beszélgettünk, arra a kérdéssünkre, lehetségesnek tartja-e, hogy az állam a kulturális nevelés eszközeivel eredményes tisztító munkát végezhesen abban a fertőben, amelybe a nyomor a gyermekek tízezreit beletemette, jogos önérzettel válaszolta:

— *Ha tervem sikerül, amiben nincs okom kételkedni, miniszterségein kezdetétől a jövő év végéig legalább annyit költök az elemi iskolai oktatás fejlesztésére, új elemi iskolákra és tanítói otthonokra, mint amennyit az összes kultuskormányok költöttek 1867-től az összeomlásig. A jövő év végéig teljesen rendbe hozom az elemi iskolai ügyet, amivel, úgy vélem, a legszebb emléket emelem az Eötvös-féle iskolai törvénynek, amely 1928-ban hatvan esztendősen.*

A miniszter kérdéseinkre részletesen ismertette végzett munkájának eredményeit.

Aránylag egészen rövid idő alatt több mint 7000 iskolai objektumot építtetett és további 3—4000 objektum építését tervezi. Ennek a megállapításával feltárta előttünk azokat az okokat, amelyek Magyarországon a népiskolai hálózat kiépítését a kultuskormány kultúrpolitikájának egyik legfontosabb részletkérdésévé teszik.

A miniszter, aki évek óta járja az országot, hogy személyes tapasztalatait érvényesítse korszakos munkájának, elemi iskolai programjának

megvalósításánál, teljesen tudatában van annak, hogy a legfiatalabb nemzedék lelkületének eldurvulása és erkölcsi felfogásának meglazulása mellett rendkívüli megrázkódtatást szenvedett a háború óta gyermektársadalmunk értelmi színvonala is azáltal, hogy nagy dolgozó rétegek gazdaságilag összeomlottak, a családfentartó egyedek ezrei elpusztultak és *minden elpusztult családfentartó helyett 2-3. erkölcsileg meglazult, értelmileg és szellemileg készületlen gyermeknek kellett a saját erejére utaltan az életben elhelyezkednie.*

Olyan probléma ez, szociálpolitikánk mellett olyan életbevágóan fontos kérdése kultúrpolitikánk-nak is, amilyennel kultuszminiszter nem birkózott még soha.

Ha gróf *Klebelsberg* Kunó tető alá hozza nagy művét, *a tízezer iskolai objektumot*, ezzel — a saját előttünk tett kijelentése szerint is, hosszú időre megoldotta a népnevelés problémáját Magyarországon. De elévülhetetlen érdemeket szerez ezzel magának abból a szempontból is, hogy *ennek a rengeteg új iskolának a segítségével szervesen belekapcsolja az ország kulturális vérkeringésébe azokat a társadalmi rétegeket is, amelyeknek az ország számos helyén, — az iskolai kötelezettség ellenére — anyagi okokból nem adatott meg a mód és a lehetőség, hogy a törvény parancsainak engedelmeskedjenek.*

Magyarországon évtizedeken át hatalmas területek állottak iskola nélkül. Az országnak egyik-másik megyéjében voltak tanyák, sőt nagyobb falvak is, amelyek több óra járásnyira feküdtek a legközelebbi iskolától. Mi sem természetesebb tehát, minthogy az iskolakötelezettség ezeken a kulturközpontoktól messze fekvő helyeken, irott malaszt volt csupán. A vagyonosabb szülők még csak eljuttatták valahogyan gyermekeiket kocsikon az iskolába, a szegényebb sorsúaknak azonban, érthető okokból, nem volt meg a módjuk erre. De az anyagi szempon-

toktól eltekintve, az emberi szempontok is közrejátszottak abban, hogy különösen a szegényebb sorsú, szülők az iskolától távol eső helyeken egyszerűen ne járassák iskolába gyermekeiket. Hiszen az ország nagyon sok falujában még ma is hajnal) 3-4 órakor kell felkelnie csikorgó téli napokon is a 6-7 esztendőös kis gyermeknek, hogy vonaton, vagy több óráig tartó gyaloglás után idejében az iskolába jusson. Itt a magyarázata Magyarország szomorú szerepének az analfabéták nemzetközi statisztikájában.

A miniszter gyökeresen akarta megoldani ezt a problémát, éppen ezért, személyesen igyekezett meggyőződni arról, hol és milyen okokból van múlhatatlan szükség új iskolára vagy tanítói lakásra!

De állapítsa meg maga a miniszter, hogy mii végzett ezen a téren:

— Amikor miniszter lettem, hozzávetőleges számításom szerint, 7000 új objektumra volt szükségem, hogy népiskolai programomat megvalósíthassam. Természetesen nemcsak iskolákban, hanem tanítói lakásokban is nagy hiány volt, mert hiszen a lakásviszonyok nemcsak a városokban, hanem a falvakban is rosszak. Az iskolák általában túlszűfoltak voltak, úgyhogy nagyon sok helyen rendszeresíteni kellett a váltakozó oktatást. Egyik-másik iskolában két-három csoportban is jártak tanulni a gyermekek. Ezeken a helyeken szaporítani kellett a tantermeket és új lakásokról kellett gondoskodni az új tanítók számára. Azután megkezdődött a házhely-akció. Itt is, ott is, egészen új városrészek nőttek ki a földből. A kultuskormány elé is minden egyes vidéki házcsoport fölépítésénél új probléma meredt. Személyesen kellett elmennem sok helyre, hogy meggyőződjem, új iskolára van-e szükség, vagy elég, ha a legközelebbi iskolát megfelelően kibővítetem. Rövidesen meggyőződtem arról, hogy pótprogramot kell készítenem, mert még 3-5 ezer új objektumra van szükségem. Nem szeretem az irreális gondolatokat, amelyek csak reményeket ébresztenek, amelyeknek nyomában azonban nem jár a tett is.

Amíg az összes objektumok, amelyekre Magyarország népiskolai hálózatának szüksége van, el nem készülnek, addig, sajnos, nem gondolhatok a nyolc-osztályú elemi iskola megvalósítására. De ezeknek az objektumoknak a tető alá hozása után valósíthatom majd meg csak azt a gyermekvédelmi szempontokból mindenképp fontos tervemet is, hogy *kiépítem az ország kisededővő intézeteinek hálózatát.*

— Kétségtelen ugyanis, hogy ezen a téren is hiányok vannak. Annál fájdalmasabb tény ez, mert hiszen a kisededővők többé-kevésbé a napközi otthonok jellegével bírnak, és ezért, különösen szegénysorsú családok szempontjából szociális okokból is rendkívül fontosak. Legközelebbi, minél előbb megvalósítandó terveim közé tartozik tehát, hogy a népoktatás ügyének rendbehozatala után haladéktalanul megcsináljam az óvoda belső reformját.

— Ezzel kívánok belekapcsolódní a legintenzívebben a kormány gyermekvédelmi politikájába. Ezt a kérdést is egészen nyugateurópai mintára kívánom megoldani és ezért Petri Pál államtitkár a külföld óvodaintézményeinek tanulmányozására európai körutat is tett. A modern pedagógiai elv, amelyet az óvodai reformnál követni akarok, az, hogy *az óvoda elsősorban szociális és higiénikus intézmény,* amellyel párhuzamosan haladhat csak az erkölcs és intellektus fejlesztése.

— Átszervezés alatt áll az óvónőképzés is, ami szintén rendkívül fontos reform-intézkedés. Már is meghosszabbítottuk egy évvel a tanfolyamot, a képzést magát pedig azok szerint az alapelvek szerint eszközljük majd, mint Angliában. Mire tehát az óvodai reformot végrehajtottam, egy új, modern szellemben nevelt óvónői tanszemélyzet áll a rendelkezésemre.

A miniszternek általában az az álláspontja, hogy az elavult pedagógiai szabályok helyett a tanítást gyakorlati alapokra kell helyezni. A gyakorlati oktatásnak pedig idomulnia kell annak a nemzedéknek az ösztönösen kifejlődött mentalitásához, amelynek nevelésére vállalkozott. Az egészséges tanulói közszellem fejlesztésére a miniszter igen fontosnak tartja a testnevelés kultuszát.

— A cserkészmozgalomra nagy súlyt helyeznek — mondotta nekünk a miniszter — mert a cserkészszervezetek képviselik a legtökéletesebben az erkölcsi nevelés gondolatát. Soha olyan nagyarányú mozgalom nem fejlődött ki Magyarországon, mint a Levente-mozgalom, amely szintén egyik leghatalmasabb bázisa az ifjúság erkölcsi nevelésének. Ennek a mozgalomnak a gyökerei elnyúlnak minden faluig és valaha pillérei lesznek a testnevelés országos rendezésének.

A kultuszminiszter hangsúlyozta előttünk annak a fontosságát is, hogy az iskola-orvosi intézményt, amely egyelőre csak papíron él, a gyakorlatban is életre keltse. Általában a legnagyobb megértéssel szolgálja közoktatásügyi programjában a *népegészségügyet* is. Beszélgetésünk során utalt arra, hogy ahol csak klinikát építtetett, mindenütt gyermekklinikák berendezésével kezdte. Így nemrég Debrecenben is. Nagy elismeréssel szólt ezzel a kérdéssel kapcsolatban Heim Pál orvos-tanár nagyszerű működéséről és egy fiatal orvos-nemzedék minél tökéletesebb kiképzésének szükségességéről, aminek érdekében a maga részéről a legmesszebbmenő támogatást kívánja a jövőben is biztosítani. Hasonlóképpen fontos problémának tartja a gyermekvédelem szempontjából az illetményes státuszrendezés keresztülvitelét is. Teljesen tudatában van ugyanis annak, hogy sok a helyettes tanár, akinek fizetése sokkal szerényebb, semhogy éppen a tanítás szelleme érdekében ezt a kérdést minél előbb rendezni ne kellene. Egyelőre azonban a meglévő és már rendszeressé tett intézményeket kívánja rendbehozni. A következő büdzsében azután sor kerül majd erre is. Ennek a megtörténte után szervezi meg a miniszter az egész iskolaügyet egységes program alapján.

A kultuszminiszter kifejtette előttünk álláspontját és terveit a tehetségvédelem kérdésében is.

— Az első lépést — mondotta — már megteltem ezen a téren a közalkalmazottak gyermekei ösztöndíjának kiírásával. Erre a célra egymillió pengő áll a folyó költségvetési évben a rendelkezésemre. A nagy rezervoirból kiemeljük a tehetségeseket és ezek kapják az ösztöndíjakat. Természetesen fizikai munkások gyermekeinek is jut belőlük, a helyzet azonban az, hogy az értelmi középosztály aránytalanul jobban megszenvedte az ország gazdasági leromlását, mint a munkásosztály. A legnagyobb bajnak tartom, ha egy nemzet nem tudja megmenteni tehetségeit. Különösen nagy baj volna ez nálunk, ahol a közviszonyok még mindig olyan kedvezőtlenek, hogy az ország nagyon megsínylené, ha tehetségeit el hagynánk sorvadni.

— Éppen ezért — folytatta nagyjelentőségű nyilatkozatát a miniszter — a jövő évben *egy általános tehetségvédelmi törvénnyel megyek a parlament elé. Olyan törvénnyel, amely a szellem és az erkölcs kiválasztott fiataljainak, tekintet nélkül arra, hogy közalkalmazottak gyermekei-e, vagy sem, megadja a módot arra, hogy tehetségét kifejlessze a nemzet javára.*

A kultuszkormány végleg rendezni óhajtja a szegénysorsú tanulók tanpénz-problémáját is, majd megkeresi a módját, hogy könyvekkel és iskolasze-
rekkel is ellássa azokat a gyermekeket, akik ezeket nem tudnák megszerezni maguknak.

A miniszter általában nagy elhatározással beszél jövődő terveiről és *kulturpro grammjából állandóan mint lényeg csilláinlik elő az elemi iskolai oktatásnak nyugateurópai szellemben való tökéletesítése.*

— Amikor én a kultusztárcát átvettem — magyarázta — az alsóbb fokú pedagógiai kérdések harminc százaléka megoldatlan volt, holott más országokban már a 90-es évek végéig befelyezték az alsóbb iskolai reformokat. Nálunk nemrég több vármegyében egyenesen ázsiai állapotok uralkodtak még az elemi iskolai szervezettség terén. E tekintetben csak Szabolcs és Zala vármegyére és a kecskeméti tanyavidékekre kívánok utalni. Személyesen járom az or-

szágot, mindenről magam győződöm meg, magam állapítom meg, hol kell új iskola. Nekem borzasztó ellenszenves az aktákból való kormányzás. Elindulok autómmal és megállok egy-egy házhelyépítkezésnél. Megkérdem, hol van a legközelebbi iskola. Azután intézkedem, akták nélkül. Autóutaim során megállapítottam, hogy egyes újonnan épült házhelycsoportoktól, amelyekben rengeteg a gyerek, 7-8 kilométer távolságra fekszik a legközelebbi iskola. Az ilyen esetben igazán nevetséges volna aktaszerűen intézkedni. Ha csak lehetséges volt, minden esetben haladéktalanul intézkedtem új objektum felállítása iránt, akkor is, amikor meggyőződtem arról, hogy egy-egy tanterem gyilkos levegőjében 140-160 gyermek is sínylődik. Ennek az állapotnak véget kell vetni és a legjobb utón vagyok, hogy megkezdett munkámat befejezzem. Eddig 18 millió pengőre becsültem azt az összeget, amelyre a népoktatási reform keresztülvitelére szükségem van. Tévedtem. Huszonnyolcmillió pengőre van szükségem. Előteremtjük. Olyan nemzeti befektetés ez, amely ellen, azt hiszem, senkisé sem tiltakozhatik.

Eddig a miniszter nagy kulturprogramja: a magyar kormány gyermekvédelmi politikájának legvigasztalóbb fejezete.

A tuberkulózis problémája.

Calmette a tudatlanság betegségének nevezte a tuberkulózist. Ez a megállapítás egy-két évtizeddel ezelőtt, semmi kétség, helyes is volt, de ma már és különös tekintettel a mi specialis viszonyainkra, sokkal inkább nevezhetnénk ezt a tipikusan magyar betegséget *a közönyösség ragályának*. Igaz, a tuberkulózis ősidők óta pusztítja az emberiséget, botor dolog volna tehát, ha bármely kormányra hárítanánk a felelősséget azért, hogy ez a végzetes kór olyan félelmetes arányokban garázdálkodik Magyarországon. Bizonyos azonban, hogy a szegényebb társadalmi osztályok által lakott városnegyedekben már évtizedekkel ezelőtt meg kellett volna tenni azokat a céltudatos preventív intézkedéseket, amelyek alkalmasak lettek volna arra, hogy a magyar életnek ez a legnagyobb veszedeleme, ne verhessen olyan mély gyökeret, ne terjeszkedhesek csaknem akadály nélkül a gyermekektől hemzsegő nyomortanyákon. Mert ennek a ragálynak feltétlenül azok az emberi lakóhelyek a melegágyai, amelyekben a nyomorúság vívja évek óta elkeseredett harcát a piszokkal és a szennyel.

Magyarországon nem kötelező a tuberkulózisban megbetegedő egyének bejelentése és így a statisztikai hivataloknak a tömeges gümőkóros megbetegedésekről nincsenek adataik. A budapesti iskolaorvosok azonban tervszerűen megejtett vizsgálatokkal megállapították, hogy *csak a budapesti iskolákat közel hatezer tuberkulotikus gyermek látogatja*. Kézenfekvő okokból a kültelki iskolákban

nagyobb a gümőkórral fertőzött tanulók száma, mint a belső városrészek iskoláiban. Megdöbbentő bizonyítéka ennek például, hogy a Szent László-úti fiúiskola egyik osztályának 36 tanulója közül tizenkettő járt tüdőgondozó intézetbe, *ami 33 százalékos fertőzést jelent.*

A vidéki városokban sem jobbak a viszonyok, mint Budapesten, s így az ország területén szét-szórta élő tuberkulotikus gyermekek száma az iskolaorvosok számítása alapján *meghaladja a negyvenezret.* Ijesztő adat ez, amelynek félelmetes nagyságát csak az tudja megítélni, aki ismeri a gümőkór fertőzések külföldi statisztikáit.

De ne áltassuk magunkat. *Ez a negyvenezer gyermek is csak egy része, sőt valószínűleg kisebbik része annak az óriási gyermeksereknek, amely ma Magyarországon a tuberkulózissal élet-halál küzdelmet folytat.*

A tárgyilagos kritikának tehát mindenképpen fel kell vetnie a kérdést: miért jut Magyarországnak a tüdővész nemzetközi statisztikájában olyan végzetes szerep, miért kullog Magyarország ennek a statisztikának a legvégén azok között az országok között is, amelyekben a tüdővész a legnagyobb arányokban szedi áldozatait?

Nagy élettani, az egész nemzet jövőjére kiható problémáról van szó, hiszen már a háború előtt körülbelül hetvenezer ember halt meg évenként Magyarországon tüdővészben, több mint négyszázezer volt a tüdőbetegek száma, *Csonkamagyar or szagon pedig évenként 22-23.000 ember pusztult el ebben a ragályban, hatszor, hétszer annyi, mint az összes fertőző betegségekben együttvéve.* Emellett a munkáskezek százezreit bénítja meg ez a kór, nem is szólva arról a nagy fertőzési veszedelemről, hogy *Budapesten körülbelül húszezer ember él, akinek „nyílt” tuberkulózisa van.*

Hozzávetőlegesen se tudjuk megállapítani, hogy mit jelentenek ezek a megdöbbentő statisztikai adatok nemzetgazdasági szempontokból. Annyi

azonban bizonyos, hogy a tüdőbaj félelmetes pusztítása sokkal több kárt okoz, mint amennyibe a tuberkulózis elleni küzdelemnek minden szegénysorsú tüdőbajos egyénre való kiterjesztése kerülne.

A praktikus amerikaiak természetesen a tüdő vész problémájánál sem hagyják figyelmen kívül a gazdasági szempontokat és *Henderson* tanár komoly számításokat végzett annak a megállapítása céljából, mennyi kárt okoz csak Newyork városának magának a tüdő vész! *Henderson* reális számítások alapján bebizonyította, hogy *ez a kár meghaladja a huszonhárommillió dollárt*. Egy másik számítás szerint, amelyet *Fisher* közgazdasági tanár végzett, az Egyesült-Államok valamennyi államának több mint egymilliárd kárt okoz a tuberkulózis azáltal, hogy a tüdőbetegek nagy részének erősen csökken a munkaereje, sőt a legtöbb beteg idők folyamán teljesen munkaképtelenné is válik.

Érdekes, hogy mihelyt ezeknek a megdöbbenítő, szinte drámai tényeknek a közvetlen okát keressük, 'máris szemben találjuk magunkat: *a politikával*, amely évtizedek óta bámulatos óvatossággal tér minden alkalommal napirendre a tüdővész problémája fölött, mihelyt ez a napi kérdések sorában felvetődik.

Az orvosegyesületek gyűlésein a tuberkulózis rettenetes pusztításairól elhangzott beszédek visszhang nélkül maradtak. A nemzetgyűlés és az országgyűlés még azoknak az orvosképviselőknek a beszédeit sem hallotta meg, akik a népjóléti tárca költségvetésének tárgyalásánál a tüdővész ijesztő terjedését szóvátették. Hasztalan kongatta meg legutóbb a vészharangokat két alkalommal is dr. *Tóth Pál* orvosképviselő meggyőző és okos beszédében, a népjóléti tárca vitája, mint minden esztendőben, ebben az évben is lezajlott anélkül, hogy szociálpolitikánkat sikerült volna a tuberkulózis elleni erélyesebb és áldozatkészebb tevékenységre serkentenie. A képviselőház nem talált semmi változtatni valót a népjóléti tárca költségvetésén, ho-

lőtt a, népjóléti miniszter maga ezt bizonyára a legkevésbé vette volna rossz néven.

A kormány ebben az évben kétszázezer pengővel többet irányzott ugyan elő *a népbetegségek elleni védekezésre*, mint a múlt esztendőben, az összesen előirányzott félmillió pengő azonban még mindig lehetetlenül kevés azoknak a preventív intézkedéseknek a megtételére, amelyekre a tuberkulózis terjedésének meggátlása érdekében szükség volna. A költségvetés indokolása elismeri ugyan, hogy *Magyarországon a tuberkulózis megbetegedések és halálozások arányszáma még mindig olyan magas, hogy amiak csökkentése nemcsak egészségügyi, hanem közgazdasági szempontokból is feliétlenül kívánatos*, ennek az őszinte beismerésnek azonban nem vonja le a szükségszerű következményeit. Sőt, ebből a kis összegből kell kielégíteni az alkohol elleni védekezés és a nemi betegségek elleni küzdelem évről-évre megújuló kiadásait is. Szóval, ennek a félmillió pengőnek is csak egy része jut a tüdővész elleni védekezésre. Igaz, a népjóléti kormány külön tételként harmincötezer pengőt irányoz elő tüdőbeteggondozó intézetek létesítésére és a múlt évi előirányzatot tekintve, ez a tétel is emelkedett 11.640 pengővel, de kérjük, összeg-e ez arra a célra, amelyre előirányozták, amikor a miniszter maga is megállapítja, hogy „az előirányzott összeget azért kellett felemelni, mert *a magyar közegészségügy, de kiváltképpen a tuberkulózis elleni küzdelem csak úgy mutathat eredményt, ha a tüdőbetegségben szenvedők elkülönítésére és gyógykezelésére az ország különböző részein kellő számú intézet létesül* és ha azokat az összes modern egészségügyi és orvosi felszerelésekkel ellátják, amelyek a mindinkább terjedő tuberkulózis veszély leküzdésére alkalmasak”.

Hozzáteszi az indokolás, hogy ez a harmincötezer pengő a folyó költségvetési évben felállítandó hét új dispensaire államsegélyére szolgál.

Hét új dispensair a tüdőbaj országában: egy vízcsepp a tengerben.

Azok a tételek tehát, amelyeket a kormány ebben a költségvetési évben a tüdővész elleni védekezésre előirányzott, ha magasabbak is mint a múlt évben voltak, a védekezés tekintetében számba vehető eredmény elérésére megközelítőleg sem elegendők.

Egyetlen kirívó példával kívánjuk csak ilusztrálni, hogy milyen jelentéktelen az az anyagi támogatás, amellyel a kormány a tuberkulózis elleni küzdelem segítségére siet: *a tüdőbetegségre Magyarországnál sokkal kevésbé hajlamos Anglia, ebben az évben kilencvenmillió pengővel támogatja tüdőbeteg szanatóriumait.*

Hármezer kórházi ágy, huszonkétezer tuberkulotikus halott.

Tuberkulózis elleni küzdelmünk meddőségét bizonyítja az az adatunk is, hogy Csonkamagyarországon az összes kórházakban álló ágyak száma alig nagyobb, mint azoknak az embereknek a száma, akik évenként meghalnak tuberkulózisban. Ez pedig annyit jelent, hogy *ha az összes kórházakat megnyitnánk a Magyarországon élő tuberkulotikus egyének előtt és a kórházakban kizárólag tuberkulotikusokat helyeznénk el, minden kórházi ágy számára jutna évenként — egy tuberkulotikus halott.*

A tuberkulotikusok számára alig három-ezer kórházi ágy áll Csonkamagyarországon rendelkezésre, holott, amint már megállapítottuk, Csonkamagyarországon csak a tuberkulotikus halottak száma meghaladja évenként a huszonkétezret és csak Budapesten húszezer nyílt tuberkulózisban szenvedő egyén fertőzi a levegőt. De hogy itt is utaljunk egy külföldi példára, rámutatunk arra, hogy *Dániában minden száz tuberkulotikus halálózásra százhet, kizárólag tuberkulotikus betegek számára jentartott kórházi ágy jut.*

Ugyanaz a kimutatás, amelyet az iskolaorvosok a tuberkulotikus megbetegedésekről készítettek, beszámol több más gyermekbetegségnek a tanulók soraiban való elharapódzásáról is. Feltűnően nagy például a golyvás gyermekek száma. Ilyen gyermeket 6665-öt találtak az orvosok. Kétharmad részük leány. Ezeknek a gyermekeknek a túlnyomó része szintén a külvárosokban él. *Csontbajt és gerinceiferdülést 3339 esetben, mirigybántalmat 6879 esetben, látási rendellenességet 5654 esetben, hallási hantáimat 1547 esetben, száj- és orrbajt 8487 esetben, szívdefektust 1509 esetben, hasüregbántalmat 400 esetben, idegbajt 2823 esetben, bőrbajt 1195 esetben, tisztátlanságot és tetvességet 2401 esetben, vérszegénységet 14.411 esetben állapítottak meg az orvosok.*

Ijesztő számok ezek, amelyeket a következő adatokkal kívánunk még kiegészíteni, hogy tisztán lássuk, hogyan állunk gyermekegészségügyi szempontokból:

Csonkamagyarország csecsemői közül 37.000, vagyis az élve születő csecsemőknek közel húsz százaléka nem, éri meg az egy éves kort. Ennek a nagy pusztulásnak az oka — állapította meg Vass József népjóléti miniszter — a tudatlanság, tisztátalanság, tanács és szakszerű gondozáshiány, szóval népünk széles rétegeinek egészségügyi kulturátlansága.

A jövő nemzedék és az élő nemzedék.

Egy további jellemző adat, amelyre egészen röviden ugyancsak itt mutatunk rá: *az egyke pusztítása.*

A miniszter szavait idézzük ezúttal is: „Sumogy, Tolna, Baranya, Fejérmegye egy-egy pontján — állapította meg a miniszter — oly csekély a születések száma, hogy ha a halálozást nem pótoljuk, biztos számítási alapon *nyolcvan-száz esztendő*

múlva az utolsó magyar is sírjába tér ezeken a helyeken”.

A csecsemőhalálozás nagy arányszámával kapcsolatban is utal a miniszter a nép széles rétegeinek egészségügyi kulturátlanságára. Kétségtelenül jogosan. De kérjük, miért késik annak a felvilágosító mozgalomnak a megindítása, amely a a miniszter által megállapított végzetes tudatlanság eloszlására vezetne!

Ami az egyke pusztítását illeti, a népjóléti miniszter felveti a kérdést, hogy mit jelenthet a részleges kihalás döbbenetes lehetősége a magyar faj számára, amely a Duna medencéjében hatalmas germán és szláv hullámok közé van beékelve és keletről csudás szaporaságú fajok fenyegetik.

Ez a jóslatszerű mementó, sajnos, *nagyon is indokolt*. Mégis, a probléma megoldása előtt itt is fel kell vetnünk a kérdést: vajjon emberi és nemzetgazdasági szempontból egyaránt *nem egyoldalú megítélése egy tragikus helyzetnek, ha nagyobb jelentőséget tulajdonítunk a születendő nemzedék sorsának, mint a legmegértőbb támogatásra szoruló élő gyermeknemzedék talpraállításának és a jövő számára való megmentésének*

Gróf Zichy János, az Alföldi Magyar Köz-művelődési Egyesület legutolsó közgyűlésén ijesztő képet festett arról a pusztításról, amelyet a tuberkulózis az Alföldön végez. Megállapította, hogy emellett a tanya kérdés ezer más megoldatlan egészségügyi problémája is sürgeti az állam sürgős beavatkozását. *A tuberkulózis a lakosság ötvenhat százalékát pusztítja, de valósággal végzeteszerűen jelentkezik a gyermekhalandóság szörnyű átka is.* Ennek a két kérdésnek mindegyike fontosabb, *mint az egyke problémája,*

Es mit szóljunk a budapesti nyomortanyákon sínylődő gyermekekről, erről a magára hagyatott élő emberseregről, tízezer és tízezer idő előtt elsorvadó munkáskarról?

A népjóléti miniszter úr annakidején külön

statisztikát állítottatott össze a jóvátételi-bizottság számára a budapesti gyermeknyomorról. Ebben a statisztikában félelmetes adatokat találunk. Megtudjuk többek között ebből is, hogy milyen óriási a halandóság az egy éven aluli és az egy-öt éves gyermekek között. *Egytől öt éves korig egyetlen esztendő alatt csak Budapesten 4557 gyermek halt meg akkor, amikor ez a statisztika készült.*

Tudtunkkal az állami gyermekmenhelyen sem rózsásak az egészségügyi állapotok. A két évvel ezelőtt lefolyt kanyarójárvány alkalmával például hatvannégy beteg közül hatvan meghalt. Hiteles helyen megállapítják azt is, hogy egy alkalommal, amikor semmiféle ragály sem pusztított, a menhely ötszáz gyermeklakója közül háromszáz beteg volt.

A menhely gondnoka szerint ennek az az oka, hogy a menhelyre a legtöbb esetben már betegen hozzák a gyermekeket, akik közül egyik-másik olyan állapotban érkezik, hogy már az orvosi vizsgálat előtt meghal.

Szószerint elfogadjuk a tényeknek ezt a magyarázatát, amelyből azonban újólag le kell vonnunk azt a következtetést, hogy milyen szomorú a sorsa annak a nagy, magárahagyott gyermekseregnek, amelynek soraiból a menhely kis lakói kikerülnek!

Herkner, Galton, Grancher, Korányi, Hollós.

Herkner, a Royal Comission elnöke, akit negyven esztendővel ezelőtt az angol kormány megbízott azzal, hogy Galton eugenikai reformjavaslatát megvizsgálja, többek között a következőket írta jelentésében:

„Amennyiben az angol faj biológiai vitalitásának csökkenése, vagy éppen a faj degenerálódása volna tapasztalható, ennek nem a néperő veleszüle-

tett gyengülése az oka, hanem *egyszerűen a kétségbeejtő lakásviszonyok, a ki nem elégtő táplálkozás és a faj biológiai szempontból is káros alkohol fogyasztásának kétségbeejtő terjedése.*

Anglia az 1906. évi iskolai étkeztetési törvény és az 1909. évi iskolaorvosi törvény életbeléptetésével, a kocsmák nyitvatartásának korlátozásával, valamint a szegény- és lakásügy rendezésére vonatkozó újabb intézkedésével le is vonta ennek a jelentésnek a tanulságát. De hol vagyunk mi még attól, hogy a napi politika ezernyi hisztériás gondjai közepette a biológiai vitalitás és a faj degenerálódásának problémájával foglalkozzunk, amikor egyelőre odáig se jutottunk, hogy torkon ragadjuk azt a veszedelmet, amely a szociális konszolidációt a nyomortanyák részéről fenyegeti. Miért nem nézünk már a szemébe egyszer ezeknek a förtelmes emberi lakóhelyeknek, amelyekben a bűn és a gyermekprostitúció mellett szünet nélkül szervezkedik, szinte pillanatról-pillanatra ver mind mélyebb gyökeret a tüdővész is. Miért nem eszmélünk végre annak a belátására, hogy a nyomortanyák piszkos odúiból reggelenként apró gyermekek ezrei vonulnak föl az iskolákba és megfertőzik egészséges társaik tüdejét. Ezek a gyermekek magukkal hurcolják az iskolákba és az óvódákba a gümőkór bacillusait, szennyes lakóhelyeik minden testi piszkát és minden erkölcsi fertőjét. Mert ezek a gyermekek kivétel nélkül valamennyien betegek. Aki nem tüdővész, az angolkóros, vagy golyvás, súlyos mirigybántalmi vannak, vagy elferdült a gerince, a legjobb esetben ótvaros a feje.

Tessék végigmenni ezeken a nyomortanyákon — ez a könyv megjelöli azt a véres vonalat, amelyet a nyomorúság végigszántott az éhség és a legkülönbözőbb betegségek ekéivel — tessék végigmenni a külvárosi síkátorokon, tessék bepillantani a földalatti odúkba, a csatornalakásokba, a düledező barakokba, mindenhová, ahol ma Budapesten elhagyott, nyomorgó gyermekek élnek, összezsúfolva tizen,

tizenketten egyetlen ablak nélküli, levegőtlen, sötét odúba, amelybe még vendégként se téved be soha a nap. Tessék megvizsgálni a munkásnegyedekben, a az óbudai téglagyári kemencék közelében, a baraktelepeken, a szeméttelapi barlanglakásokban, a Grassalkovich-, a Bem-, a Madách-utcában, a két Lépés széles tripoliszi „sufnikban”, a ferencvárosi kiserdőtelepen sínylődő gyermekeket: nem is azt állítjuk, hogy ezek között a gyermekek között sok a tüdővész. Sokkal végzetesebb a helyzet: *alig akad közöttük, akit a tüdővész meg ne fertőzött volna*. Már régen gondoskodni kellett volna arról, hogy ezeket a gyermekeket, mint az élő és jövő társadalom veszedelmes ellenségeit, eltávolítsuk környezetükből és mindent elkövessünk, hogy megmentsük őket a jövőnek. Erre az intézkedésre nagyon alkalmas volna akár *Grancher* módszere, akár pedig *Korányi Sándoré*.

Grandker szerint a három-tíz éves gyermekeket vidéken egészséges földműveseknél kell elhelyezni, lehetőleg meg kell kedveltetni velük a falusi életet és rá kell bírni őket arra, hogy mezőgazdasági munkások legyenek. Betegségük lefolyása alatt természetesen a vidéki orvosok gyógykezelésben részesítenék őket. Még eredményesebbnek látszik *Korányi* módszerének alkalmazása. *Korányi* azt mondja, létesítsen minden nagyobb község egy olyan házat, *amelyben a családjaik körében a fertőzés veszélyének kitett gyermekeket elhelyeznék*.

Szomorú részletkérdése ez is a problémának, amely szintén célravezető és gyors intézkedéseket sürget. Haladéktalanul intézkedni kellene a háztartási alkalmazottak egészségügyi ellenőrzésének megszigorítása és kiterjesztése céljából. Feleslegesnek tartjuk, hogy bővebben kifejtsük, milyen nagy veszedelmet jelent környezetére a tuberkulotikus cseléd, különösen ha a család nem is tudja, hogy az, aki főz a számára, aki a reggelijét, ebédjét és vacsoráját felszolgálja, esetleg *súlyos fertőző gümőkórban* szenved!

De térjünk itt ki egy pillanatra a gyermek-egészségügyi kérdések megvitatásánál egy olyan problémára, amely, bár nem tartozik szorosan a? egészségügyhöz, mégis, nézetünk szerint, ebben a fejezetben kell foglalkoznunk vele. A *tisztaság* kérdéséről akarunk beszélni.

A munkások Gyermekbarát Egyesülete nemrég arra kérte a fővárost, bocsássa rendelkezésére a Palota-utcai iskola pincéjében levő katonai fürdetőt és a régi Artézi-fürdő medencéjét, hogy a külső városrészekben szülői felügyelet nélkül az utcákon kóborló gyermekeket időnkint összeterelessen és megfürdethesse. *Ezzel a rendszerrel 1926-ban harmincötezer gyermeket fürdettek meg.*

Az egyesület orvosai egy alkalommal csak úgy találomra felsorakoztattak kétszáz ilyen magára hagyott, gondozatlan gyermeket és mielőtt ezek a fürdő medencéjébe léptek volna, megkérdezték tőlük, hogy *mikor fürödtek utoljára?* A válasz megdöbbentő volt. Kiderült, hogy *a kétszáz gyermek közül, akinek túlnyomó része már betöltötte nyolcadik életévét, száznyolcvankettő egyáltalában nem is ismerte a „fürdeni” szó fogalmát.* Kisebb részük a maga módja szerint megmosakszik ugyan néha, de a kétszáz gyermek közül legalább száznak az ujjahegyét sem éri hetekig a víz. Kérdjük, ellentud-e állni egy ilyen gyermeknek a szervezete a nyomortanyákon alattomosan garázdálkodó tuberkulózis támadásának!

*

A kormányoknak már régen aggodalommal kellett volna arra gondolniok, hogy ha nem kímélte a tuberkulózis a fáraót, Tutankhament és Napoleon fiát, a Reichstadti herceget, mennyivel könnyebben

végezhet a földbevájt odúkban és korhadt barakviskókban sínylődő gyermekek ezreivel! És már régen cselekednie kellett volna. Többszáz, talán több ezer olyan nyomortanya van Budapesten, amelyet már évekkel ezelőtt fel kellett volna perzselni, hogy még gerenda se maradjon meg belőlük. Ha ezt a munkát idejében elvégezték volna, Magyarország ma nem kullogna a tüdővészstatisztikában a földkerekség legkultúrátlanabb országainak sorában.

A gyermek a tudományos vizsgálat eredménye szerint még akkor is egészségesen születik, lia szülei nek egyike gümőkóros volt. A tuberkulózis bacillus csak megszületése után jut a szervezetébe. A fertőzést tehát a család valamelyik gümőkóros tagja, vagy valamelyik, a házhoz járó rokon közvetíti. De megfertőzheti a gyermek tüdejét a nyomortanyák pora, piszka és szennye is, amelyben bőségesen élnek a láthatatlan ellenség milliárdnyi kórokozó baciliusai. Ha pedig a gyermek már iskolába jár, megfertőzheti a tanító is, hiszen hiteles statisztikai kimutatás szerint a magyarországi tanítóknak legalább 10 százaléka tuberkulotikus, megfertőzhetik iskolatársainak köhögése útján a levegőbe kerülő cseppecskék, a csonttuberkulózisban szenvedő játszótárs sebváladéka, esetleg valamelyik már megfertőzött tanuló társának kötszere is. *A tudományos vizsgálatok a leghatározottabban amellett szólnak, hogy a felnőttek megbetegedését is a gyermekkorban történt fertőzésre kell visszavezetni.*

A helyzet tehát kétségtelenül az, hogyha a gyermek fertőzését meg tudnánk akadályozni és teljes gyógyulását elérhetnénk, alig volna szükség a felnőttek tuberkulózisa elleni küzdelemre!

*

A Gyermekbarát Egyesület egyszer körútra hívta a perifériákra Hankinson ír papot, aki esztendőök óta karitatív tevékenységet folytat Budapesten. Sok olyan családot mutatott be Hankinsonnak, amelyet haladéktalanul el kellett volna távolítani förtelmes lakóhelyéről. Többek között elve-

zette Hankinsont a Gömb-utcába, amelynek egyik házában egy világítóudvarban héttagú család lakott. Az apa, az anya és öt gyermek. Az apa lécekből és papírokból valami tetőfélét rögtönzött és ez alatt a tető alatt élt a legförtelmesebb piszokban és nyomorúságban az öt apró gyermek. *A helyszínére hívott orvos megállapította, hogy az apa és az anya tuberkulotikus és hogy az egészségesen született gyermekek közül is hármat megfertőzött már a tüdőbaj.*

A rendőri razzia egy este az úgynevezett dühöngőtelepen csak úgy találomra benyitott egy kis lakásba. Az ablakon át láttuk már, hogy az alig bárom lépés széles és ugyan ilyen hosszú kis zárkaszerű zuffban öt-hat gyermek fekszik egymás hegyin-hátán egy szalmazsákon. Több hely nem is igen volt már a földön, mint amekkorát ez a korhadt szalmazsák elfoglalt. A héttagú családot egy tizenkét éves kis tüdőbajos leányka tartotta el. Ez a gyermek egy krumpli hámozó üzemben dolgozott reggeltől estig és fizetésül hetenkint öt pengőt és két kiló krumplit kapott. Ebből élt az egész család. Megkérdeztük tőle, tudja-e, hogy beteg?

— Tudom, hogy tüdőbajom van, — válaszolta — *de a barátnőim is mind tüdőbajosok.*

Fájdalmas rezignációval tette hozzá kisvártatva: *Ezzel azért sokáig lehet élni!*

Arra a kérdésünkre, hogy gyógykezeltetni-e magát, szomorú mosoly és vállvonítás volt a válasz.

Dr. *Hollós* József volt szegedi, jelenleg Amerikában élő tüdőspecialista annakidején érdekes tanulmányt írt a tuberkulózisról. Azt fejtegette, hogy *a tömeglakásoknak nyílt tuberkulózisban szenvedő, köpködő, a fertőzést közvetlenül terjesztő betegeit el kelleme távolítani környezeteikből.* Ha ez megtörténnék, — állapította meg — *ötven év múlva nem volna fertőző tuberkulotikus beteg Magyarországon.* *Hollós* rámutatott a gyakorlati megoldás módjára is. Azt mondta, hogy a szegényebb sorsú fertőző betegeket helyezték el nagy gyűjtő barak-

táborokban, a vagyonosabb betegek pedig kezeltessék magukat a saját költségükön kórházakban vagy szanatóriumokban. Hollóst egyszerűen kinevelték.

Ilyen körülmények között csoda-e, ha a munkások gyermekegyesületének pályaválasztó és házassági tanácsadó irodájában *a múlt évben megvizsgált kétszáz fiatal munkás közül százhetven olyan betegségben szenvedett, amely már gyermekkorában fertőzte meg.* Túlnyomó részük természetesen tüdőbajos volt. Megdöbbentő adat a Teleia statisztikája is. A Teleia házasságelötti tanácsadó állomásán a múlt évben 133 tanácskérő jelentkezett. *Ezek közül mindössze 28-at találtak egészségesnek,* a többi gyógykezelésre utasították és közölték velük, hogy mindaddig, amíg meg nem gyógyulnak, nem köthetnek házasságot.

Így kíséri végig a gyermekkor nyomorúsága egész életén át azt a nemzedéket, amely a nyomortanyákon ismerkedett meg a tuberkulózis, az angolkór és a nemi betegségek átkával.

Poe Edgárnak van egy novellája, amelynek egyik hőse egy befalazott macska, Ennek a macskának a vészes nyávogása sok éjszakán át hallatszott meggyilkolt asszonya holtteste mellől. A szomszédok borzadva hallgatták, de senki sem sietett a segítségére, hogy kiszabadítsa rettenetes börtönéből, így vagyunk valahogy a tuberkulózissal is, amely itt él velünk, házainkban, itt él velünk közös fedél alatt, itt leselkedik reánk szervezett seregeivel és évtizedek óta hiába várunk egyetlen olyan erélyes gesztusra, amely alkalmas volna arra, hogy megfékezze alattomos garázdálkodását. Micsoda rejtélyes kezek azok, amelyek meggátolhatják a kormányokat abban, hogy feleslegük egy részét odaaadják tüdőgondozók felállítására, amelyekben azt a negyvenezer, túlnyomó részben szegénysorsú tuberkulotikus beteget, akit a tüdő vészstatisztika hivatalosan elismer, de a nyomortanyákon sínylődő, részben elpusztuló tuberkulotikus gyermekeket is gyó-

gyítani lehetne. Komoly szakorvosoktól hallottuk, hogy ilyen gondozóknak, esetleg barakszanatóriumoknak a felállítása tulajdonképpen nem is terhelné meg jelentős összegekkel a költségvetési felleslegeket.

Pesterzsébetnek, amely ma Magyarországon a legeredményesebb munkát végzi a tüdővész elleni védekezés szempontjából, ötvenezer lakosa van és egyetlen ilyen tökéletesen felszerelt tüdőgondozóintézet bőségesen elegendő a város tüdőbetegeinek gondozására. Ha Magyarországnak minden ötvenezer lakosa számára tüdőgondozóintézetet építenének, körülbelül százhatvan gondozóra volna szükség. Pesterzsébetnek a gondozóintézet felállítása és elsőrendű Röntgen-készülékkel való felszerelése összesen háromszázmillió koronájába került. *Százhatvan ilyen intézetnek a felállítása tehát, amennyi elegendő volna az ország összes tüdőbetegeinek rendszeres gondozására, mindössze negyvennyolcmilliárdjába kerülne az államnak.* A most épülő mátrai szanatórium egyedül többbe került. Ezzel a százhatvan gondozóval pedig egy csapásra tökéletesen berendezett védelmi hálózattal volna ellátva az ország, aminek eredménye kiszámíthatatlan volna. Megokolatlan ezzel szemben azt vitatni Magyarországon, ahol legalább hetven-nyolcvanezer tuberkulotikus gyermek van, hogy néhány újabb dispensair felállítása a tuberkulózis halálozási arányszámára érezhető befolyást gyakorol majd.

Két évvel ezelőtt, amidőn a Gyermekvédő Liga egyik üdültetési vonata Buxba érkezett, a vonatra várakozó svájc orvosok megvizsgálták a kis magyar gyermekeket. Megdöbbenve állapították meg, hogy *ilyen ijesztően leromlott gyermekanyagot nem láttak még soha.* Derékig levetkőztették a gyermekeket és tetőtől talpig végigkopogtatták őket. Csaknem *valamennyi a csontjáig le volt soványodva* és mindegyik olyan fejletlen volt, hogy évekkel látszott fiatalabbnak koránál. Ezeket a

gyermeket pedig, mint egészséges gyermekeket válogatták ki a Liga orvosai a külföldi üdültetésre jelentkező gyermekek közül, mert hiszen beteg gyermekek külföldi üdültetésére a Liga érhető okokból nem vállalkozott. Milyen állapotban lehettek azok a gyermekek, akik itthon maradtak? És milyen sorsra jutottak volna a külföldre szállított gyermekek, ha a Liga idejében nem gondoskodik róluk? Erről jobb nem beszélni.

Vannak dolgok ég és föld között. . .

A legmegdöbbentőbb esetek hosszú sorával tudnánk bizonyítani, mennyire igaz az a megállapításunk, amellyel a tüdőbajt, különösen tekintettel a mi speciális viszonyainkra, *az indolencia ragályának* minősítettük. Titáni küzdelem az, amit a főváros, amely a legelismerésre méltóbb áldozatkészséggel igyekszik szociálpolitikáját minél erőteljesebbé és eredményesebbé tenni, a gyermek-egészségügy érdekében kifejt, sajnos, munkáját nem is kísérheti teljes eredmény, hiszen sok felesleges milliárddal megterhelten kénytelen egyébként is szűkös erőforrásait emberien jóindulatú szociálpolitikája számára szakadatlanul nyitva tartani. Nyilvánvalóan ez az oka annak, hogy mindezideig nem tehetett generális intézkedéseket a perifériák megdöbbentő egészségügyi viszonyainak megjavítása érdekében sem.

Március elején történt, hogy az előjáróság tisztiorvosát sürgősen a Szent László-útra hívták. A jelentés szerint egy gyermek betegedett ott meg, akinek az állapota rövidesen olyan aggasztóra fordult, hogy mire az orvos megérkezett, már nem tudott segíteni rajta. Mégis, elindult a VI. kerületi előjáróság tisztiorvosa, hogy személyesen is felkeresse, helyesebben „megkeresse” a beteget. Hosszu, valósággal viszontagságos út volt, amíg megtalálta a gödröknek abban a dzsungeljében, ahol a

haldokló gyermek szülei laktak. A kisgyermek egy mélyedésben élt, amelynek alján valami fatákolmány állott. A tisztiorvos nem tudott a gyermek fekvőhelyéhez férközni, a kis beteget fel kellett tehát cipelni a domb hátára... Ott vizsgálta meg. Nincs tovább. A gyermek meghalt. A VI. kerületi előljáráóság tisztiorvosi hivatala pedig, mit tehetett egyebet, *sürgős intézkedést kért az angyalföldi nyomortanyák fertőző odúinak megszüntetésére.*

A razzia, amely ezután a fölterjesztés után elindult, egy külvárosi piac körül összetákolta bódénál tartotta első helyszíni szemlét. Délelőtt piac van itt, este pedig, amikor elcsendesedik a bódék között az emberi élet, megjelennek — a patkányok ezrei. És erről a piacról táplálkozik a Hungária-út, a Röpentyű-utca és a többi környékbeli utcák ezer és ezer lakója. Rettenetesen nyomorúságos vidék ez. Ha esik az eső, sártengerré változik minden, amaddig csak a szem ellát, nyáron pedig emeletnyi por hömpölyög az utcákon végig. A Fay-utca környékén nyomortanya, nyomortanya mellett. Félmeztelen gyerekek serege csatangol az utcákon. Mintha egy elsüllyedt világot dobott volna a föld alól a föld színe fölé valami rejtélyes, emberfölötti erő.

De vessünk egy pillantást egy másik közeli városrész felé:

Március végén a gyermekrendőrség razziára indult a lóversenytér mögötti nyomortanyákra.

Körülbelül kétszáz föl lakás sorakozik itt egymás mellé. A razzia benyitott néhány szobába. Mindenütt ijesztő nyomor. Tuberkulózistól fénylő szemek meredtek a rendőrökre Meztelen, takaró nélküli gyermekek, béna, szélütött apák, beteg anyák, akik csaknem kivétel nélkül mosásból tengetik az életüket. És ezeket a gyermekeket tulajképpen hiába is gyógyíttatná meg a kormány, vagy a város, ha egészségük helyreállása után vissza kellene térniök abba a környezetbe, amelyből kiemelték őket. Azok az emberek, akik a nyo-

mortanyák borzalmas viskóiban élnek, túlnyomó részben munkanélküliek, vagy csak időnkint és ekkor is alacsony bérekért dolgozó munkások. Az élet küzdelmeiben elfáradt, időelőtt összeroppant emberek, akik helyett gyermekeik koldulják össze, vagy szerzik meg más módon förtelmes hajlékuk bérét. A gyermekek pedig fásult lelkűek, erkölcsi és fizikai, ellentállásra bűnnel, betegséggel szemben alkalmatlanok. Senki sem törődik velük a világon, szüleik hajlékában se pihenni, sem aludni, se tanulni nem tudnak, heteken át nem mosakodnak és mielőtt arra eszmélnének, hogy halálos kór csiráit hordják a tüdejükben, már elpusztulnak. Ez a jobbik eset. Mert aki életben marad közülök, ritka kivétellel áldozatául esik alantas indulatainak. Ezeknek a soraiból kerülnek ki a budapesti bűnöző gyermekek tízezrei. Előbb-utóbb menthetlenül belemerülnek az erkölcsi fertő hínárjába, amelyből nincs menekülés. Hiszen születésük percétől egyetlen meddő nekiiramodás az életük egy olyan cél felé, amely az ő számukra a legtöbb esetben káprázat marad csupán. Ez a cél: egészségesen élni és dolgozni. Szegények, ők nem akarják megérteni, hogy vannak dolgok, ég és föld között, amelyek megmásíthatatlanok.

De menjünk át Óbudára, a hatalmas gyártelepek árnyékába. A budapesti gyermeknyomor és gyermekegészségügy interieurjének újabb izgalmas részletei tárulnak itt elénk. Természetesen, itt is ijesztően nagy a tuberkulotikus gyermekek száma, aminek elsősorban az az oka, hogy a munkásnegyedek gyermekeinek nagy része már kilenc-tíz éves korában nehéz testi munkát végez. Magának kell gondoskodnia az eltartásáról, mert a szülői olyan szegények, hogy nem tudják élelmezni őket. A munkásházakban, különösen egyes gyártelepeken szűk kis szobákban hét-nyolc tagú családok tengetik életüket. Korra és nemre való tekintet nél-

kül dolgoznia kell a család valamennyi tagjának. A kilenc éves gyermeknek ép úgy, mint a hetven esztendőös aggastyánnak. Mi sem természetesebb, mint hogy a zsenge, különben is rosszul táplált gyermek fizikuma megroppan a korai munkában és elveszti ellentálló erejét a ragályos betegségekkel szemben. Napi nyolc-tíz órát dolgoznak ezek a gyerekek az egészségtelen, poros, füstös gyári levegőben és heteken át nem fürdenek, mert egyetlen fürdés költsége félheti keresetüket fölemésztené.

Íme, újból a fürdés nagy kérdése, amely egészen külön problémája gyermekvédelmünknek

A Gyermekbarát Egyesület orvos-elnöke kalauzol bennünket utunkon.

Egy mezítlábas kis fiú áll mellettünk. Hóna alatt, erősen a jobbkarja alá szorítva, egy rongyos, üres, kétrét összehajtott vászontáska. Koldustarisznya. Értelmesen, összefüggően válaszol a kérdéseinkre:

— Tizenkét éves leszek, özvegy anyám a dohánygyárban dolgozik. Azelőtt nyolcan voltunk, ma csak hatan vagyunk. Ketten meghaltak. Én a téglagyárban dolgoztam sokáig, most itt dolgozom, — mutat a sarkon emelkedő hatalmas gyárépületre, amelynek apró kettős ablakai — megannyi éber, tüzes szempár — hunyorgatva égnek, lobognak a Duna felől gomolygó esti ködben.

Arra a kérdésünkre, hogy hány órát dolgozik naponta és mennyit keres, a következőket válaszolja:

— Reggel hat órakor kezdem és este „hatig dolgozom. A fizetésem 7 pengő hetenkint. Kevés! — állapítja meg rövid szünet után. *Azután elmondja, hogy az apja tüdőbajban halt meg, a kisöccsének pedig meggörbült a háta.*

— Ruhád van-e? — kérdezzük tőle.

— Csak ami rajtam van! — hangzik a válasz. A fizetéséből nem telik másra. Reggelit otthon eszem: egy darab kenyeret, délre magammal viszek három karéjjal, este egy karéjjal is beérem.

Néha sokáig dolgozom; különórát is csinállok, aztán mindjárt lefekszem, legalább nem nyomja a vacsora a gyomromat — mondja és harsányan föl-kacag.

Amikor azonban észreveszi, hogy mi nem találunk semmi nevetni valót azon, amit mondott, szinte megsajnál bennünket és kijelenti, hogy reggelenként olykor feketekávét is iszik a kenyérhez.

— Egyébként — fűzi hozzá valami mélységes rezignacioval, akárha ösztönszerűleg megérezte volna, hogy miért faggatjuk — *valamennyien így vagyunk!*

Egy másik kis mezítlábos elmondja, hogy vannak gyárok, amelyek 8 pengőt is fizetnek hetenkint. Igaz, hogy ezekben tíz órát kell naponta dolgozni. Egyes gyárakban éjjeli munkára, is beosztják őket.

Köpcös, félvállú fiú lép elénk:

— Én 4 pengőt keresek egy hétre. Délután csak kenyeret eszem, aztán reggelig semmit. Minél később eszem délután, hogy összeessen az uzsonna a vacsorával. Akkor több jut egyszerre.

— Évekkel ezelőtt — beszéli egy öreg munkás — a hajógyárban is dolgoztak gyerekek, de mert gyakran leestek az állványokról, most már nem adnak nekik munkát.

És most álljon itt Ranschburg Pál tanárnak, az európai hírnű tudósnek rövid nyilatkozata, amellyel ennek a nemzedéknek a végzetes katasztrófáját előttünk megvilágította:

— A súlyos gazdasági viszonyok — mondotta — a középső és alsó társadalmi rétegeket sújtották a legjobban. Az anyagi gondokkal természetesen együtt jár, hogy a szülők és a gyermekek között nagy általánosságban már hosszabb idő óta különben sem megfelelő családi viszony a szokottnál is jobban meglazult. A háború és a forradalmak alatt

a gyermekek eltávolodása a szülői lánctól, egészen exorbitans módon fokozódott. A gyermekek tónusa elfajult. Másrészt ez a nemzedék nagymértékben terheli is. Egyre észrevehetőbbekké válnak a gyermekek óriási rétegein a tuberkulózissal, alkoholizmussal és bujakkal járó testi és morális elváltozások. Természetesen különösen a tuberkulózis az, amelynek rettetetes pusztítása ellen megfeszített erővel védekezünk kellene. A forradalmak, de különösen a kommunizmus alatt a bujakkal is félelmetes arányokban terjedt el. *Ezt még a következő generáció is nagyon meg fogja sínyleni.* A legnagyobb erőfeszítésre volna szükség a fenyegető veszedelem elhárítására. Sajnos, orvosi intézményeink nélkülözik a szükséges támogatást. A szegény betegeknek nem tudunk orvosságot adni. Mindent összevéve, egészen természetesek az okai annak, hogy az idegbeteg gyermekek száma is óriási módon emelkedett. Ezek főként az úgynevezett úri osztályból kerülnek ki, amely osztályra a gazdasági viszonyok a legsúlyosabb mértékben nehezedenek.

Íme a nyomor végzetes következményei, amelyek megtalálják a kapcsolatot a csatornalakások és a belső városrészek között.

Pesterzsébet példája.

Ezeknek a megállapítása után pedig felvetjük a kérdést, *milyen magasabb szempontok akadályozzák a kormányt abban, hogy kötelezővé tegye a tuberkulózis bejelentését.* Hiszen előtte áll egy kis magyar városnak a példája, meggyőző bizonyítéka annak, mit tehet egy hivatása magaslatán álló közigazgatás a tuberkulózis terjedésének megakadályozása érdekében. Pesterzsébetre gondolkunk, erre a pestkörnyéki városkára, amely néhány év alatt valósággal iskolapéldáját mutatja a céltudatos egészségügyi politikának. Rohamosan, szinte a földből nőttek elő ebben a városban polgármestere és orvosai nagyszerű munkájának eredményeképpen a különböző egészségügyi intézmények és

ebben a városban jelentkezett öt évvel ezelőtt az az orvos is, akinek volt bátorsága kijelenteni, bűnös mulasztás belenyugodni abba a gondolatba, hogy az orvostudomány még nem jutott el odáig, hogy a tüdővésszel eredményesen felvehesse a küzdelmet. Ez az orvos, amikor a tuberkulózis elleni küzdelmet megkezdette, kijelentette, hogy *Pesterzsébetet a magyarországi tüdővésszstatistika élére emeli*. S azóta tényleg évről-évre süllyed a tuberkulózis halálozás hullámvonala Pesterzsébeten, ahol azokban az években is csökkent a tuberkulotikusok száma, amikor az országban mindenütt emelkedett. Pesterzsébet a népjóléti minisztérium kimutatása szerint 1920., 21., 22. és 23-ban Magyarország ötvenegy városa között a 38-ik helyen állott a tüdővész statisztikájában. Ezekben az években *Pesterzsébeten minden tízezer lakos közül évenként átlag harminckilenc halt meg tüdőbajban*. Az elmúlt három-négy év alatt fogantatosított rendkívüli óvintézkedések Pesterzsébetet a statisztika legelején járó városok soraiba emelték. *A múlt évben ebben a városban a tuberkulózis halálozás arányszáma már 23.7-re esett és a város vezetőségének meggyőződése szerint legkésőbb 1928-ban Pesterzsébet a városok élére kerül a tüdővész magyarországi statisztikájában*.

Ha az okokat keressük, amelyek Pesterzsébetet rövidesen a tüdővésszstatistika élére emelik, a városnak egy olyan intézkedésére kell mindenképp rámutatnunk, amely pillanatnyilag egyedül áll Magyarországon. *Pesterzsébet ma az egyetlen helye az országnak, ahol a tuberkulózis legszélesebb körű orvosi bejelentése kötelező*. A város tuberkulózis szabályrendeletet alkotott, amely szerint a kezelőorvosok minden náluk jelentkező tüdőbeteg kötelesek haladéktalanul bejelenteni a városházán, abban az esetben is, ha a betegnek nincsen nyílt tuberkulózisa. Egy miniszteri rendelet ugyanis a nyílt tuberkulózisra elrendeli a kötelező bejelentést, ellenben teljesen figyelmen kívül

hagyja a tuberkulózis enyhébb eseteit, amelyek azonban szintén alkalmasok a fertőzésre. Érdekes, hogy még ez a korlátozott rendelet is papírrendelet maradt tulajdonképpen, mert az orvosok rajtuk kívül eső okokból nem tarthatják be. Ha ugyanis a köpetvizsgálat nem kötelező, — amint hogy nem az — az orvos egyszerűen nem is tudja megállapítani, hogy betege nyílt tuberkulózisban szenved-e! Nem is jelentheti tehát be paciensét, amiért felelősségre sem vonható, mert hiszen a köpetet nem köteles górcsővel megvizsgálni, illetőleg, ami még súlyosabb érv a bejelentés elmulasztásának megokolása mellett, *a beteg nem köteles a köpetét megvizsgáltatni.* A rendelet azonban akkor sem volna végrehajtható, ha a köpetvizsgálat kötelező volna, mert nem intézkedik arra vonatkozólag, hogy melyik intézet köteles díjtalanul megvizsgálni annak a tízezernyi betegnek a köpetét, aki egy év alatt csak Budapesten az orvosoknál jelentkezik. Arról nem is beszélünk, hogy különösen a vidéknek 'elhanyagoltabb járásaiban száz kilométeres távolságokban is alig akad egy-egy mikroszkóp, amellyel a beteg köpetét meg lehetne vizsgálni.

A legfontosabb prevenciók közé tartozik még Pesterzsébeten *a tuberkulózis elleni védekezésre kioktató* előadásoknak az iskolákban való rendszeresítése. Dr. Szalay Jenő, a pesterzsébeti tüdőgondozó vezetője a város tanárainak és tanítóinak két év alatt számos előadást tartott a tuberkulózisról és előadásainak tartalmát a város nyomtatásban is a tanárok és tanítók rendelkezésére bocsátotta, A harmadik elemi osztálytól kezdődőleg az elemi, polgári, ismétlő, inasiskolákban, valamint a főgimnáziumban évenként kétszer tuberkulózisnapot tartanak, amelyeken a gyermekeknek a tuberkulózisról tartott előadások témaköréből feladatokat adnak fel. A gyakorlati oktatásnak ez az érdekes és céltudatos módja odavezetett, hogy *Pesterzsébeté az idősebb iskolásgyermekek ha családjukban tüdő-*

csúcshurutban vagy tuberkulózisban megbetegszik valaki, már a tanító és kioktató szerepét töltik be.

Németországban már régen megszervezték így a tuberkulózis iskolai oktatását. Pesterzsébet tehát tulajdonképpen nem úttörő a maga példájával, legföljebb arról tett tanúbizonyságot, hogy egy komoly és józan közegészségügyi reform elől nem dugta strucc módjára homokba a fejét.

Pesterzsébeten társadalmi mozgalommal kezdődött a tuberkulózis elleni küzdelem. És amikor ennek első látható eredményei mutatkoztak, a város polgármestere és képviselőtestülete 300 millió korona költséggel habozás nélkül felállította a városi tüdőgondozót, amelynek vezetését dr. Szalay Jenő tüdőspecialistára bízta, akinek módot adott egy olyan tuberkulózis elleni szabályrendelet kidolgozására, amelyet alkalmasnak tart arra, hogy a tuberkulózis ellen hatásosan felvehesse a küzdelmet,

Dr. Chikán Béla polgármester és dr. Szalay Jenő intézkedésére a céltudatos rendszabályok hosszú sorát léptették rövidesen életbe. Mindenekelőtt azonban, amint erre már utaltunk, megszervezték a felvilágosítás propagandáját és *kötelezővé tették az orvosok számára a tuberkulózis széleskörű bejelentését.*

Később ezeket az intézkedéseket ki akarják bővíteni azzal, hogy a betegélyző pénztárak és iskolák orvosait is bekapcsolják a tüdőgondozó működésébe és egy hatvan ágyas tuberkulózis kórházat állítsanak fel.

Meg kell jegyeznünk, hogy amikor Pesterzsébeten a harcot a tüdővész ellen felvették, a városnak még nem volt sem vízvezetéke, sem csatornázása. Röviddel rá, 1925-ben és 26-ban, a képviselőtestület sürgetésére 17 kilométer hosszú vízvezeték és csatornahálózat épült, hogy a város legtávolabbi részein is egészséges ivóvízhez jusson a lakosság. Szigorú rendszabályokat fogantatosított ezenkívül a polgármester a tejhamisítás ellen is. A

városba behozott tejet a pesterzsébeti vegyvizsgáló állomás szigorúan felülvizsgálta és a hamisítót a legszigorúbban, s ami a legfontosabb, a bürokratikus eljárás mellőzésével, haladéktalanul megbüntette. Ennek a céltudatos eljárásnak az lett a következménye, hogy míg három évvel ezelőtt a Pesterzsébetre szállított tej 96%-át találták hamisítottnak, addig ma a vegyvizsgáló állomás hivatalos jelentése szerint a Pesterzsébetre szállított tejnek 4%-a hamisított csak olyan mértékben, hogy termelőjét meg kell büntetni. Ez az intézkedés pedig a prevenció szempontjából sokkal fontosabb, mint gondolnánk. Az utóbbi évek bakteriológiai vizsgálatai ugyanis kimutatták, hogy a gyermekkorban történt gümőkór fertőzések *tíz százalékát állati fertőzés okozta*. De még nagyobb volt a tej által okozott fertőzések száma. *Preisz és Aujeszki* vizsgálatai szerint *a tej az esetek 13.8 százalékában bizonyult fertőzőnek*. Voltak városok, ahol ez az arányszám harminc százalékra emelkedett.

Ez az egészségügyi intézkedés más gyermekbetegségekre is csökkentő hatott: felére esett a hasihagymában megbetegedők száma és lényegesen csökkent a számuk a bélhurutban elhalt gyermekeknek is. Miközben ezeket a rendszabályokat Pesterzsébeten él et beléptették, 100 kislakást is építettek, amivel lényegesen enyhítették a lakásínséget. Pesterzsébetnek az elmúlt három esztendőben egészségügyi szempontokból végzett céltudatos munkájához tartozik még egy ötmilliárd költséggel felépített vásárcsarnok, — az első a vidéken — valamint egy a legmodernebb igényeket is kielégítő hullaház és ravatalozó felállítása is.

A lakosságnak a tuberkulózis elleni küzdelemre való kioktatása a következőképpen történik Pesterzsébeten: a felnőtteknek állandóan előadásokat tartanak a tuberkulózis elleni óvó rendszabályokról, emellett a tüdőgondozóintézet gondozónői szakadatlanul oktatják a lakosságot a tüdővész elleni védelem előfeltételeire. A tüdőgondozóintézet

pedig, mihelyst az anyakönyvi hivatal útján tudomására jut, hogy valaki tuberkulózisban meghalt, vagy a kötelező bejelentés útján megtudta, hogy valahol, bár csak kezdődő tuberkulózisban szenvedő beteg van, azonnal kiküldi gondozónőit — a helyszínére és azt a családot, amelynek valamelyik hozzátartozója tuberkulózisban meghalt, vagy megbetegedett, kioktatja a szükséges óvintézkedésekre.

Budapest polgármestere 1926 október végén az összes gyakorlóorvosokhoz körrendeletet intézett, amelyben újólág elrendelte az 1912-ben kiadott miniszteri rendelet végrehajtását: *a nyílt tuberkulotikus esetek kötelező bejelentését*. A polgármester megállapítja, hogy volt Budapestnek olyan kerülete is, ahol az 1912-es rendelet alapján másfél év alatt mindössze tizenkilenc bejelentés történt és ezeket is csaknem kizárólag kórházak küldték be. Pesterzsébeten viszont, amelynek lakossága mindössze 50.000 lélek, *a kötelező bejelentés elrendelését követő fél év alatt 900 tuberkulotikus esetről érkezett jelentés a városházára*. Ez a két statisztikai adat többet beszél, minden elméleti fejtegetésnél, mert kétségtelenül azt bizonyítja, hogy *a bejelentési módszer és kényszer bevált és keresztülvihető*, tehát haladéktalanul életbe kellene léptetni Budapesten is, ahol csak a nyílt tuberkulózisban szenvedő betegek száma is meghaladja a húszezret.

De a bejelentési kényszer mellett szólnak a következő tények is. Angliában, ahol a bejelentésért külön tiszteletdíjat adnak az orvosnak, a tuberkulotikus eseteknek csak mintegy 30-40%-a ismeretes. Norvégiában hasonlóképpen körülbelül egyharmad részét jelentik csak be az orvosok a tuberkulotikus betegeknek, mert ezekben az országokban is csak a nyílt tuberkulózis bejelentése kötelező. Pesterzsébeten azonban — ahol rendelet intézkedik a bejelentés kényszeréről, *a legutóbbi két*

hónap alatt tuberkulózisban elhalt egyéneknek alig tíz százaléka nem volt bejelentve.

Igaz, a pesterzsébeti bejelentési kényszer talán túlszigorú is egy kissé, de a cél, amelyet szolgál különösen itt Magyarországon, ahol a tuberkulózis elleni védekezés bizony alig jutott túl a legkezdetlegesebb állapoton, a legdrágóbb rendelkezéseket követeli. Pesterzsébeten be kell jelenteni már a komolyabb természetű tüdőcsúcshurutot is. Erre valóban nincsen precedens Európában! A fontos azonban az, hogy ez az intézkedés célravezetett és *Pesterzsébet a gyakorlatban kitűnően bevált úttörő intézkedésével három év leforgása, alatt csaknem az élére küzdötte fel magát, a magyarországi tuberkulózis statisztikának.*

A kötelező bejelentés következtében a pesterzsébeti városi tüdőgondozóintézet pontosan ismeri az összes fertőző betegeket és így esetről-esetre megteheti a megfelelő preventív intézkedéseket.

A széleskörű bejelentési kényszer egyébként csak Európában új, mert például *az Egyesült-Államok legtöbb államában a kötelező bejelentés még a tuberkulózisra gyanús betegekre is kiterjed.*

Az amerikai orvos huszonnégy órán belül köteges még a tuberkulózisra gyanús beteget is az illetékes egészségügyi hatóságnál bejelenteni. Amikor ez megtörtént, a hatóság megküldi az orvosnak az egészségügyi intézkedések jegyzékét és az orvosnak kötelessége haladéktalanul gondoskodnia arról, hogy a beteg lakását fertőtlenítsék és ezenkívül is minden óvintézkedést megtegyenek, amely a fertőzés megakadályozására szükséges. Az orvos ezért a munkájáért a hatóságtól minden esetben egy-egy dollár tiszteletdíjat kap. Az egészségügyi hatóság természetesen a beteg állapotát mindaddig figyelemmel kíséri, amíg az meg nem gyógyul és csak ekkor törli a gümőkóros betegek kataszteréből. Fontos intézkedése Amerikában a tuberkulózis elleni védelemnek az is, hogy egy gümőkóros

betegnek esetleg megüresedő lakásába mindaddig senki sem költözködhetik be, amíg a lakást nem fertőtlenítették. De magukat a betegeket is szigorúan megrendszabályozza Amerikában a törvény. Azt a beteget, aki köpetével könnyelműen bánik, tíz dollár pénzbüntetéssel büntetik.

Hol vagyunk mi még az ilyen céltudatos intézkedésektől! Hol vagyunk csak a kolumbiai egészségügyi kultúráról? *Hiszen Kolumbiában öt dollár pénzbüntetéssel sújtják azt az érdektelen egyént is, aki tud arról, hogy valahol egy tuberkulotikus beteg van, aki még nincs bejelentve és erről haldéktalanul nem értesíti az illetékes egészségügyi hatóságot.* Még vitatkozni sem lehet afölött, mit jelentene ezeknek az intézkedéseknek a foganatosítása a gyermektuberkulózis csökkenése szempontjából Magyarországon!

Kicsinyes részletkérdés, hogy a bejelentési kényszert Pesterzsébeti kitűnő főorvosa alkalmazta-e először Magyarországon? A lényeg az, hogy eredményre vezetett, az, 1912-ben kiadott miniszteri rendelet viszont meddő maradt és hasonlóképpen nem váltak be a különböző európai államokban rendszeresített tényleges bejelentési módok sem.

A széleskörű bejelentési módszer mellett szólnak az az alábbi adatok is. Pesterzsébeten 1925-ben 128 ember halt meg tuberkulózisban. Ezek közül 110 egyszobás lakásban lakott. Nyilvánvaló tehát, hogy az a 110 család, amelynek egy-egy tagja tuberkulózisban meghalt, a fertőzés lehetőségének az elhalt betegségének egész ideje alatt ki volt téve. A családtagok 90%-ánál dr. Szalay Jenő vizsgálatainak eredménye szerint a fertőzés meg is történt, sőt a családtagok 45%-a már kisebb-nagyobb lázakkal is küzdött. Kétségtelen, hogy ha ezek az esetek nem közvetlenül a halál bekövetkezése előtt jutnak az illetékes hatóság tudomására és a tüdőgondozóintézetnek módjában áll idejében a szükséges intézkedéseket megtennie, a legtöbb

esetben meg lehetett volna a családtagokat a fertőzéstől védeni.

Néhány hónappal ezelőtt történt, hogy Pest-erzsébeten egy gyermek meghalt tuberkulózisban. Az orvos természetesen haladéktalanul értesítette erről az anyakönyvi hivatalt, amely viszont a tüdőgondozóintézettel közölte a halálesetet. A tüdőgondozó nyomban megbízta, egyik gondozónő-ét, hogy keresse fel a családot, oktassa ki a fertőtlenítés módjaira és beszélje rá valamennyi tagját, jelentkezzenek a tüdőgondozóintézetben és vizsgál-
tassák meg magukat. Az anya még aznap megjelent mind a négy gyermekével az intézetben és elmondta, hogy három kisgyermeké már régebben meghalt, ugyancsak gümőkóros fertőzésben. Dr. Szalay Jenő megvizsgálta az anyát, akit úgy fizikális, mint Röntgen-vizsgálatra teljesen egészségesnek talált, a négy gyermeknél azonban a Röntgen-vizsgálat tuberkulotikus gócot állapított meg a tüdőben. Az orvosnak arra a kérdésére, hogy az apa miért nem jött be vizsgálatra, az asszony azt válaszolta, hogy férje teljesen egészségesnek érzi magát és ezért feleslegesnek tartja, hogy megvizsgálják. Dr. Szalay kérdezősködésére annyit mégis beismert az asszony, hogy férje olykor-olykor köhög egy kicsit, ez azonban meggyőződése szerint kizárólag az erős dohányzás következménye. Dr. Szalay mégis rábeszélte az asszonyt, hogy okvetlenül küldje be a férjét is megvizsgálás céljából. A férfi bejött, nyomban megvizsgálták és természetesen megállapították, hogy mindkét tüdeje erősen fertőzve van gümőkórral. A család összes tagjait beoltották a Friedmann-szerrel, majd állandó kezelés alá vették őket és valamenyien meg is gyógyultak.

Egy kis könyv fekszik előttünk, amelyben dr. Szalay Jenő „*A tüdővész elleni küzdelem megszervezése és a Friedmann-féle kezdés*” címen részletesen ismerteti azt a rendszert, amelynek meghonosításával Pesterzsébeten oly eredményes küz-

delmet folytat a tüdővésszel. A magyar orvos-tanári kar egyik legtekintélyesebb tagja Szalay könyvének átolvasása után több orvos jelenlétében szószertint a következőket mondotta:

„Átolvasva ezt a könyvet, csak azon csodálkozom, hogyan lehetséges az, hogy azt, ami ebben a könyvben meg van írva, eddig csak Pesterzsébeten csinálták meg és nem mindenütt az országban. *Hiszzen olyan világos és természetes mindaz, amit Pesterzsébeten csinálnak, hogy lehetetlen nem rálépni ennek a kis városnak a nyomdokaira*”.

Semmi kétség, félre kellene tehát tenni a meddő elméleti vitatkozásokat és legalább annyit kellene átvenni Pesterzsébet intézkedéseiből, amennyi a gyakorlatban már bevált. Egy percnyi időt sem szabad elfecsérelni akkor, amikor arról van szó, hogy egy olyan módszert, amely eredménnyel biztat, legalább elvileg respektáljunk és megvizsgáljuk, mit jelenthet az a nemzeti vitalitás szempontjából. Ki tudja, minden percnyi tétovázás bány ember életébe került Ki vállalja ezért a felelősséget? Figyelmen kívül kell hagyni, hogy Pesterzsébet csak egy kis pestkörnyéki város, amelynek, mint városnak alig három-négy esztendőös a múltja és egészségügyi intézkedései közül meg kell látni azt, ami jó. Félre kell tenni a hiúsági kérdéseket, le kell vetni a keleti egykedvűség kényelmes tógáját és be kell látni, hogy a nemzet életerejének szempontjából igazán nem közömbös, hogy felfelé vagy lefelé ballag-e a tuberkulózis halálozási arányszáma, anélkül, hogy megkísérelnénk befolyást gyakorolni a tüdő vész hullámvonalára.

Ami a Friedmann-féle oltások hatását illeti, e tekintetben eltérők a vélemények. Annyi bizonyos, hogy az oltószer ártalmatlanságát általában elismerik orvosi körökben és legfőljebb azt vitatják, hogy ezek az oltások alkalmasak-e a tüdőbaj gyógyítására. A porosz országgyűlés által kiküldött huszonnégy tagú orvosi bizottság éppen úgy megállapította a Friedmann-féle oltások ártalmatlansá-

gát a szervezetre, mint a Bókay-klinika. Ennek az összetételében egyelőre titokzatos arányú szernek a tüdőbaj gyógyítására való felhasználása ellen tehát egy alapos kísérleti vizsgálat lefolytatása előtt megokoltan állást foglalni nem lehet. Annak a kérdésnek az eldöntése azonban, hogy tényleg van-e értékük a Friedmann-féle oltásoknak vagy sem, az orvostudományra tartozik. Amit mi megállapíthattunk, az a laikus áttekintésén alapszik csupán. Bizonyos, hogy Pesterzsébeten, mióta ebben a városban a tuberkulózis kötelező bejelentését elrendelték és a tüdőbajos betegeket Friedmann-féle oltásokkal kezelik, a tüdőbajosok száma évről-évre csökken. Döntsék el tehát azok, akik a tuberkulózis elleni küzdelem irányelveinek megállapítására illetékesek, hogy Pesterzsébeten a tüdőbaj csökkenését mi idézte elő: *a kötelező bejelentés-e, vagy a Friedmann-féle szérum?*

Talán megkönnyítjük az illetékes tényezőknek az állásfoglalását ebben a kérdésben, ha utalunk arra, hogy a porosz egészségügyi tanács nem átalotta nemrég dr. Szalajt államköltségen Berlinbe hívni, hogy meghallgassa jelentését több mint tízezer betegen a Friedmann-szerrel végzett oltásának eredményéről. Milyen megokolással zárkozhatunk el tehát itthon egy olyan problémának a megvizsgálása elől, amelyről egyelőre csak annyit tudunk, hogy az — a pesterzsébeti példa legáltalább ezt igazolja — biztató perspektívát mutat.

Emlékeztetünk arra, annakidején milyen bizalmatlanul fogadták orvosi körökben Jenner himlőelleni oltását és Semmeweis áldásos reformját. Az elméleti okoskodásoknak milyen „meggyőző” érveivel küzdött évtizedekig az orvostudomány ezek ellen az orvosszerek ellen! Ha erre gondolnak, talán könnyebben nyugosznak majd bele a Friedmann-féle oltások ellenzői is abba a gondolatba, hogy ettől a rejtélyes szérumtól ne tagadják meg a jogosultságot. Hiszen ha odáig már eljutottunk, hogy a sebészi tuberkulózisnál egyre sűrűb-

ben használják, nem lesz nehéz annak a második lépésnek a megtétele sem, amelynek az a célja, hogy ennek az orvosszernek a hatását a tömeges gyógykezeléseknél kipróbálják.

A Friedmann-féle kezelési módszer számos előkelő külföldi szaktekintély szerint az eljárás egyszerűsége miatt rendkívül könnyű és így különösen nagyobb tömegek gyógykezelésénél felette alkalmas. Dr. *Dörrenberg* titkos tanácsos Németországban egy egész járás iskolásgyermekét beoltotta Friedmann-féle oltásokkal és a porosz minisztériumnak küldött jelentésében megállapította, hogy *a beoltott gyermekek két év alatt hetven százalékkal jobban fejlődtek és gyarapodtak súlyban, mint a be nem oltott gyermekek.* Miért nem jut az illetékes tényezők eszébe, hogy dr. *Dörrenberg* példáját mi is kövessük és a feltétlenül ártalmatlan Friedmann-féle oltásokkal kísérletezzünk azon a hatezer gyermekén, akit a budapesti iskolaorvosok mint tuberkulotikusokat hivatalosan nyilvántartanak!

Mi a teendő?

Már a régi Egyiptomban, a régi Görögországban, a régi Rómában, sőt a régi Kínában is érvényesült az az elv a gyermekvédelem terén, hogy *a kormányzat beavatkozásának akkor kell a legnagyobb méreteket öltenie, amikor az általános szegénység megnövekszik.*

Nálunk pedig kétségtelenül ez a helyzet. A mi társadalmunk a szanalás terheinek viselésével már elvégezte kötelességét; az állammal szemben. Sokkal konszolidáltabbaknak kellene lenniök a magyar háztartásoknak, hogy a kormány a gyermekvédelem nagy problémáinak megoldásához szükséges anyagi erök előteremtésénél az erkölcsi imperatívust alkalmazhassa az adófizető polgársággal szemben.

Az általános irányelv, amelyet a kormánynak mindenekelőtt magáévá kellene tennie, mindenestre annak az álláspontnak az elfoglalása volna, hogy *az igazi komoly gyermekvédelemnek az előfeltétele az áldozatkész szociálpolitika.* Kiadós szociálpolitika minden téren, amely végeredményében idővel ökvetlenül megtermi gyümölcsét, mert a legszegényebb társadalmi osztályok támogatása érthető okokból csökkenti az elhagyott és nyomorgó gyermekek számát. Ehhez azonban esztendőkre van szükség, s így pillanatnyilag a kormány tényleg nem tehet egyebet, minthogy a nagyobb arányú prevenciós intézkedéseket egyelőre mellözi és *csak azokat a kérdéseket oldja meg, amelyeknek megoldása halaszthatatlan, mert az élet, egy egész veszendő nemzedék vigasztalan életsorsa követeli azokat.*

A gyermeknyomor szempontjából parcelálni kell a főváros egész területét. Ezt a munkát fel kell osztani a gyermekvédelmi egyesületek között. Ezekre hárul az a feladat, *hogy elkészítsék a budapesti gyermeknyomor kataszterét.* A kérdőpontok, amelyeket ennél a statisztikánál figyelembe kell venni, esetleg¹ teljesen azonosak lehetnek azokkal a kérdőpontokkal, amelyeket a gyermeknyomorról Németországban készítendő statisztikánál feldolgoznak. A kormány csak irodai személyzetet bocsásson e célból rendelkezésre, mert egy esetleges bürokratikus beavatkozás szubjektívvé tehetné a statisztikát, amelynek minden kérdésre ki kell terjeszkednie, tehát a társadalmi jelenségek osztályozására, a nyomor és bűn fogalmának tüzetes meghatározására és a helyzetek elemzésére is. *Az elhagyatottságot okvetlenül meg kell állapítani minden olyan gyermeknél, akinek szülei egész nap munkában vannak és gyermekeiket kénytelenek reggeltől estig egyedül hagyni.* Az ilyen eseteknek a száma ugyanis, különösen a külvárosokban, hihetetlenül nagy. Egészen bizonyosan tízezrekre megy. *Ennek a statisztikának az alapján kell azután megrajzolni a budapesti gyermeknyomor térképét.*

II. Már a statisztikai munkálatok megkezdésekor *fel kell tárni az állami gyermekmenhely kapuit,* hogy azokon át az elhagyott, vagy védelemre szoruló és minden gondozás nélkül álló gyermek a mostani bürokratikus eljárások nélkül könnyű szerrel bejuthasson. A menhely intézményét egyidejűleg sürgősen meg kell reformálni. Mindenekelőtt fel kell emelni a mostani silány tartásdíjat, amelynek összege a legprimitívebb életre sem elegendő,

III. A katolikus patronázs-egylet otthonán kívül sürgősen újabb otthonokat kell felállítani. A kormány tegyen kísérletet annak a gondolatnak a népszerűsítésére, hogy a fizikailag erőteljes, elhagyott gyermekek vidéki kisgazdáknál elhelyezkedhessenek, ellátást kapjanak, amiért mezei munkára lehetne őket alkalmazni. Ez a rend-

szer — a katolikus patronázs igazgatójának tapasztalatai szerint — nagyon eredményesnek ígérkezik.

IV. A népjóléti miniszter gondoskodik a gyermekrendőrség országos patronázsa által társadalmi adományokból összegyűlt pénzen vásárolt Szövetség-utcai átmeneti gyermekotthon házában lévő lakók elhelyezéséről, hogy ezt az otthont végre át lehessen adni rendeltetésének.

V. A gyermekleány-prostitúció csökkentése érdekében *sürgősen több leányotthont kell felállítani* az elhagyott és a züllött leányok számára. A rákospalotai otthont — gyermekvédelmünknek ezt az elmaradt intézményét — meg kell szüntetni.

VI. A gyárakban dolgozó (Szülőknek egész napon át egyedül tartózkodó kis gyermekei számára újabb napközi otthonokat kell létesíteni és a védőnők számát szaporítani kell. Ezeknek a gyermekeknek jelentékeny része ugyanis, bár szüleik rendes, dolgozó emberek, elzüllik. Mialatt szülei dolgoznak, összebarátkozik az utca csavargóival, és az esetek egész tömegéről tudunk, amikor a szülő már csak a rendőrségen látta viszont gyermekét.

VII. Otthont kell felállítani az imbecillis és nyomorék gyermekek számára is. Teljesen tarthatatlan állapot, hogy a hatóságoknak ne álljon módjukban egy nyomorék gyermeket elhelyezniök még abban az esetben sem, ha ez a gyermek teljesen elhagyott.

VIII. A törvénytelen gyermekek ügyének rendezése és jogvédelmi szabályozása is a legfontosabb feladatok egyike. A törvénytelen gyermekekről külön statisztikát kell készíteni, kizárólag annak a megállapítása céljából, hogy *ki gondoskodik a sorsukról?*:

IX. A gyermekvédelmet központosítani kell, *0,2 improduktív társadalmi szervezetek állami és hatósági támogatását meg kell szüntetni*; majd egyáltalában meg kell szüntetni mindazokat a kisebb társadalmi szervezeteket, amelyek rendszertelen

és meddő munkát végeznek és így semmi létjogosultságuk sincsen. Egy ilyen rendelkezés nem vonatkozhatik természetesen az ünnepi segélyezésekre és felruházásokra, amelyekhez minden altruista egyesületnek joga van.

X. A községek támogatásával erdei iskolákat és barakktelepeket kell felállítani a tuberkulotikus és angolkóros gyermekek tízezrei számára. Ezt megelőzőleg, generális egészségügyi razziát kell tartani nemcsak az iskolákban, hanem a nyomortanyákon is.

XI. Ezekkel az intézkedésekkel egyidejűleg, természetesen a részlettörvények és részletrendelkezések mellőzésével, *el kell készíteni az illetékes társadalmi szervek illetékes tényezőinek a munkába való bevonásával az új gyermekvédelmi és az új gyámjogi törvényeket.* Ezen törvények szellemének minden tekintetben alkalmazkodnia kell a gyakorlati élethez és éppen ezért az irányelvek megállapításánál nem szabad nélkülözni a gyermekrendőrség, a fiataikorúak bírósága, a katolikus patronázs átmeneti otthona és az Országos Gyermekvédő Liga kipróbált vezetőinek közreműködését. Ezek az intézmények azok, amelyek hosszú évek óta rajta tartják a kezüket a nyomortanyák életének vérkeringésén és éppen ezért az új gyermekvédelmi törvény irányelveinek megállapításánál az ő tanácsaik nélkülözése egyet jelentene azzal, hogy ismét futóhomokra építenénk fel az új gyermekvédelmi törvénnyel szabályozandó gyermekvédelmi berendezésünket.

De ha a kérdés gyökeréig vissza akarunk nyúlni, ha megértéssel, jóakarattal és tárgyilagos-sággal akarjuk a nagy problémát megoklani, akkor vissza kell mennünk természetesen a veszedelem kútforrásáig, az anyavédelemig és itt is tökéletesíteni kell azt az egyébként tiszteletreméltó munkát, amelyet a Stefánia Szövetség végez. Ma is százával, sőt talán ezrével látunk a nagy ipar-telepeken anyákat a munkagépek mellett, a gépekre

hajolva dolgozni. Minden mozdulatuk végzetes veszedelmet jelenthet gyermekükre. Az embrió elpusztul, mielőtt megszületik. Megdöböntő adatokat nyújtana a statisztika számára annak a megállapítása, hogy a vegyészeti vagy más veszélyes iparágakban dolgozó anyák hány holt magzatot szülnek? De ha életben marad is a gyermek, a legtöbb esetben már születése első percétől betegeskedik sok esetben pedig mint korasszülött tengeti életét. Végeredményében tehát az anya- és csecsemővédelem kérdését is az új gyermekvédelmi törvényben kell megoldani. Az anyasági biztosítást a legnagyobb áldozatok árán is törvényhozásilag kell rendezni végre. *Módot kell nyújtani a szegénysorsú anyának arra, hogy kenyérkereső munkáját idejében abbahagyja és hogy gyermekének megszületése után is ideje legyen a pihenésre.* Szaporítani kell tehát a szülőotthonok számát is és ha kell, még jutalmazásokkal is elő kell segíteni azt, hogy az anyák igénybe vegyék ezeket az otthonokat.

A csecsemőhalálozás csökkentésének, az összes illetékes tényezők meggyőződése szerint, egyik eredményes előfeltétele volna egy tekintélyes szoptatási segélynek a rendszeresítése, ami rábírná az anyát arra, hogy maga táplálja gyermekét. A gyárakban és műhelyekben külföldi mintára gyermekszobákat kellene berendezni, amelyekben az anya a munkaszünetekben foglalkozna tük a gyermekével. A leányiskolákban a *gyermekgondozásról* előadásokat kellene tartani. Ezt a tantárgyat bele kellene írni a tanítók, tanítónők, lelkészek, sőt a jegyzők, csendőrök és rendőrök tanrendjébe is. Általában a magyar közigazgatást meg kellene tanítani arra, hogy népegészségügyi szempontokból milyen kötelességei vannak.

Az árvaszék, a gyámhatósági közigazgatás, a gyermekbíráskodás és a gyermekmenhelyek is tömegével vetették fel az utóbbi időben a működésükkel kapcsolatos problémákat, amelyeknek korszerű reformja előj a kormány nem zárkozhatik el

többé, hasztalan védekeznek minden fillérnyi újabb kiadás ellen a pénzügyminiszter. Egy annyi csapás által sújtott országban, mint Magyarország, az államnak el kell kísérnie az elhagyott gyermekeket a kenyérkereső munka küszöbéig. Ami ezen túl történik velük, az a szociálpolitikának magasabb problémáihoz tartozik. A gyermek és felnőtt védelme ugyan kölcsönhatással van egymásra, a nemes lelki útravalóval és az állam iránti hálás emlékekkel az életbe kibocsátott gyermektől azonban a társadalmi rend biztonságának szempontjából, de gazdasági szempontokból is mindenesetre többet várhat az állam is, a társadalom is, mint attól a gyermektől, aki testileg-lelkileg megfertőzve küzd fel magát első munkakeresményéig.

Ezek a teendők megközelítőleg sem igényelnek akkora költséget, hogy ne lehetne valamennyit megvalósítani, Lépésről-lépésre, egy céltudatos program kidolgozásával tető alá lehetne hozni azt az állami gyermekvédelmet, amely mindaddig, amíg az állam a társadalomra háríthatja a gyermekvédelem feladatát, biztosítja a rendet a gyermekvédelem dzsungeljében.

Mindenekelőtt természetesen — és ezt itt, a legsürgősebb teendők felsorolásánál is hangsúlyozzuk — a nyomortanyáknak kell eltűnniök a főváros perifériáiról. Értse meg végre mindenki, állam és társadalom, hogy sürgősen fel kell égetni a bűnnek és a tuberkulózisnak ezeket az irtózatosszagú ragályfészkeket!

Tüdőgondozók és tüdőszanatóriumok.

A tüdőgondozók és tüdőszanatóriumok problémájának, tekintettel arra a szomorú szerepre, amely Magyarországnak a tuberkulózis nemzetközi statisztikájában jut, egészségügyi politikánk homlokterében kellene állania.

Sajnos, ezen a téren — ezzel a kérdéssel lényegében más helyen foglalkozunk — még annyi a tennivaló, hogy szinte beláthatatlan, mikor áll majd csak megközelítőleg is arányban a tuberkulotikus betegek számára fenntartott kórházi ágyak száma a tüdővész ijesztő elterjedésével. Már meglévő intézményeink közül elsősorban a *gyulai József-szanatóriumról* szeretnénk néhány szót mondani, adatokkal bizonyítani, *mit jelent a tuberkulózis enyhítése szempontjából egyetlen, hivatásának magaslatán álló kórházi intézmény is.*

A gyulai Szanatórium felépítésének gondolatát *Lukács György vetette fel* 1902-ben, amikor Békésvármegye főispánja volt. A tuberkulózis már akkor is félelmetes arányokban szedte áldozatait az Alföldön, mégis, az egész országban egyetlen tüdőbeteggyógyintézet volt csak, a Budakesz melletti Erzsébet-szanatórium, amely elsősorban Budapest szegény tüdőbetegeinek állt a rendelkezésére. Gondoskodni kellett tehát az Alföld tuberkulotikus betegeiről is. A legkitűnőbb orvostanárok megállapították már akkor, hogy *a tuberkulózis gyógyítása nincs klímához kötve*, hanem minden por- és füstmentes hely alkalmas az eredményes gyógykezelésre. Ez a tudo-

azt a gondolatot, hogy az Alföldön, *Békésmegyében*, ahol a tuberkulózis halálozási arányszáma a legnagyobb volt az országban, szanatóriumot kell a tüdőbetegek számára építeni. A gondolatot tett követte és néhány évvel később, 1907 június 5-ikén a József Főherceg Szanatórium Egyesület gyulai József Szanatóriumában már fel is vették az első betegeket.

A szanatóriumot eredetileg száz beteg számára építették, ma már azonban *állandóan kétszáznegyven beteget gyógyítanak benne*. Az orvosok laboratóriumaiban minden megtalálható, amire csak a tuberkulózis modern kezelésénél szükség lehet. A szanatórium rendelkezik Röntgen-készülékkel, vizsgyógyintézettel, kvartz- és aureol-lámpákkal is. De nem hiányoznak a laboratóriumból a kórismékhez szükséges segédeszközök sem. Fel van szerelve az intézet az alapanyagcsere vizsgálatához szükséges Krogh-féle készülékkel is, de a szanatórium igénybe veszi a tüdőbetegek gyógyításán az az újabb kutatásokon alapuló, emellett rendkívül hatékony sebészeti gyógykezelés módszereit is. Számos olyan beteg volt már az intézetnek, akinek a légmell-kezelés adta vissza munkaképességét és az egészségét. Ez a szanatórium, a maga eredményes munkájával, huszonöt év alatt bebizonyította, hogy *az alföldi szanatóriumok létjogosultsága ellen felhozott orvosi érvek alaptalanok*.

Fennállása óta *több mint tizenhatezer beteget gyógykezelték Gyulán*. Ezeknek huszonhárom százaléka teljesen meggyógyult, hetvenöt százaléka pedig hosszabb időre visszanyerte munkaképességét. Emellett a betegek harminc százalékanak köpetéből sikerült eltávolítani a megbetegedést okozó és a fertőzést terjesztő Koch-bacillusokat.

A legnagyobb eredmény azonban amelyet elért, az volt, hogy *betegeinek harminc százalékat mentesítette a fertőzés alól*. Nem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy a könnyű betegek huszonöt-huszonhat százaléka és a súlyos betegek negyven-

nyolc-negyvenkilenc százaléka olyan környezetből való, amelyben valaki rendszeresen terjeszti a fertőző bacillusokat. Ezek a környezetek természetesen, miután csökkent fertőző tagjaik száma, mint fertőző közösségek, többé-kevésbé ártalmatlanokká váltak. De érthető okokból, nemzetgazdasági szempontból is nagy jelentősége van annak, hogy az ilyen szanatóriumokból a betegeknek csaknem hetvenöt százaléka munkaképesen távozik és nem kell róluk az államnak és a társadalomnak gondoskodnia. A gyulai szanatórium tudakozódásai azt bizonyítják, hogy ezeknek a tuberkulotikusoknak ötvenöt százaléka három évvel a szanatóriumból való távozása után is teljesen munkaképes volt. Ha pedig a gazdasági viszonyok javulnának és ezeknek a fertőzött egyéneknek a táplálkozása is javulna, kézenfekvő okokból még nagyobb volna az az idő, amelyre a szanatóriumi kezelés a betegek munkaképességét visszaadja.

A Gyulai József Szanatórium fennállása óta állandóan gyógykezel gyermekeket is. Az orvostudomány ma már bizonyos módszerekkel, amelyek közül a legismertebb a *Pirquet-rendszer*, meg tudja állapítani a fertőzést. Magyarországon az egy-tizenkét éves korban lévő gyermekek huszonöt százaléka reagál pozitíven az ezzel a módszerrel megejtett vizsgálatra. Ennek a számnak a jelentősége azért nagy, mert ha felnőtteknél nem is, de *gyermekéknél a fertőzés már egyet jelent a megbetegedéssel*. A gyermektuberkulózis nemcsak a tüdőt támadja meg, hanem más szerveket is, például igen gyakran a csontokat, ízületeket és a mirigyeket. Ezek a gyermekkori megbetegedések, amelyeket részint a skrofulózis, részint pedig az úgynevezett sebészi tuberkulózis esetek gyűjtőneve alatt ismerünk, rendszeres gyógykezeléssel szemben túlnyomó részben jóindulatúak. A József-szanatórium a maga nagyszerű erdei fekvésével a Kőrös homokos partján, különösen alkalmas a gyermekkori tuberkulózis gyógyítására.

Felesleges rámutatnunk arra, hogy a gyermek-tuberkulózist gyógyító szanatóriumoknak milyen nagy a jelentőségük ma, amikor a rossz lakásviszonyok miatt gombamódra bújnak elő a földből a rosszul épített nedves kis lakóházak, amelyek egytől egyig buja fészkei a tuberkulózisnak.

Amikor a gyermekkori tuberkulózis leküzdésére a legmegfelelőbb eszközöket akarjuk alkalmazni, nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt sem, hogy *a szanatóriumnak nemcsak gyógyító, hanem nevelő hatása is rendkívül nagy.* Az anyák, akik látják, hogy gyermekeik meggyógyulnak abban a szanatóriumban, amelynek betegszobáiban az ablakok télen-nyáron nyitva vannak, otthon sem csukják ezután be az ajtókat és ablakokat, hogy a betegtől a laikus naivitásával elzárják a levegőt.

Ami a táplálkozás kérdését illeti, e tekintetben különösen az alföldi tuberkulotikus betegek életmódja hagy sok kívánnivalót hátra. A gyermekek táplálkozása a kalória mennyiség szempontjából talán kielégítő volna, de a sok szalonna és a rengeteg gyümölcs, amely a beteg rendelkezésére áll, gyakran okoz gyomor- és bélhurut bántalmakat és ezáltal erősen csökkenti a fertőzött egyén testi ellentállóképességét. Külön problémája az alföldi tuberkulózisnak, hogy a gyermekek az elválasztás után nem kapnak elég tejet, vaját és tojást és így táplálékuk vitaminban nagyon gyenge. Ha szembe állítjuk a szegénysorsú alföldi tuberkulotikus beteg életét azzal az élettel, amelyet a szanatóriumok biztosítanak a számukra, érdekes és orvosi szempontokból is tanulságos eredményre jutunk.

Sajnos, a tuberkulózissal fertőzött gyermekek túlnyomó része nem rendelkezik azokkal az anyagi eszközökkel, amelyekre a szanatóriumi gyógykezeléshez szüksége volna. Az államnak, vagy a helyi hatóságnak a kötelessége tehát, hogy megkeresse azt a módot, amely minden szegény gyermek számára lehetővé teszi a szanatóriumi kezelést. Két

mód is kínálkozik erre. Az egyik az, hogy a Munkásbiztosító Pénztárak ne csak a biztosítottakért, hanem azok családtagjaiért is fizessék meg a szanatóriumi ápolási díjakat, a másik, hogy *az állam tegye lehetővé, hogy az országos betegápolást alap terhére a szanatóriumok minél több gyermeket is ápolhassanak.* Ha az utóbbi időben ezen a téren némi javulás mutatkozik is, a munkát fokozott erővel kell folytatni, mert megdöbbentő közöny volna, ha figyelmen kívül hagynánk, hogy nálunk az összes európai kulturállamok között a legnagyobb a tuberkulózis mortalitás; olyanynira, hogy még a kedvezőbb körülmények között élő agrárlakosság tuberkulózis halálozása is sokkal kedvezőtlenebb, mint bárhol a világon. Amíg ugyanis Németországban húsz százalékkal, Ausztriában ötven százalékkal, Olaszországban hatvan százalékkal kisebb a földművelő tuberkulózis mortalitása, mint az iparosé, nálunk ez a különbség alig több tizenkét-tizennégy százaléknál. Az alföldi szanatóriumnak és így a József-szanatóriumnak a nagy jelentőségét is meggyőzően bizonyítják ezek a számok.

Másik alföldi szanatóriumunk: *a debreceni Augusztá.* Amikor 1907 nyarán báró *Korányi Frigyes* a gyulai szanatóriumot meglátogatta, nem csinált titkot abból a meggyőződéséből, hogy nem bízik az alföldi szanatóriumok eredményes munkájában. A József-szanatórium ugyan akkor már az előző években kifejtett működésével rácáfolt erre a bizalmatlanságra, amint azonban báró *Korányi Frigyes* kijelentése bizonyítja, az orvosok még mindig kételkedtek abban, hogy a tuberkulózist a poros, szeles és szélsőséges klímájú Alföldön sikerrel gyógyítani lehessen. Ennek ellenére éppen a gyulai szanatóriumban szerzett tapasztalatokon felbátorodva, *Lukács György* elhatározta, hogy Debrecenben felépítteti a második alföldi szanatóriumot is. Nem törődött az-zal, hogy orvosok és laikusok egyaránt összecsapták

a kezüket a terv hallatára és aggodalmaskodva vették fel a kérdést, mit tehet majd ez a szanatórium a tuberkulózis enyhítése érdekében a debreceni homoksivatagban! A szanatórium építéséhez hozzákezdtek és két évvel később, a debreceni kies nagyerdőben már készen is állott a hatalmas kórház, hogy megnyissa kapuit a tüdőbetegek előtt. A főépület előtti csoportrészt angolpark övezi és a homokos talaj nagy gyeptáblákkal van lekötvve. A kétemeletes főépület az emeletes fekvőcsarnokokkal együtt közel háromszáz méter hosszú. A főépület homlokzata előtt sehol sincsen fekvőcsarnok, kivéve néhány kisebb szobát, úgy, hogy *az összes betegszobák úgyszólván állandóan napfényben fürdenek.* A szanatórium berendezése éppen olyan modern, mint a gyulai szanatóriumé.

Három esztendő alatt 3357 beteget gyógykezelték ebben a szanatóriumban és a betegek közül 85 százalék munkaképesen távozott.

Ez a szanatórium is erős oszlopa közegészségügyünknek és *mindenképpen kötelessége volna a, kormánynak, hogy módot adjon ennek az intézményünknek egy gyermekosztály létesítésére.* Különös tekintettel arra, — amit ismételten hangsúlyozunk, — hogy *az orvostudománynak a tuberkulózis epidemiológiájáról való mostani felfogása szerint az egész tuberkulózis-kérdés sarkpontja a gyermekkori tuberkulózis leküzdése.*

Komoly munkát végzett a József kir. herceg Szanatóriumegyesület dispensairejeivel is. Ezek az intézmények tudvalevőleg a prophilaktikus eljárás szolgálatában állanak és az a feladatuk, hogy idejében megállapítsák a gümőkóros megbetegedéseket, felügyeljenek a betegekre, ambuláns kezelésben részesítsék őket, arra törekedjenek, hogy minden fertőzött családot felkutassanak és a fertőzött betegeket elkülönítsék környezetüktől. A József kir. herceg Szanatóriumegyesületnek a világháború kitörése

előtt tizennégy ilyen intézete volt. A trianoni békekötés után csak négy marad meg belőlük Csoiika-magyarországon. A múlt évben azonban három új dispensairet állított (fel az egyesület, úgy, hogy ma ismét hét tudógondozóval dolgozik. Valamennyit felszerelte már Röntgen-készülékkel és kvartz-lámpával, sőt Nyírbátorban fekvőcsarnokot is épített, amelybe olyan betegeket vesz fel kezelésre, akiknek nem áll módjukban, hogy otthon gyógykezelésük magukat. Ezek a betegek napközben a gondozóban vannak, este pedig hazamennek. Az egyesület hét gondozójában 1926-ban több mint tizenkétezer tüdőbeteget gyógykezelték. *Békéscsabán* 384-et, *Miskolcon* 1833-at, *Nagykanizsán* 506-ot, *Nyiregyházán* 165-öt, *Nyírbátorban* 23-at és *Újpesten* 8210-et. Emellett a szegénysorsú betegeket az orvosi kezelésen kívül igen jelentékeny ételmisszersegélyben is részesítették. Sőt, ahol szükséges volt, fát és szemet is bocsátottak a rendelkezésükre. Kétségtelen, hogy a József kir. herceg Szanatóriumegyesület, amelynek *Augusztá* főhercegnő és *József* főherceg a védnökei, *Lukács* György elnök és első munkatársa, *Holbesz* Aladár főtitkár vezetése alatt ma egyik legerősebb oszlopa egészségügyi berendezésünknek.

A gyermekszanatóriumi mozgalom 1910-ben kezdődött Magyarországon. A Gyermekvédő Liga ekkor már igen nagy sikereket ért el a védtelen és elhagyott gyermekek támogatásával, ami arra indította .gyermekvédelmünk több önzetlen tényezőjét, hogy újra *felvessék a gyermekhalandóság nagy problémáját*. A Zsófia Gyermekszanatórium Egyesület ebben az évben állította fel Balatonalmádiban első szanatóriumát, majd a háború alatt, 1917-ben megnyitotta Balatonszabadiban is a szanatóriumát, az egyetlen higiénikus intézetet, amely Ausztria-Magyarország területén a háborúban felépült. A Zsófia két szanatóriumának megnyitása

jelentős esemény volt, mert a Magyarországnál sokkal gazdagabb Ausztriában csak 1922-ben nyitották meg az első gyermekszanatóriumot, a Baden melletti Beaulieuben. Ez a szanatórium is mindössze ötven beteg gyermek számára volt berendezve. A magyar gyermekszanatóriumi mozgalom, amelynek élén *Széli Kálmán*, *Pallavicini Ede* örgróf, *Zichy János* gróf, *Rákosi Jenő*, *Bezerédy Viktor*, dr. *Óváry Ferenc* és dr. *Fodor Oszkár* állottak, már kezdetben sokkal nagyobb lehetőséget nyújtott a beteg gyermekek tömegeinek befogadására, mint a Baden melletti osztrák szanatórium. A Zsófia azóta is szakadatlanul bővítette ezt a két intézményét és ma a balatonszabadi gyermekszanatóriumban már 578 ágy, Balatonalmádiban pedig 231 ágy, összesen tehát 809 ágy szolgálja a Balaton mellett a modern higiéné minden eszközével felszerelve a gyermek-egészségügyet. A két balatoni gyermekszanatórium, amelyet a kommün pusztításai sem tudtak fejlődésükben megakasztani, Rákosi Jenő nagy műveinek sorában kétségkívül a legbecsesebb helyek egyikét foglalja el. Rákosi a kommün összeomlása után átvette ezeknek a gyermekvédelmi intézeteknek a gondozását és ezt a két intézetet oly hatalmassá tette, hogy ma már nélkülözhetetlen intézményei a magyar gyermekegészségügynek.

Álljon itt néhány statisztikai adat ennek a két szanatóriumnak a működéséről:

A múlt évben a balatonszabadi gyermekszanatórium két csoportban felvett 1185 gyermeket és pedig 613 fiút és 572 leányt. Az ápolási napok száma 37.696 volt. A megelőző években, 1920-ban 370 gyermeket gondozott 15.636 ápolási napon, 1921-ben 545 gyermeket 21.864 ápolási napon, 1922-ben 506 gyermeket 16.812 ápolási napon, 1923-ban 601 gyermeket 19.608 ápolási napon, 1924-ben 684 gyermeket 21.599 ápolási napon, 1925-ben 951 gyermeket 30.653 ápolási napon.

Vannak természetesen kisebb intézményeink is, amelyek a maguk szűkreszabott anyagi erejük miatt kénytelenek szűkre szabni a működésüket, mégis, hány veszendő gyermekieteknek nyújtanak ezek is segítséget.

Szinte hihetetlen az az erőfeszítés, amelyet ki kell fejtenuik, hogy altruista törekvéseikhez az anyagi forrásokot felkutassák. Minden gyermek felruházása, vagy gyógykezeltetése külön-külön küzdelem a nemes célra fordított minden pengő után.

A társadalom ugyanis közönyös lett az igazi filantróp célokkal szemben, mert kimerítették az erejét a hangzatos jelszavakkal a köztudatba dobott ál humanista kötelességek. Ez is egyik oka annak, hogy az a néhány lelkes gyermekbarát, aki az elhagyott és nyomorgó gyermekek sorsát szívéen viseli, — magányos parton üldögél. Kevesen vannak, fáradtak is, kedvetlenek is. Minden igyekeztük, amellyel önzetlen munkájukra és nemes terveikre a közvélemény és a kormány figyelmét évek óta fel akarják hívni, mindeddig meddő kísérletezésnek bizonyult. Félő, hogy előbb-utóbb feladják a szélmalom harcot azzal a merev közönnyel szemben, amely céltudatos törekvéseiket kíséri. Igaz, akkor a magyar gyermekvédelemnek nem is lesznek problémái többé. Lezajlik, megérlelődik majd minden kérdés a filantrópia mai szűk keretei között, — *a mikor éppen sor kerül rá.*

Tartalomjegyzék.

Klőszó	3
Bevezetés	5
Az elhagyott gyermek	8
A genfi kiáltvány	11
A nagy dráma belső látképe	17
Miniatűrök	27
A senki gyermekei	32
Nyomói-, bűn és prostitúció	36
Budapest a gyermekbűnözés nemzetközi statisztikájában	38
A fekete lovas	54
A külvárosi nyomortanyákon halott a morál	56
Sehol a világban	58
Lothrop Stoddard igazságai és a gyermeknyomor katasztere	60
A környezettanulmány és a bizalmatlan nyomor	
A kitárt kapu mögött Szent A ⁷ ince és Don Bosco emléke	64
Ami g egy gyermek eljut odáig	68
Tüntető razziák és téli éjjeli szállás a szemetesládában	73
A Liga, a gyermeknyaraltatás és a szent optimizmus	
A kormányzó és Jansen belga kanonok	75
Drámai adatok a népszaporodásról, a gyermekhalandóságról és a törvénytelen gyermekek soráról	92
Nyomor és kultúra	10
A tuberkulózis problémája	92
Háromezer kórházi ágy, huszonkétezer tuberkulózis halott	119
A jövő nemzedék és az élő nemzedék	120
Herkner, Galton, Grancher, Korányi, Hollós	122
Vannak dolgok ég és föld között	130
Pesterzsébet példája	135
Mik a teendők?	147
Tüdőgondozók és tüdőszanatóriumok	153